

Değişen İşçi Sınıfı

işçi sınıfının değişen yapısı üzerine denemeler

Alex Callinicos - Chris Harman

Değişen işçi sınıfı

Günümüzde sınıf yapısı üzerine denemeler

Alex Callinicos ve Chris Harman

Çeviren:
Osman Akınhay

Uluslararası Basın ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Z Yayınları

Galip Dede Sokağı, No: 48/1
Tünel - İstanbul
Telefon: (0212) 244 4863

Değişen işçi sınıfı
Günümüzde sınıf yapısı üzerine denemeler
Özgün adı: The changing working class
Essays on class structure today
İngilizce 2. basımı, Bookmarks 1989

Türkçe birinci baskı: Şubat 1994

Çeviren: **Osman Akınhay**
Yayına hazırlayan: **Yakup Başak**
Kapak: **Hasan Basri Karabay**

Dizgi: Bernar Kutluğ
Baskı: Yön Matbaacılık
Kapak baskı: Yön Matbaacılık
Cilt: Umut Mücellithanesi

İÇİNDEKİLER

5 Çeviri hakkında notlar

7 Giriş
Alex Callinicos

21 Yeni orta sınıf ve sosyalist siyaset
Alex Callinicos

65 Resesyondan sonra işçi sınıfı
Chris Harman

97 İşçi sınıfı kime oy veriyor
Chris Harman

103 Erik Olin Wright'ın *Sınıflar* kitabı üzerine
Alex Callinicos

115 Dipnotlar

Çeviri hakkında notlar

Elinizdeki kitabın en temel kaygılarından biri, "beyaz yakalılar", "yeni orta sınıf" gibi kavramları marksist sınıf tanımı uyarınca alt kategorilerine bölmektir. Kitabın yazarları meslek, statü ve gelir düzeyi kategorilerinin sınıf tanımı açısından geçersizliğini kanıtlamakta, fakat bu kategorileri kullanan ampirik araştırma ve verilerden kaçınılmaz olarak yararlanmaktadırlar. Böyle olunca, kitapta kullanılan çok çeşitli kategorilerin Türkçeye kuşkuya yer bırakmayacak şekilde aktarılması, besbelli ki, çok büyük önem kazanmaktadır.

Oysa, tüm bu kategoriler *İngiltere'de kullanılan* geleneksel/resmi/akademik kategorilerdir ve birçoğunun ya Türkçe karşılığı yoktur ya da, bazen, karşılık olarak kullanılan Türkçe kelime tam aynı anlamı taşımamaktadır. Bazen İngilizcedeki birkaç değişik kategorinin hepsine Türkçede ancak tek bir karşılık vardır.

Sorunlu olan kategorilerin bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Manager: Bir şirketin, işyerinin veya bölümün yöneticisi, müdürü, başı. Bunların hiçbiri tam denk düşmediği için kitapta *menejer* kelimesi kullanılmıştır.

Professional: Serbest meslek sahibi (avukat, muhasebeci, vs). Ancak, İngilizce kelime serbestlik ima etmez, bir şirkette çalışıyor olması muhtemeldir. Bu nedenle kitapta *profesyonel* kelimesi kullanılmıştır.

Manual worker / Manual working class: 'Manual worker'

kol işçisidir. Ancak 'Manual working class' için 'Kol işçi sınıfı' diyemeyeceğimize göre, kitapta, sevimsiz bir ifade olmasına rağmen, ***kolla çalışan işçi sınıfı*** denilmiştir. 'Mavi yakalı' terimi kullanılmamıştır, çünkü kitabın vurguladığı noktalardan biri de bazı beyaz yakalı işçilerin kol işçisi olduklarıdır.

Non-manual worker: Kol işçisi olmayan işçi. Türkçede yaygın ayırım kol işçisi - kafa işçisi şeklindedir. Ancak, kitapta izah edildiği gibi, beyaz yakalı işçilerin önemli bir kısmına kafa işçisi demek yanıltıcı olacağı için, kitapta ***kolla çalışmayan işçi*** terimi kullanılmıştır.

Supervisor / supervisory job: Diğer işçileri denetleyen bir işçi veya görevli / bu kişinin yaptığı iş. Kitapta (Türkçede böylesi bir meslek adı olmamasına rağmen) ***denetleyici / denetleyicilik*** terimleri kullanılmıştır. Bu tür işlere, örneğin, ustabaşılık ve formenlik dahildir, fakat İngiltere'de bu tür bir dizi başka iş de vardır.

Giriş

Alex Callinicos

Sınıf sorununu 1980'lerin temel siyasi sorunlarından biri olmuştur. Ancak, bu sorun paradoksal bir biçimde ortaya çıkmıştır: Sol'un büyük bölümü, şimdilerde, genelde sınıf çelişkilerinin artık toplumun temel ayrılık noktasını oluşturmadığını ve özelde işçi sınıfının gerileme içine girdiğini, Marks'ın atfettiği sosyalist devrimin öznesi olma rolünü işçi sınıfının artık yerine getiremeyeceğini ileri sürmektedir.

Bu savların temelini, işçi hareketinin 1970'lerin sonlarından beri özellikle İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'nde, ayrıca ileri kapitalist dünyanın diğer bölgelerinde aldığı yenilgiler oluşturmaktadır. Bu savlar İngiltere'de ilk kez Margaret Thatcher'ın ilk hükümeti döneminde, Fransız yazar Andre Gorz'un bir kitabının İngilizceye çevrilmesiyle ve Komünist Parti üyesi tarihçi Eric Hobsbawm'ın *Marxism Today* dergisinde yayımlanan bir dizi makalesiyle su yüzüne çıktı. Daha sonraki gelişmeler, özellikle 1984-85'teki büyük madenciler grevinin yenilgiyle sonuçlanması ve İşçi Partisi'nin 1983 ve 1987 genel seçimlerinde ardarda yenilgiler alması, işçi sınıfının toplumsal ve politik bir güç olarak tükendiği fikrine görünüşte geçerlilik kazandırmıştı.

Bu fikrin daima politik bir boyutu da olmuş[illegible] ile

Marxism Today'deki arkadaşları tarafından, işçi sınıfının gerileme içinde olduğu iddiası, Thatcherizm'e karşı Sosyal Demokrat/Liberal İttifakı da dahil olmak üzere sağı kucaklayan "geniş bir demokratik ittifak" kurulması stratejilerini haklı göstermekte kullanılmıştır. 1983 seçim bozgunuyla birlikte İşçi Partisi'nin liderliğine Neil Kinnock'un gelişinden bu yana, *Marxism Today*'in 'sınıf siyaseti'ne yönelttiği saldırılar, Kinnock'un Militant grubu ile parti içindeki diğer sosyalistlere saldırılarına destek sağlamış, İşçi Partisi'ni Eric Heffer'in yerinde deyişiyle ikinci bir SDP'ye dönüştürme çabalarına temel oluşturmuştur.[1]

Nitekim, İşçi Partisi'nin Haziran 1987 genel seçimlerinde üstüste üçüncü yenilgisini almasının peşinden, Andrew Gamble "toplumsal eğilimlerin giderek Muhafazakârlar'dan yana dön*düğünü", İşçi Partisi'nin tabanının giderek Kuzey İngiltere, İskoçya ve Gal*ler'deki gerileyen sanayi bölgelerinde sınırlı kaldığını ileri sürüyordu. Gamble şu sonuca varmıştı:

> İşçi partisi, politikalarında belirgin bir sosyalist çizgiye çok az rastlanan geniş bir reform partisi olmaya doğru herhalde karşı konulmaz bir şekilde sürüklenmektedir. Bu dönüşüm, İşçi Partisi'nin temel ayırdedici özelliği olarak bireysel yurttaşlık haklarının genişletilmesinin belirlenmesini, Thatcher hükümetinin önayak olduğu pek çok değişikliğin benimsenmesini ve İşçi Partisi'nin ekonomik politikadaki kollektivizminin kalıntılarının iyice silinmesini getirecektir.[2]

Elinizdeki kitapta yer alan üç makalede de, çağdaş kapitalizmin toplumsal yapısındaki değişiklikler sonucunda sosyalistlerin gerek kapitalizmi kavramanın vazgeçilmez bir aracı olarak, gerekse onun yerine sınıfsız toplumu geçirmenin temel aracı olarak sınıf mücadelesini terketmeleri gerektiği görüşüne karşı çıkılmaktadır. Bu makaleler, genel olarak, Kinnock'ın ve İngiliz işçi hareketi içindeki destekçilerinin politikasıyla mücadelenin bir parçası olarak kaleme alınmışlardır.

Hobsbawm ve onun gibi düşünenlerin görüşlerinin sol içinde bu denli kolay yaygınlaşmasının bir nedeni sınıf konusundaki kafa karışıklığının bir çok sosyalist tarafından paylaşılmasıydı. Görünüşte gelişkin sosyolojik teorilerin temelini oluşturan sağduyuya dayalı sınıf anlayışları, toplumdaki gerçek çelişkileri anlamanın önünde bi-

rer engeldir. Bu görüşlerin egemen olması, egemen sınıfın çok sayıda sosyalist üzerindeki ideolojik etkisini yansıtır.

Bu sağduyuya dayalı görüşlerin ortak noktası, toplumun yüzeysel bazı görünümlerini yakalayıp bu görünümleri sınıfla özdeşleştirmeleridir. Bu görünümlerden herhalde en önemlileri statü, meslek ve gelirdir. *Statü*, öncelikle, insanların kendi toplumsal konumlarını nasıl algıladıklarıyla ve bu konumun başkaları tarafından nasıl algılandığıyla ilgilidir. Statüyle ilgilenmek, toplumsal prestij derecelerinin çok ince ayrıntıları üzerinde - toplumun ast/üst düzeninde ve onu çevreleyen züppelikte - odaklaşmaktır. İnsanlar İngiltere'nin "sınıflara bölünmüş bir toplum" olduğunu söyledikleri zaman akıllarında genellikle statü (monarşi, eski okul bağları, vb.) vardır.

Statüye ağırlık verilmesi, insanların yaşam tarzlarıyla ve tüketim kalıplarıyla saplantı derecesinde uğraşmaya yol açabilir. 1945 sonrası dönemde, genel olarak, kol işçilerinin reel gelirlerinde kayda değer yükselmeler görülmüştür. Bazı bakımlardan pek çok kol işçisinin ve geleneksel olarak orta sınıf serbest meslek sahipleri olarak görülen kişilerin tüketim kalıpları birbirine yaklaşmaktadır; her iki grubun mensupları da büyük ihtimalle araba sahibidir, Sainsbury's süpermarketinde alışveriş eder ve ipotekli mülk edinmiştir. (Ancak, okuyacağınız makalelerde görüleceği gibi, bu yakınlaşmanın derecesi fazlasıyla abartılmaktadır). Dolayısıyla, tüketim üzerine yoğunlaşan bir sınıf tanımı büyük olasılıkla sınıf çelişkilerinin kaybolduğu, işçi sınıfıyla orta sınıfların kaynaştığı inancına yol açacaktır. İşçi Partisi'nin 1950'lerde üstüste üç seçimden yenilgiyle çıkması üzerine işçi sınıfının *'burjuvalaşma'* sürecine girdiğini (orta sınıfa dönüştüğünü) ileri sürenler, kol işçilerinin refah düzeyinin arttığı ve yaşam tarzlarının değiştiği gibi kanıtlara dayanıyorlardı.[3]

Ne var ki, benzer tüketim kalıpları, toplumdaki genel güç ve ayrıcalık ilişkileri içindeki oldukça farklı konumları gizlemeye yarayabilir. Daha genel bir bakışla, statü, insanların topluma ve birbirlerine karşı tutumlarına bağlı olarak öznel bir nitelik taşır. Statü genelde toplumsal değişimi açıklamakta, özellikle bu değişim farklı tutumları benimseyen insan gruplarını kapsıyorsa, fazla bir yarar sağlamaz.[4] Statü kavramı, eskiden kendilerinin *'vicdanlı profesyoneller'* olduklarını düşünen öğretmenler ve hemşireler gibi grupların 1960'ların sonları ile 1970'lerde nasıl kollektif sendika örgütlülüğüne ve eylemlerine (grev yapmak dahil) karıştıklarını anlamamıza yardım edebilir mi? Zengin ve nüfuzlu kişiler İngiltere kadar gelişkin

ve gözle görünür ayrıcalıklara sahip değiller diye ABD'nin İngiltere'ye kıyasla sınıf çelişkilerinin daha az yaşandığı bir toplum olduğunu akla getiren bir sınıf anlayışında oldukça kuşku verici bir yan olsa gerek. 'Statü' bütünüyle idealist bir kavramdır ve toplumun anlaşılmasında hiçbir işe yaramaz.

Sınıfla ilgili ikinci sağduyuya dayalı düşünce tarzı, *mesleği* temel alan anlayıştır. Buna göre, kişinin sınıfsal konumunun temeli yaptığı işin *türüdür*. Buna en iyi örnek olarak, İngiltere'de Genel Nüfus İdaresi'nin kol işçisi ve beyaz yakalı işçi gibi genel kategorilere dayalı meslek sınıflandırmasını kullanan resmi toplumsal yapı incelemeleri verilebilir. Burada okuyacağınız makalelerde yararlanılanlar dahil olmak üzere, sınıf üzerine ampirik verilerin büyük bölümünde, sınıf meslekle özdeşleştirilmektedir. Bu yaklaşımın önemli olmasının nedeni, onu izleyen incelemelerde işçi sınıfının kol emeği kullanılan mesleklerle özdeşleştirilmesi eğilimidir. Ne var ki, kol emeğiyle çalışanlar ileri kapitalist ülkelerde işgücünün giderek azalan bir kesimini oluşturduklarından, işçi sınıfının yok olmakta olduğu sonucunu çıkartmak kolaydır.

Sınıfı, meslekleri temel alarak tanımlamak, en azından çalışmanın maddi gerçekliğiyle ilintili olması açısından yararlıdır. Ancak böyle bir tanım, üretime katılan farklı toplumsal gruplar arasındaki doğal çelişkileri gizler. Bunun için, seçim uzmanları, Muhafazakâr Parti'nin en büyük başarılarından birini vasıflı kol işçileri arasında kazandığını iddia ederler. Ivor Crewe, 1987 seçiminden sonra, bu gruptaki Muhafazakâr seçmenlerin oranının arttığını saptamıştır: 1974'te %31, 1979'da %45 ve 1987'de İşçi Partisi'ni dokuz puan geride bırakarak %43. Crewe şu sonucu çıkartır: "Thatcherizmi onaylayan bundan daha kesin bir seçim kanıtı ortaya çıkamazdı."[5] Ancak, 'vasıflı kol işçisi' kategorisine, ustabaşılar, kol emeğine dayalı serbest çalışanlar ve küçük işadamları da girmektedir. Başka bir deyişle, bu kategori, ne kadar vasıflı olursa olsun geçimlerini kazanmak için emek-güçlerini satan kol işçilerininkinden farklı (aslında onlarınkiyle çelişen) çıkarları olan insan gruplarını kapsar. Gerçekte işe yarar bir ayrım yapılmak isteniyorsa, çok genel bir kategori olan 'vasıflı kol işçileri' sınıflandırması, toplumsal ve politik davranışları büyük oranda farklılaşabilecek daha alt gruplara ayrılmalıdır.[6]

Aynı durum 'beyaz yakalı' kategorisi için de geçerlidir. Büyük bir şirketin genel müdürüyle o şirkette çalışan sekreterlerin ortak yanları var mıdır? Özellikle toplam işgücü içinde beyaz yakalıların

oranının büyümesi militan sendikacılığın bu sektörlere yayılmasıyla elele yürüdüğünden, bu sorun önem kazanmaktadır. 1985'te büyük madenciler grevinin yenilgisinden sonraki dönemde, öğretmenlerle kamu çalışanları, Thatcher hükümetinin politikalarına, metal ve otomobil işçileri gibi militan geleneğe sahip kol işçisi gruplarından çok daha aktif biçimde karşı koyuyorlardı. Amerikalı marksist Stanley Aronowitz'in sözleriyle: "'Beyaz yakalı' terimi, fabrika ve bürodaki emeğin yapısı arasındaki temel bir farklılığı akla getiren bir etikettir. Beyaz yakalılar, bilimden çok toplumsal ideolojiye dayalı bir kategoridir."[7] İşgücünün sınıflandırılmasını mesleklere göre yapmak, kapitalist toplumun temel çelişkilerini gözlerden saklar.[8]

Sağduyuya dayalı ü çüncü anlayış, sınıf konumunu gelir düzeyiyle özdeşleştirir. Bu anlayış, genellikle, yükselen yaşam standartlarının sınıf militanlığını yok ettiği doğrultusunda hayret edilecek derecede saf ve kaba iddialar doğurur. Gavin Kitching, erkek kol işçilerinin haftada 153 sterlin, kol işçisi olmayan kadınların haftada 124 sterlin olan brüt kazançlarının "sistemde ciddi bir maddi çıkarlarının" olması anlamına geldiğini iddia etmiştir![9] Marks *Ücretli Emek ve Sermaye*'de, sınıfsal çözümlemenin mutlak gelir düzeylerine değil, daha çok, zenginliğin toplum içindeki dağılımını yansıtan *göreli* gelirlere bağlı olduğunu ileri sürer. İngiltere'de 1985'te bütün ailelerin en fakir onda birinin geliri haftada 45 sterlinken, en zengin onda birinin geliri haftada 416,80 sterlindi. Açık ki, bu grupların "sistemdeki maddi çıkarları" çok farklıydı. Sonuçta ortaya çıkan çıkar çatışması, 1979 ile 1985 yılları arasında bütün ücretlilerin en üst derecedeki beşte birinin net reel gelirleri %11,6 artarken, en dipteki beşte birinin net reel gelirlerinin %2,9 düşmesinde yansımaktadır.[10]

Ancak, gelir dağılımı bile sınıf çatışmasının temelini kavramakta eksik bir göstergedir. Kişinin göreli geliri, toplumsal ürünün o payını nasıl kazanabiliğini açıklamaz. İlk planda, farklı gelir *türleri* arasında, öncelikle kârlar ile ücretler arasında temel bir ayrım vardır. Geliri şirket kârlarından aldığı temettülerden oluşan büyük bir hissedarın dünyası, aynı firmada çalışan, saat başı ücret alan yarı-vasıflı bir kol işçisinin dünyasından çok uzaktır. Kaldı ki, ücretin türü bile farklı sınıfsal konumları gizleyebilir. Güçlü işçi örgütlenmesi sayesinde yüksek ücret alan kol işçisi çalışan bir kişidir; aynı şekilde aldığı yüksek aylık hem kol işçileri hem de beyaz yakalı işçiler üzerindeki bir denetim hiyerarşisindeki konuma bağlı olan, üniversite eğitimi almış yönetici de bir çalışandır. Ancak bunlar aynı sınıfın

üyeleri olabilirler mi?

Bu soruyu yanıtlamak için, sağduyuya dayalı üç görüşün yansıttığı sınıf yaklaşımından bütünüyle kopmak gerekir. Üç yaklaşımın da ortak yanı, sınıfsal yapıyı, çeşitli toplumsal grupların statülerine, mesleklerine ya da gelirlerine (ya da bazı iddialı sosyolojik teorilerde her üç özelliğe de) bağlı olarak, diğer gurpların üzerinde ya da aşağısında bir toplumsal konuma sahip oldukları bir tür merdiven gibi görmeleridir. Amerikalı marksist Erik Olin Wright'ın vurguladığı gibi, bu tür 'derecelendirmeye' dayalı sınıfanlayışları 'statik'tir. Bu tür anlayışlar, "insanları değer yüklü ödüllerin dağıtımına göre etiket yapıştırmaya bir temel sağlayabilir, ancak bu dağılımı belirleyip dönüştüren dinamik toplumsal güçlere bir ad koyacak güçten yoksundur."[11]

Buna karşılık, marksist sınıf teorisi, insanların içinde yaşadıkları toplumları oluşturmaları ve yeniden oluşturmaları süreçlerini anlamayı amaçlayan daha geniş kapsamlı girişimin bir parçasıdır. Tarihsel değişim olasılığı, üretici güçlerin gelişmesine, maddi üretim araçlarına ve onları toplumsal gereksinimleri karşılamak üzere harekete geçiren insanın emek-gücüne bağlıdır. İnsanlığın üretim gücünün gelişmesi, üretim ilişkileri tarafından, yani insanların bu üretim güçleriyle kurdukları toplumsal ilişkiler tarafından desteklenir ya da engellenir. Sınıflı toplum, bir azınlık üretim araçları üzerinde, doğrudan üreticileri (köleler, köylüler ya da işçiler) yalnızca kendileri adına değil, aynı zamanda sömüren azınlık adına çalışmaya zorlayacak ölçüde denetim kurduğu zaman ortaya çıkar.[12]

Böylesi bir tarih anlayışından çıkarılacak sonuç, kişinin sınıfsal konumunun üretim ilişkileri içerisindeki yerine bağlı olduğudur. Bu doğrultuda en iyi sınıf tanımını marksist tarihçi Geoffrey de Ste Croix yapmıştır:

> *Sınıf* (özünde bir ilişki olarak) sömürü olgusunun, sömürünün toplumsal bir yapıda somutlaşmış halinin kollektif ifadesidir. Ben *sömürü* sözcüğünden başkalarının emeğinin ürününün bir parçasına el koymayı anlıyorum...
> Bir *sınıf* (belirli bir sınıf), öncelikle üretim koşulları (yani üretim araçları ve emek) ve diğer sınıflara (asıl olarak mülkiyet ya da denetimin derecesi temelinde) girdikleri ilişkiyle tanımlanan, bütün toplumsal üretim sistemi içindeki konumlarıyla belirlenen bir grup insandır.[13]

Marksist sınıf anlayışının bir dizi ayırdedici özelliği vardır. Marksist sınıf anlayışı, ilkin sınıfı bir *ilişki* olarak ele alır. Kişinin sınıfsal konumu, sağduyulu görüşlerde içerilen 'derecelendirmeye dayalı' sınıf anlayışında düşünüldüğü gibi toplumsal ast/üst düzenindeki yerine bağlı değildir; sınıfsal konum, toplumsal bir grubun parçası olarak diğer toplumsal gruplara karşı ilişkisinden oluşur. İkincisi, bu ilişki *antagonistik* bir ilişkidir: Bu ilişki, öncelikle, üretim araçlarını denetleyen azınlık yönetici sınıfın doğrudan üreticilerin artı-emeğine el koymasında şekillenir. Sonuç olarak sınıf, sömürenlerle sömürülenlerin kavgasından, yani *sınıf mücadelesinden* ayrılamaz. Üçüncüsü, bu antagonistik ilişki *üretim* sürecinde şekillenir: Sömürünün ve sınıf mücadelesinin kaynağı, yönetici sınıfın üretim araçları ve doğrudan üreticilerin emeği üzerinde denetim sağlama çabalarıdır.

Son olarak, sınıf *nesnel* bir ilişkidir. Sınıfı statü temelinde tanımlayanların iddialarının aksine, kişinin sınıfsal konumu öznel tutumlara değil, kendisinin ya da başkalarının düşünebileceğinden bağımsız olarak, üretim ilişkileri içindeki fiili yerine bağlıdır. Kendisinin orta sınıf olduğuna inanan bir otomobil işçisi, bu inancı nedeniyle sermayenin sömürdüğü bir ücretli işçi olmaktan çıkmaz.

Wright'ın özlü bir biçimde belirttiği gibi, "marksist bir teori içinde sınıflar, üretimin öncelikle bir sömürü sistemi olarak çözümlendiği *toplumsal üretim ilişkileri içindeki ortak konumlar olarak* tanımlanır."[14] Sınıfları bu şekilde kavramanın yararı, insanlığın toplumu dönüştürme sürecini daha iyi çözümleyebilmektir. Başka bir deyişle, marksist sınıf yaklaşımı, değişmeyen toplumsal hiyerarşilerdeki konumlara bir etiket yapıştırmayı değil, insanların üretim güçleriyle ve diğer gruplarla paylaştıkları ilişkilerin onlara nasıl kollektif biçimde tarihi yapma gücü verdiğini anlamayı amaçlayan *dinamik* bir teoridir.

Kapitalist toplumda sınıf ilişkilerini belirleyen temel çelişki, üretim süreci içinde işçiden artık değer elde edilmesinden doğan, sermaye ile ücretli emek arasındaki çelişkidir. Marks ın *Kapital*'inin perspektifiyle bakıldığında, işçi sınıfı, üretim araçlarını denetleyememeleri nedeniyle emek-güçlerini, üretim araçlarını denetleyen sınıf olan kapitalistlere satmak zorunda kalan kişilerden oluşur. Bu kitaptaki makalelerin üzerinde durdukları temel sorun, Marks'ın ölümünden bu yana geçen yüzyıl içinde kapitalizmin geçirdiği değişikliklerin sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıfsal çelişkiyi çağdaş

dünyanın toplumsal yapısı açısından zamanla geçersiz hale getirip getirmediğidir.

Okuyacağınız makaleler üç sorun üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, yirminci yüzyılın başından beri gözlenen, toplumsal işgücü içinde beyaz yakalı işçilerin oranının artıp kol işçilerinin oranının gerilemesi doğrultusundaki uzun dönemli eğilimdir. Bu eğilim ***burjuvalaşmayı*** - orta sınıfın büyümesini - mi temsil etmektedir? Benim '"Yeni Orta Sınıf" ve Sosyalist Siyaset' başlıklı makalem bu konuda yoğunlaşırken, Chris Harman ın iki makalesinde de aynı konu tartışılmaktadır. Bizce, kişinin üretim ilişkilerindeki yeri sınıfsal konumunun temeli olarak alınınca, beyaz yakalı işçilerin üç gruba ayrılmaları gerekmektedir:

(1) Kapitalist sınıfın aylıklı mensupları olan, sermaye birikim süreci ile ilgili kararların alınmasına katılan küçük bir azınlık; (2) yüksek maaş alan beyaz yakalı işçilerin oluşturduğu, çoğu emek ile sermaye arasındaki ara kademelerde yönetici ve denetleyici görevlerini yürüten çok daha geniş grup, 'yeni orta sınıf'; (3) yaptıkları iş üzerinde kol işçilerinden fazla bir denetime sahip olmayan ve çoğu kez kol işçilerinden de düşük maaş alan sıradan beyaz yakalı işçilerin oluşturduğu çoğunluk. Bu çözümlemeden çıkardığımız temel sonuç, üçüncü grubun büyümesinin işçi sınıfının gerilemesini değil, ***genişlemesini*** temsil ettiğidir.

Beyaz yakalıların yaptığı işin niteliği üzerine çıkan tartışmaları keskinleştiren ikinci bir sorun var. 1970'lerin başlarından beri dünya çapında görülen resesyonların sürekliliği, Batı'da işçi sınıfını fiilen ortadan kaldıran bir 'sanayisizleşme' (*deindustrialisation*) süreci mi başlatmıştır? Bu, Chris Harman ın 'Resesyondan Sonra İşçi Sınıfı' başlıklı makalesinde ele aldığı temel sorundur. Chris Harman meydana gelen değişiklikleri dikkatle incelemekte ve onları daha geniş bir tarihsel perspektife oturtmaktadır.

İşçi sınıfının meslek dağılımı daima gününün sermaye birikiminin yapısını yansıtmıştır. Marks'ın zamanında en büyük ücretli işçi grubu ev hizmetçileriydi.[15] Sanayide bile, Marks'ın *Kapital 1*'de derinlemesine incelediği 'maşinofaktür' (kapitalizme özgü, yaygın makine kullanımına dayalı yığınsal üretim yöntemi), ondokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde Lancashire pamuk ticareti gibi başlıca birkaç sektörle sınırlıydı. Raphael Samuel'in gözlemlediği gibi, "manifaktürde, tarımda ve madencilikte olduğu gibi, kapitalist işletmelerin ezici çoğunluğu buhar gücüne dayalı teknolojilerden çok elle

çalışan bir temelde örgütlenmişti."[16] Maşinofaktür, Sanayi Devrimi döneminde değil, özellikle ABD'de yığınsal şerit üretiminin gelişmesiyle ondokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarında genelleşmiştir.[17]

İşçi sınıfının hiçbir zaman sabit bir meslek yapısı olmamıştır. Sermaye birikiminin ihtiyaçları değiştikçe bu yapı da değişmiştir. Etkisiz kalan sektörler gerilediği, iflas eden sermayeler başkalarının eline geçtiği ve onların yerini yeni sektörler ve daha etkili sermayeler aldığına göre, kriz dönemleri yeniden örgütlenme ve yeniden yapılanma dönemleri olarak görülebilir. Bazı işler yok olup başkaları yaratıldıkça işçi sınıfı da bu yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olur. Bu değişiklikleri, sermayenin değişen ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillenme yerine, işçi sınıfının yok olması olarak görmek cazip bir seçenek olabilir. Ancak, Chris Harman'ın gösterdiği gibi, bugünkü kriz dönemi işçi sınıfının bu türden en son reorganizasyonunu yaratmaktan başka sonuç vermemiştir. Chris Harman, özellikle burjuva yorumcular - örneğin, *Financial Times* gazetesi yazı kadrosu - ile onların *Marxism Today*'deki yankılarının yaygınlaştırdığı, ayrıcalıklı sürekli işçilerden oluşan bir 'merkez' ile geçici ve part-time işçilerden oluşan yeni bir 'hizmetçi sınıf' 'periferi'si arasında derin ve kapatılmaz bir uçurum açıldığı efsanesini çökertiyor.

Sınıfsal yapıdaki değişikliklerle ilgili savlar, yukarıda değindiğimiz gibi, üçüncü bir sorunu oluşturan İşçi Partisi'nin 1979'dan beri uğradığı seçim yenilgileri dizisi hakkındaki tartışmaların da temellerini oluşturmaktadır. Bu derlemedeki son yazı, son zamanların önemli bir incelemesi olan Anthony Heath, Roger Jowell ve John Curtice'in *İngiltere Kime Oy Veriyor* adlı çalışması hakkında Chris Harman'ın bir değerlendirmesidir. Chris Harman, sözü geçen yazarların sundukları kanıtların günümüzde moda olan çeşitli efsaneleri (örneğin, vasıflı işçilerin İşçi Partisi'nden topluca uzaklaşmalarının Thatcher'in başarısında temel bir rol oynadığı düşüncesini) çürüttüğünü ve marksist sınıf çözümlemesini desteklediğini gösteriyor. Gerçi *İngiltere Kime Oy Veriyor* 1983 seçimlerine ilişkin bir inceleme, ama 1987 seçimlerinin sonuçları sınıfsal yapının ve politik davranışların değişmesiyle ilgili savları yeniden canlandırdı.

Yaygın temalardan biri şimdiden belirginleşti. İşçi Partisi'nin Güney İngiltere'de çok kötü, Kuzey İngiltere, Galler ve özellikle İskoçya'da görece iyi bir performans sergilemesi, Kuzey ile Güney arasında temel bir toplumsal bölünme olduğu fikrini kuvvetlendir-

di. Bu görüşü oldukça kaba bir şekilde özetleyebiliriz. Güneydoğu'da ve özellikle Londra'da, borsada ve finans dünyasında çalışıp müthiş aylıklar alan ve ateş pahası lüks dairelerde oturan Yuppiler yaşamaktadır. Buna karşılık, Kuzeyliler, İşçi Partisi milletvekili Roy Hattersley'nin sözleriyle, fabrika atıklarının çevrelediği belediye konutlarında oturan kol işçileri, yani 'gerçek insanlar'dır. Hiçbir gerekçesi olmayan bu iddiaların İşçi Partisi liderleri açısından politik yararları vardır; 1987'de gerçek bir seçim başarısı kazanamamalarının üstünü örtmeye ve bunu yanında bu bozgunun günah keçileri olarak İşçi Partisi'nin özellikle Londra'daki sol kanadına yönelttikleri saldırıyı haklı göstermeye hizmet eder.

Londra ile İngiltere'nin diğer bölgeleri arasında önemli farklılıklar var elbette. Londra, 1980'lerde spekülatif mali yatırımlarda dünya çapında bir kabarışı yansıtan 'mali hizmetler sektörü'nde (bankacılık ve ilgili faaliyetler) hızlı bir gelişmeye sahne olmuştur. Gelgelelim yakın zamanlarda yapılan bir incelemeye göre, bu değişiklikler Londra'da giderek büyüyen bir sınıfsal kutuplaşmaya da eşlik etmiştir. 1971-81'de Londra'da imalat sanayinin istihdam ettiği işçi sayısı %36 oranında azaldı; İngiltere çapında bu oranın ortalama %25 olduğunu düşünürsek, Londra'nın farklı olduğu anlaşılır. 1971 ile 1985 yılları arasında Londra'da yarım milyona yakın sanayi işçisi işinden oldu. 1985'te Londra, sanayileşmiş dünyada işsizlerin en yoğun (400.000'i aşkın) olduğu kentti.

Londra'da zengilik ve yoksulluk kutupları da ülkenin diğer yerlerine göre daha fazladır. 1985'te İngiltere'de bütün ailelerin en düşük ve en yüksek gelirli %10'unun ortalama haftalık brüt gelirleri 49.00 ve 416.80 sterlindi; Londra'da ise bu sayılar 47.10 ve 473.20 sterlin idi. Zenginlerin zenginleşme, yoksulların daha da yoksullaşma oranı Londra'da İngiltere'nin diğer yerlerine göre daha fazladır.[18] İşçi Partisi 1987 seçimlerinde Londra'da, güya varlıklı bir bölge olan Güneyin tam kalbinde yoksulluk artıyor olmasına *rağmen* kötü bir sonuç elde etti.

Kaldı ki, Londra'daki yüksek kazançlar ille de yüksek yaşam düzeyleri anlamına gelmeyebilir. Herşeyden önce, Londra'da konutlar İngiltere'nin diğer yerlerine göre çok daha pahalıdır. Ardarda bütün hükümetler belediye konutlarının ve özel kişilerin kiraladıkları evlerin zararına, insanların evsahibi olmalarına yardım etmişlerdir. 1984'e gelindiğinde İngiliz ailelerinin %61'i kendi evlerine sahipti. Ne var ki, Londra'daki ev fiyatları 1980'lerin ortalarında ülke-

nin diğer yerlerine oranla çok daha hızlı yükselmişti:1983-86'da %59,6 (İngiltere ortalaması %29,9) ve 1986-87'de %26,5 (İngiltere ortalaması %15,9). 1987'nin ilk üç ayında Londra'da bir evin ortalama fiyatı 68.300 sterlinken, Yorkshire ve Humberside'da 28.400 sterlin, İskoçya'da 33.300 sterlindi. Sonuç olarak, Londra'da ev alanlar başka yerlere göre çok daha fazla borç bulmak zorundaydılar: 1986'da Londra'da ortalama ipotek bedeli 37.829 sterlinken, Yorkshire'da 18.560, İskoçya'da 22.631 sterlindi. Aynı yıl, ortalama ev fiyatları Londra'da ortalama erkek kazançlarının 3,71 katına ulaşırken, Yorkshire ve Humberside'da yalnızca 2,37, İskoçya'da 2,61 katıydı. Londra'daki yüksek ücretler bir ölçüde konut maliyetlerinin çok daha yüksek oluşunun yansımasıydı.[19]

Güney İngiltere, İngiliz kapitalizminin 1980'lerde yeniden yapılanmasından önemli bir anlamda kârlı çıktı. İmalat sanayi işçi sınıfının eski merkezlerinden (Londra, Sheffield, Glasgow, Manchester gibi) militan işyeri örgütlenmesi geleneğinin çok daha zayıf olduğu yeni bölgelerde daha küçük işletmelere doğrı kayarken önemli ölçüde Güney İngiltere'ye kaymıştır.[20] Swindon ya da Peterborough gibi yeni büyüyen merkezlerde çalışanlar da, daralan eski sanayilerdeki işçiler gibi ücretli işçilerdir. Ama şurası gerçek ki, bu yeni işçiler 'armut piş, ağzıma düş' misâli İşçi Partisi liderlerine kucak açmayacaklardır. İngiliz işçi hareketinin örgütsel ve siyasi temeli, Neil Kinnock'ın 1987 seçimlerindeki televizyon reklamları gibi kurnaz medya kampanyalarıyla yaratılmadı; bu temel 1910-14 yıllarındaki büyük mücadele dalgasında olduğu gibi büyük sınıf mücadelesi ve radikalleşme dönemlerinde atıldı.

İşçi sınıfının savunmaya geçtiği dönemlerde, düzene siyasi olarak teslim olanların kendilerini haklı göstermek için sınıfın kendisinin yok olmakta olduğunu iddia etmeleri doğaldır. 1830'lar ve 1840'larda ilk büyük işçi hareketi olan Çartist hareketin önderlerinden Thomas Cooper, 1872 yılında, ondokuzuncu yüzyıl ortalarındaki hızlı ekonomik büyüme döneminin işçileri tanınamayacak ölçüde değiştirdiğini ileri sürüyordu:

> Eskiden, Çartist günlerimizde, binlerce Lancashire işçisinin paçavralar içinde olduğu doğrudur; üstelik içlerinden pek çoğu yiyecek de bulamıyordu. Ancak, gittiğimiz her yerde ne kadar akıllı oldıklarını görmek mümkündü. İşçilerin gruplar halinde, siyasi adalet sorununu - yetişkin ve

aklı başında her kişinin kendisini yönetecek yasaları yapan kişilerin seçiminde oy kullanması gerektiğini - tartışırken izleyebilirdiniz. Sosyalizm öğretisini tartışırken çok ciddiydiler, saygılı bir dil kullanıyorlardı. Şimdi ise, Lancashire'de böylesi tek bir grup göremezsiniz. Öte yandan, iyi giyimli işçilerin, elleri ceplerinde, kooperatiflerden, kooperatiflerdeki hisselerinden ya da konut kredisi veren bankalardaki hisselerinden konuştuklarını dinleyebilirsiniz.[21]

Cooper, 1870'lerde Gladstone'cu liberalizme kayarak devrimci işçi sınıfı politikalarını terketmişti. Cooper'ın işçi sınıfının ölümünü anlatışındaki nostalji ve gönül rahatlığı karışımı duygular, şimdilerde *Marxism Today* gibi dergilerde görülenlerin aynısıdır; sadece, 1950'lerde sosyologlar ve İşçi Partisi'nin sağ kanadı taksitli alımlar ve araba sahibi olmanın yayılmasından bahsederlerken, bugünkü konuşma konuları özelleştirilen şirketlerde hisse senedi almaları ve video cihazı sahibi olmalarıdır. Sınıf mücadelesinde yeni bir kabarışın merkezini oluşturanlar, çoğu kez, sermayenin bir yeniden yapılanma döneminde ortaya çıkan güya 'zengin' işçiler olmuştur. Cooper'in 'işçi aristokrasi'si (Victoria dönemi İngiltere'sinin vasıflı metal işçileri) yirminci yüzyıl başlarında, Petrograd, Berlin ve Torino'nun metal işçilerinde daha ileri karşılığını bulan militan işçi örgütlenmelerinin öncülerine dönüşmüşlerdir.[22] 1930'ların ve 1940'ların yeni otomobil ve uçak fabrikalarındaki yarı vasıflı işçiler, 1970-74'te Edward Heath'in Muhafazakâr Parti hükümetini dize getiren güçlü işçi temsilcileri örgütünü kurmuşlardır.[23]

İşçi sınıfı örgütlenme ve mücadelesi gelecekte yeniden yükseldiğinde alacağı biçimi tam olarak bugünden kestirmek olanaksızdır. Ancak, iki konuda kesin konuşabiliriz. Birincisi, sınıf mücadelesinde böylesi bir yükseliş yaşanacaktır. Sadece İngiliz kapitalizminin değil, dünya kapitalizminin de içinde bulunduğu derin çelişkiler gelecekte toplumsal sarsıntıları kaçınılmaz kılıyor. Ancak bu, bu mücadelelerin sonucunda sermayenin mutlaka devrileceği anlamına gelmez. Bu, savaşa atıldıkları zaman işçileri hangi politikanın etkileyeceğine bağlı olacaktır. Yine kesin olan ikinci bir nokta ise, sağ sosyal-demokrasi (sınıf mücadelesinin hem mümkün hem de istenir olduğunu reddeden Neil Kinnock ile diğer İşçi Partisi liderleri) işçileri etkileyen egemen eğilim olmayı sürdürürse, daha çok yenilginin yaşanacak olduğudur. Dolayısıyla, burada okuyacağınız maka-

lelerdeki çözümlemelerden basit bir pratik sonuç çıkmaktadır: İşçi Partisinin ve *Marxism Today*'in çıkmazından kurtulmanın tek yolu, işçi sınıfının kollektif mücadelelerini kapitalizmin devrilmesinin ve sosyalizmin inşa edilmesinin temeli olarak gören devrimci bir sosyalist örgüttür.

BİR

'Yeni orta sınıf ' ve sosyalist siyaset

Alex Callinicos

Marksizmin temel bir özelliği siyaseti sınıf mücadelesi ışığında kavramasıdır. Marks ve Engels 1879'da şöyle yazmışlardır:

> Hemen hemen kırk yıldır sınıf mücadelesinin tarihin en doğrudan itici gücü olduğunu, ve özellikle de proletarya ile burjuvazi arasında süren sınıf mücadelesinin modern toplumsal devrimin büyük kaldıracı olduğunu vurguladık.[1]

Bilindiği gibi, *Kapital 3*'ün sınıflar üzerine olan son bölümü bitirilmemiştir. Yine de, Marks'ın sınıf teorisinin genel doğrultusu yeterince açıktır. Marks'ın çıkış noktası, "karşılığı ödenmemiş artı-emeğin doğrudan üreticilerden alındığı özgül ekonomik biçim"dir.[2] Başka bir deyişle, sınıflar, sözkonusu toplumu oluşturan sömürgen üretim ilişkileri temelinde tanımlanmaktadır.

Bu üretim ilişkileri, Marks'a göre, üretim araçlarının dağılımına dayanır. Şöyle ki, sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkinin temelini 'dağılım' oluşturur; bu, "tüketim mallarının sıradan dağılımı anlamındaki değil, bir tarafta toplanmış maddi faktörler ile öbür

tarafta emek-gücünün oluşturduğu üretim unsurlarının dağılımı anlamında bir dağılımdır."[3] Üretim araçlarının dağılımı "üretimin bütün karakterini ve bütün hareketini belirler".[4] Doğrudan üreticilerden artı-emeğin alınışının özgül biçimi buna bağlıdır.

Bundan çıkan sonuç, bir bireyin sınıfsal konumunun o bireyin üretim araçları ile arasındaki ilişkiye bağlı olduğudur. Kapitalist üretim araçlarına sahiptir, işçi ise sahip değildir; bu, ikisinin sınıfsal konumlarını belirler. Böyle kavrandığında sınıf nesneldir: üretim ilişkileri içinde şekillenir, bireylerin bilincinden doğmaz ve hatta, bu bilinçle çelişiyor bile olabilir. Ayrıca, Marks için sınıf toplumsal bir ilişkidir. Sınıf, bireylerin yaptıkları işten (sosyologların 'meslek' dedikleri) ziyade, yaptıkları işin, üretim sürecinde bir grubun diğer grubu sömürdüğü çelişkili ilişkinin neresine oturduğuyla ilgilidir. Son olarak, Marks'ın modeli 'ikili' bir modeldir. İki sınıf birbirleriyle her üretim tarzında sömürücü ve sömürülen olarak (efendi ve köle, toprak ağası ve köylü, kapitalist ve işçi olarak) karşılaşırlar.[5]

Demek ki, Marks'a göre sınıf, "sömürünün toplumsal bir yapıda yansıma tarzı"dır.[6] Böylesi bir modelde karşılaşılacak problem ise iki kutuplu sömürü ilişkisine ilk bakışta uymayan toplumsal katmanların varlığıdır.

TABLO I[8]

Tam gün çalışanların meslek dağılımı (%) (New Earnings Survey, 1979)

		Erkek	Kadın	Toplam
1-	Serbest meslekler	15,7	20,2	17,1
2b-	Menejerler ve idareciler	16,4	4,5	12,7
	Satıcılar, sınıflandırılmamış	0,6	0,2	
3-	Büro çalışanları	5,9	38,7	16,0
4-	Ustabaşılar	6,9	3,8	5,9
5-	Vasıflı kol işçileri	19,2	4,2	14,7
6-	Yarı vasıflı kol işçileri	19,1	16,3	18,2
7-	Vasıfsız kol işçileri	4,7	1,8	3,8
	Kol işçileri, sınıflandırılmamış	12,1	9,9	11,4

Küçük ölçekli sermaye sahiplerinin oluşturduğu klasik küçük burjuvazi bu konuda fazla bir güçlük çıkarmaz, çünkü ekonomik açıdan büyük sermayeye bağlı asalak bir grup olarak, toplumsal ve siyasi anlamda burjuvazi ile proletarya arasında kalmış grup olarak

görülebilir.[7] Daha ciddi bir sorun, bu yüzyılda beyaz yakalıların toplam işgücü içinde oluşturduğu oranın müthiş ölçüde büyümesinden kaynaklanır. Tablo I'de görüldüğü gibi, kol işçileri (ustabaşılar dışta bırakılırsa) günümüzde İngiltere'de tam gün çalışanların yarısından azını meydana getirmektedir. Diğer ileri kapitalist ülkeler için de benzer veriler sunmak mümkündür (bkz. Tablo II).

TABLO II [9]
Çeşitli ülkelerde işgücünün altı gruba dağılımı (%)

		A	B	C	D	E	F
Çekoslavakya	1970	19,4	2,4	7,4	7,0	12,0	51,8
İsveç	1970	19,2	2,3	17,1	9,0	8,0	44,4
Yeni Zelanda	1976	14,4	3,4	16,2	10,0	10,2	45,8
ABD	1970	13,8	7,8	16,8	6,6	2,9	52,1
Kanada	1971	12,4	4,2	15,6	9,3	6,9	51,6
Fransa	1968	11,4	2,7	11,7	7,6	15,3	51,3
İngiltere	1971	11,1	3,7	17,9	9,0	3,0	55,3
SSCB	1970	10,4	11,8		7,0	25,6	45,2
Avustralya	1971	10,1	6,5	15,6	7,9	7,6	52,3
F. Almanya	1970	9,8	2,2	17,5	8,9	7,6	54,0
Arjantin	1970	7,5	1,5	11,4	11,9	14,4	53,3
Japonya	1970	6,6	3,9	13,8	11,8	18,9	45,0
Brezilya	1970	4,8	1,7	5,3	7,4	44,0	36,8
Mısır	1966	4,4	1,6	5,0	5,8	45,6	37,6
Hindistan	1971	2,7	0,7	3,0	4,2	72,0	17,4

(A: Serbest meslek, tekniker vb. B: İdareciler, menejerler C: Büro çalışanları, vb. D: Satış elemanları E: Çiftçiler F: Diğer)

Pek çok burjuva yorumcunun, işçi sınıfının ve sınıf mücadelesinin ölmüş veya ölmekte olduğunu iddia etmek için bu tür kanıtlara sarılmaları şaşırtıcı değildir. Örneğin, Financial Times'ın bir yazarı, Sosyal Demokrat Parti'nin ortaya çıkışını "sosyolojik bir gelişme olarak, politik sistemin toplumdaki gelişmeyi yakalamaya başlamış olmasının bir örneği olarak" memnunlukla karşılıyor ve şöyle devam ediyordu: "Ortaya çıkan yeni sınıf hem klasik işçi sınıfını hem kapitalistleri sayıca çok geride bırakıyor."[10]

Bazı Marksistlerin işçi sınıfını çabucak defterden silmeleri de

çok şaşırtıcı değil: Andre Gorz, Rudolph Bahro ve Eric Hobsbawm gibi çeşitli kişilerin tutumları bu doğrultuda olmuştur.[11]

Bu tür çözümlemeler sınıf sorununa çok yüzeysel bir yaklaşımdan kaynaklanıyor. Olağanüstü derecede heterojen nitelikteki işler (şirket müdürleri, üst düzey kamu görevlileri, öğretmenler, hemşireler, sekreterler) 'beyaz yakalılar' denilen genel bir başlık altında toplanmıştır. Bu grupların ortak yanları, varsa eğer, nedir?

Beyaz yakalılar kategorisinin incelenmesi iki temel grup olduğunu ortaya çıkarır. Birincisi, Tablo I'e göre, toplam işgücünün hemen hemen %30'unu oluşturan menejerler, profesyoneller ve idarecilerdir. Sosyolog John Goldthorpe bu çalışanlar grubunun hem büyüklüğünü hem de hızlı genişlemesini vurgulamaktadır: "Yirminci yüzyıl başlarında profesyoneller, idareciler ve menejerler ekonomik bakımdan en gelişkin ülkelerde bile aktif nüfusun yalnızca % 5-10'unu oluştururken, günümüzde Batı toplumlarında genel olarak bu oran %20-25'e çıkmıştır."[12] Üstelik, en azından İngiltere'de, bu genişleme büyük ölçüde savaş sonrası dönemde yoğunlaşmıştır (Tablo III).

Tablo III[13]
Meslek gruplarının dağılımı (%)

	1911	*1921*	*1931*	*1951*	*1961*	*1971*
Profesyoneller	4,05	4,53	4,60	6,63	9,00	11,07
İşveren ve menejerler	10,14	10,46	10,36	10,50	10,10	12,43
Büro çalışanları	4,84	6,72	6,97	10,68	12,70	3,90
Ustabaşılar ve işçiler	80,97	78,29	78,07	72,19	68,10	62,60

İkinci temel grup, 1979'da toplam işgücünün %16 kadarını oluşturan büro işçileridir. Tablo III'te görüldüğü gibi, bu çalışanlar kategorisi de çok büyük oranda bu yüzyıl boyunca gelişmiştir. Birinci Dünya Savaşından önce bu kategorinin toplam işgücü içindeki oranı %5'ten azdı.

Bu ikisi çok farklı kategorilerdir. Tablo IV'te görüldüğü gibi, profesyoneller, menejerler ve idarecilerin geliri sürekli olarak ortalamanın çok üstünde olmuştur. Öte yanda, 1971'de İngiltere'de 3.457.000 büro işçisinden %70'i kadındı.[14] Kadın büro işçileri her zaman vasıfsız erkek kol işçilerinden daha az kazanmışlardır. Ayrı-

Tablo IV[15]

Meslek gruplarına göre ortalama ücretlerin tüm meslekler ortalamasına oranı (%)

	1913-14	1922-24	1935-36	1955-56	1960	1970	1978	1913-14'ün kaç katı
Erkekler								
Profesyoneller								
Üst kademe	405	372	392	290	289	211	209	0,5
Alt kademe	191	204	190	115	120	136	137	0,7
Menejerler vb	247	307	272	279	263	245	203	0,8
Büro çalışanları	122	116	119	98	97	97	93	0,8
Ustabaşılar	152	117	169	148	144	121	118	0,8
Kol işçileri								
Vasıflı	131	115	121	117	113	104	110	0,8
Yarı vasıflı	85	80	83	88	83	93	97	1,1
Vasıfsız	78	82	80	82	76	83	86	1,1
Erkekler ortalaması	*116*	*114*	*115*	*119*	*120*	*123*	*121*	*1,0*
% ortalama sapma	*68*	*73*	*70*	*48*	*47*	*35*	*30*	
Kadınlar								
Profesyoneller								
Üst kademe				-218	-217	178	169	
Alt kademe	110	137	130	82	86	88	98	0,9
Menejerler vb	99	102	104	151	142	135	128	1,3
Büro çalışanları	56	68	61	60	61	61	69	1,2
Ustabaşılar	70	98	96	90	86	73	81	1,2
Kol işçileri								
Vasıflı	54	56	53	65	56	49	57	1,1
Yarı vasıflı	62	63	62	51	48	47	59	1,0
Vasıfsız	35	47	45	43	40	44	57	1,6
Kadınlar ortalaması	*62*	*66*	*64*	*60*	*56*	*59*	*68*	*1,1*
% ortalama sapma	*31*	*36*	*36*	*67*	*67*	*59*	*43*	

ca, profesyonel, menejer ve idarecilerin çoğunluğu son derece vasıflı ve genellikle de üniversite mezunu iken, büro işçilerinin yaptıkları iş genelde yarı-vasıflı, tekrara dayalı, sınırlı bir eğitimin yeterli olduğu türden işlerdir.

Bu grupları aynı genel başlık altında toplamak anlamsızdır. Gerçekte beyaz yakalı iş kategorisi üç ayrı sınıfsal konumu kucaklar. Bir kutupta aslında fiilen kapitalist sınıfın aylıklı üyeleri olan üst düzey

menejerler ve idareciler bulunurken, öbür kutupta fiilen işçi sınıfının üyeleri olan beyaz yakalılar vardır. Bu beyaz yakalılar, sadece büro işçilerinin büyük çoğunluğunu değil, 'alt meslekler' denilen grubun da (öğretmenler, hemşireler, teknik ressamlar, laboratuvar teknisyenleri, sosyal görevliler) çoğunluğunu kapsar. Burjuvazi ile proletaryanın arasında, Amerikalı marksist Erik Olin Wright'ın 'çelişkili sınıfsal konumları na sahip diye tanımladığı türden profesyoneller, menejerler ve idareciler bulunur. Emek-güçlerini satarak yaşayan, ama üretim sürecinde sermaye adına işlev gören bu grubu ben 'yeni orta sınıf' adını veriyorum.[16]

İşçi sınıfının geniş ve dar tanımları

Beyaz yakalıları nasıl gördüğümüz, burjuvazi ve proletaryaya tanımlarının sınırlarının nasıl çizdiğimiz ile yakından ilişkilidir. İşçi sınıfını tanımlamanın cazip yollarından biri, işçi sınıfını üretken emek harcayanlarla sınırlamaktır.

Marks üretken emeği şöyle tanımlar: "Üretken emek, kapitalist üretimdeki anlamıyla, sermayenin değişken kısmıyla değiştirilen ücretli emektir... yalnızca sermayenin bu kısmını (yani, kendi emek-gücünün değerini) yeniden üretmekle kalmaz, buna ek olarak kapitalist için artı-değer üretir."[17] Dolayısıyla üretken emek, artı-değer üreten emektir. Üretken olmayan emek ise, "sermayeyle değil, doğrudan gelirle, yani ücretle ya da kârla değiştirilen emektir".[18]

Dolayısıyla, üretken emek ile üretken olmayan emek arasındaki ayrım, sermayenin kendini genişletmesine katkıda bulunan emek ile katkıda bulunmayan emek arasındaki ayrımdır. Marks'ın verdiği başlıca üretken olmayan emek örneği, Victoria dönemi İngiltere'sinin en geniş işçi kategorisini oluşturan, orta ve üst sınıftan insanların kendi gelirleriyle çalıştırdıkları ev hizmetçileridir.

Marks'ın üretken emek ve üretken olmayan emek teorisinden yapılabilecek çıkarsamalar tanı olarak açık değildir. Ancak teorinin, Kapital'ın 2. ve 3. ciltlerinde sunulan biçimiyle en tutarlı görünen yorumuna göre, Marks sadece metaların üretimine (son tüketim noktasına kadar taşınmaları işlemi dahil olmak üzere) katılan ücretli işçileri üretken emekçiler olarak görür.[19]

Marks örneğin, metaların dolaşımına (alım satım, muhasebe, vb) harcanan zamanın sermaye açısından saf maliyeti olduğunu, artı-değer yaratmadığını ileri sürer. Bu faaliyetlere yatırım yapan bir

ticari kapitalist başka bir yerde yaratılan artı-değer üzerinde hak iddia eder ve böylece genel kâr oranını düşürür.[20] Kapitalist ücretli işçileri çalıştırırsa, "böylesi bir yatırım ne ürün ne de değer yaratır; üstelik yatırılan sermayenin üretken biçimde işlev görmesinin boyutlarını o ölçüde daraltır."[21] Ancak, malların ulaşımında kullanılan ücretli emek artı-değer yaratır, çünkü "ürünlerin kullanım değeri ancak tüketilmeleriyle gerçekleşir, tüketilebilmeleri için ise ürünlerin mekan değiştirmesi zorunlu olabilir, yani ulaşım sanayinde ek bir üretim sürecini gerektirebilir."[22]

Bu biçimde kavranan üretken emeği işçi sınıfını tanımlayan emek olarak kabul edersek, o zaman proletaryanın sadece madencilik, imalat ve taşımacılık sanayilerindeki ücretli işçilerden oluşuyor olması gerekir. Böyle bakıldığında, işçi sınıfı ondokuzuncu yüzyılın klasik erkek kol işçileriyle sınırlı kalır.

Bu tam da, bütün beyaz yakalıların ve üretken olmayan bütün kol işçilerinin (örneğin, çöpçüler ve hastane görevlileri) işçi sınıfının değil, 'yeni küçük burjuvazi'nin bir parçasını oluşturduklarını savunan Nicos Poulantzas'ın vardığı sonuçtur.[23] Böyle baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nde proletarya toplam işgücünün %20'sinden azını oluştururken, 'yeni küçük burjuvazi' %70 gibi bir orana ulaşır![24]

Bu yorum, Marks'ın Kapital'de izlediği yaklaşımla çelişir. Marks, birçok beyaz yakalı işçinin de üretken emekçi olduğunda ısrarlıydı. Bu, üretimin giderek toplumsallaşmasının bir sonucuydu:

> tüm emek sürecinin gerçek kaldıracı bireysel işçi değildir. Aksine, toplumsal olarak birleşmiş emek-gücü ve tüm üretim aygıtını oluşturan rekabet halindeki muhtelif emek-güçleri metaların doğrudan üretilmesi sürecine çok farklı biçimlerde katılırlar... Bazıları elleriyle, bazıları kafalarıyla, birisi menejer, mühendis, teknolog vb, bir diğeri müfettiş, üçüncüsü kol emekçisi ya da ağır işçi olarak çalışır. Sayıları gün geçtikçe artan emek türleri üretken emek kavramına dahil olurlar ve bu emeği sarfedenler de üretken işçiler olarak, yani sermaye tarafından doğrudan sömürülen ve sermayenin üretim ve genişleme sürecine tabi olan işçiler olarak sınıflandırılırlar.[25]

Demek ki, Marks'ın tanımladığı 'kolektif işçi'ye, yani metala-

rın üretiminde söz konusu olan karmaşık işbölümüne, katılanların hepsi kollarıyla çalışıyor olmasalar da üretken işçilerdir. Dahası, Marks'ın proletaryayı sadece üretken işçilerin oluşturduğunu düşündüğünü akla getirecek bir delil de yoktur. Aksine, Marks'ın ticarette çalışanlarla ilgili çözümlemesi (ki Marks'ın bu kişilerin artı-değer ürettiklerini düşünmediğini yukarıda gördük) tam tersi bir sonuca işaret eder. Marks şöyle yazar:

> Ticarette çalışan insan bir açıdan ücretli işçidir. Birincisi, bu kişinin emek-gücü tüccarın değişken sermayesi ile satın alınır, gelir olarak harcanan parayla değil. Demek ki bu emek-gücü özel hizmet için değil, yatırılan sermayenin genişlemesi amacıyla satın alınmıştır. İkincisi, emek-gücünün değeri ve dolayısıyla ücreti, diğer ücretli işçilerinkiyle, yani kendi emek-gücünün ürünüyle değil, özgül emek-gücünün üretimi ve yeniden üretiminin maliyetiyle belirlenir.[26]

Dahası, ticari kapitalistin metaların dolaşımındaki rolü sayesinde başka yerlerde üretilen artı-değerden aldığı miktar, kendi çalıştırdığı işçilerin sömürülmesine, yani ücretlerinin yenilenmesi için gerekli olandan daha fazla çalışmalarına bağlıdır:

> Bireysel tüccarın kârının büyüklüğü bu süreçte kullanabileceği sermayenin büyüklüğüne bağlıdır, alım satım işlemlerinde ne kadar fazla sermaye kullanabilirse, işyerinde çalışanların karşılığı ödenmemiş emekleri de o kadar fazla olur. Tüccarın parasının sermayeye dönüşmesini sağlayan süreç, büyük ölçüde çalıştırdığı kişiler aracılığıyla yerine getirilir. İşyerinde çalışanların karşılığı ödenmemiş emeği, artı-değer yaratmamakla birlikte, tüccarın artı-değere el koymasını sağlar, ki bu da kendi sermayesi açısından fiilen aynı kapıya çıkar. Dolayısıyla, kendisi açısından bir kâr kaynağı olur.[27]

Eric Olan Wright'ın ifadesiyle:

> Üretken işçiler de, üretken olmayan işçiler de sömürülürler; ikisi de kendilerinden zorla alınmış, karşılığı ödenmemiş emek üretirler. Tek fark, üretken emekte karşılığı öden-

memiş emek-zamanına artı-değer olarak el konur; üretken olmayan emekte ise, karşılığı ödenmemiş emek başka yerlerde üretilen artı-değere el koymakta kapitalistin maliyetini düşürür. İki durumda da kapitalist ücret faturasını olabildiğince düşük tutmaya çalışacaktır; iki durumda da kapitalist işçileri daha çok çalıştıracak, üretkenliği arttırmaya çalışacaktır; iki durumda da işçiler kendi emek süreçleri üzerinde denetimden yoksun bırakılacaklardır. Her iki durumda da sömürünün son bulmasının önkoşulu sosyalizmdir. Kapitalist üretim ilişkilerinde üretken olmayan ve üretken emek arasında temelde çıkar farklarına neden olabilecek bir ayrılığın varlığından söz edilemez.[28]

Böyle bir mantığı kabullenirsek, proletaryanın yalnızca üretken işçileri kapsayan 'dar' tanımını reddetmemiz gerekir. Ernest Mandel şu geniş tanımı önerir: "Marks'ın kapitalizm çözümlemesindeki proletaryanın belirleyici yapısal karakteristiği, insana emek-gücünü sattıran sosyo-ekonomik zorlamadır. Bu durumda proletarya kavramının içine sadece sanayide çalışan kol işçileri değil, aynı temel kısıtlamalara tabi olan bütün üretken olmayan ücretli işçiler de girerler. Aynı temel kısıtlamalar derken kastettiğimin, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmama, geçim araçlarına doğrudan ulaşmama (toprağa asla özgürce ulaşılamaz!), emek gücünü az çok sürekli biçimde satmadan geçim araçlarını satın almaya yetecek kadar para bulamamadır."[29]

Mandel'in iddasına göre "üretken olmayan ücretliler kitlesini (hem ticarethanelerde çalışanlar ve alt düzey hükümet görevlileri, hem ev hizmetlileri) de kapsayan bu proletarya tanımı, kuşkusuz, Marks ve Engels ile onların 'ortodoks' izleyicilerinin: olgun (ama bunamadan önce) Kautsky, Plehanov, Lenin, Troçki, Luxemburg ve diğerlerinin ortaya attıkları tanımdı."[30] Bu tanımın, ortodoksluğuna ek olarak, beyaz yakalı çalışanların en önemli kategorilerinin, yani büro işçilerinin konumunu çok iyi biçimde açıklamak gibi bir üstünlüğü de var.

Büro işinin bu yüzyıl içinde geçirdiği dönüşümü burjuva sosyologlar anlatmışlardır. Yüz yıl önce İngiltere'de büro çalışanların büyük çoğunluğu erkekti ve küçük birimlerde (belki bir büroda dört kişi) çalışıyorlardı. Yaptıkları işin niteliği (muhasebecilik, yazışmalar, vb) onları işverenleriyle yakın ve sürekli bir ilişkiye sokuyordu.

Charles Booth 1890'da şöyle yazıyordu: "Büro çalışanları ile işveren ya da büro çalışanı ile yaptığı iş arasındaki ilişkiler genellikle yakın ve kişisel ilişkilerdir."[31] Böylesi bir işin gerektirdiği eğitim ("biraz Latince, belki çok az Yunanca, biraz coğrafya, biraz bilim, biraz aritmetik ve muhasebecilik, biraz Fransızca bilgisi"[32]) büro çalışanlarını 1870'de ilköğretim zorunluluğunun getirilmesinden sonra bile, kol işçilerinden ayırıyordu. Büro işçilerinin bankacılık ve sigortacılık sektöründe çalışan seçkin kesimi, kendilerine "oldukça kibar semtlerde oturma, iyi giyisiler giyme, saygın topluluklara katılma, bazen operaya gitme, eşlerine ev işi yaptırmama"[33] olanağı sağlayan bir gelir elde ediyorlardı. Vasıflı bir kol işçisiyle hemen aynı ücreti alan memurlar bile, burjuva ve serbest mesleklerde çalışan orta sınıf 'beyfendiler'inkine öykünen bir yaşam tarzının özlemini çekiyorlardı.

Tablo V[34]
Büro işçileri 1851-1951

	Toplam işgücü içinde büro çalışanları (%)	Toplam büro çalışanları içinde kadınlar (%)
1851	0,8	0,1
1901	4,0	13,4
1951	10,5	59,6

Tablo V, büro işinin bu yüzyılın ilk yarısında geçirdiği muazzam değişiklikleri göstermektedir. David Lockwood'un belirttiği gibi, "yirminci yüzyılın ortasında... artık "siyah tulumlu" işçiden değil, daha çok "beyaz gömlekli" işçiden bahsetmek gerekir". Lockwood şöyle devam eder:

> Büronun ortalama büyüklüğü sanayide kolla çalışmayan işçilerin kol işçilerine oranının artışına ve ticaret, maliye, bölüşüm ve yönetim alanlarında 'üretken olmayan' işlevlerin çoğalmasına bağlı olarak artıyordu. Bilimsel yönetim, beraberinde, üretim maliyeti ile pazar talebinin ayrıntılarıyla hesaplanması saplantısını getirmişti. Bilimsel yönetim büroda makineleşmeyi başlattı; büroda makineleşme de yeni tip verilerin kaydedilmesi işlemini çoğalttı. Sanayideki yoğunlaşma ve ortak girişimlerden kaynaklanan birleşmeler, büro işinin ve personelinin yoğunlaşması ve rasyonelleştirilmesine yol açtı. Sanayi alanında hükümetin işlevlerinin mu-

azzam derecede artması gün geçtikçe daha verimli bir idareyi gerektiriyordu. Ondokuzuncu yüzyılın son döneminde ilköğretim mecburiyetinin getirilmesiyle büro işçilerinin yetiştiği alan da oldukça genişlemiş oldu. Okuma yazma bilen herkes potansiyel bir büro işçisi oluyor, böylece siyah tulumlu işçilerin o güne kadarki tekelci konumları kırılıyordu.[35]

Büro işçilerinin dönüşümüyle ilgili bir endekse bakıldığında, kadın büro çalışanlarının vasıfsız erkek kol işçilerine oranla bile çok düşük ücret aldıklarını görüyoruz. Dahası, erkek büro işçileri bile yarı-vasıflı erkek kol işçilerinden daha az kazanmaktadır (bkz. Tablo IV). Bununla beraber, marksist sınıf teorisi açısından daha temel bir özellik, Amerikalı marksist Harry Braverman'ın deyişiyle 'büro işinin sanayileşmesi'dir - başka bir deyişle, büro işlerinin büyük bölümünün yarı-vasıflı, tekrara dayalı ve elle yapılan işlemlerden oluşmaya başlamasıdır.[36] Bu süreç, en aşırı noktasında, çok büyük 'büro fabrikalar'ı ortaya çıkarmıştır (King Vidor, sessiz filmi Kalabalıklar'da böyle bir fabrikayı anlatır). Fransız sosyolog Michel Crozier, 1950'lerde bu tür bir kuruluşu, pnömatik iletişim sistemiyle bağlı elli kişilik çalışma odalarında muhasebe makinelerini kullanan, çoğu kadın 4.500 işçinin çalıştığı bir kamu hizmetleri bürosunu incelemiştir.[37]

Büro işçilerinin proletaryanın bir parçası sayılmaması için akla yatkın bir neden yoktur. İşçi sınıfının yapısı, içinde bulunduğumuz yüzyılda dönüşüme uğramıştır. Toplam işgücü içinde üretken işçilerin oranı gerilemiştir (ancak bu oran işçi sınıfının öldüğünü ilan edenlerin iddia ettiğinden çok daha azdır - imalat ve madencilik sektörleri 1911'de İngiltere'de çalışan nüfusun %40,9'unu, 1971'de %38,5'ini istihdam ediyordu ve bu çalışan nüfus 1911-71 yılları arasında altı milyon kadar arttığı için mutlak sayılarda ciddi bir artış olmuştu).[38] Bu, emek üretkenliğinde müthiş bir artışın sonucudur. Marks'ın işaret ettiği gibi, "ürün miktarı aynı kalmak koşuluyla, üretken olmayan nüfusa karşı üretken nüfusu ne kadar küçük olursa ülke o kadar zenginleşir. Çünkü üretken nüfusun göreli küçüklüğü, emek üretkenliğinin göreli derecesini ifade etmenin bir başka yoludur."[39] Bir başka deyişle, üretken emekçilerin göreli azlığı, eşzamanlı olarak emek üretkenliğinin artışını, sermayenin organik bileşiminin yükselişini ve kâr oranının düşüşünü getiren sermaye birikiminin genel eğiliminin bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Üretken işçilerin oranındaki düşüşe, başka tür çalışma biçimlerinin çoğalması eşlik etmiştir. Özellikle kadınlar fiili olarak kolla yapılan işlerden (özellikle tekstil ve konfeksiyon sektörlerinde), beyaz yakalı büro işlerine ve kamu sektöründeki kol işlerine aktarılmışlardır.[40] Ancak bu, onların artık işçi sınıfının bir parçasını oluşturmadıkları anlamına gelmez. Üretim araçlarıyla ilişkilerini temel alırsak, hâlâ düzenli olarak emek-güçlerini satmaya zorundadırlar. Yaptıkları iş üzerindeki fiili denetimleri ya çok azdır ya da hiç yoktur. Çok düşük ücret alırlar. Bu açıdan stenolar, kasiyer kadınlar ya da okul temizlikçileri, elleri nasır bağlamış erkek teknisyenler ya da madenciler kadar proletaryanın bir parçasını oluştur.

Yeni orta sınıfın doğası

Yukarıdaki bölümden çıkan sonuç, proletaryanın geniş anlamda ücretli işçiler kitlesiyle özdeşleştirilmesi gerektiğidir. Dolayısıyla, bu yüzyılda işçi sınıfının büyüklüğünde bir gerileme değil, hatırı sayılır bir genişleme olmuştur (bkz. Tablo VI).

Tablo VI[41]
Toplam aktif nüfus içinde ücretliler (işsizler dahil) oranı (%)

	1930'lar		1974	
Belçika	65,2	(1930)	83,7	
Kanada	66,7	(1941)	89,2	
Fransa	57,2	(1936)	81,3	
Almanya	69,7	(1939)	84,5	**(B. Almanya)**
İtalya	51,6	(1936)	72,6	
Japonya	41,0	(1936)	69,1	
İsveç	70,1	(1940)	91,0	
İngiltere	88,1	(1931)	92,3	
ABD	78,2	(1939)	91,5	

Buradan hareketle, bütün beyaz yakalı çalışanların işçi sınıfının üyeleri oldukları sonucunu çıkartabilir miyiz? Ne yazık ki hayır. Bunun temel nedeni, daha önce vurguladığım gibi, beyaz yakalıların çok heterojen bir kategori oluşturmalarıdır. Kazançlarındaki farklılıklar bunun göstergelerinden biridir. Tablo IV'te görüldüğü gibi,

1978'de üst düzey erkek profesyoneller, menejerler ve idareciler bütün meslek kategorilerindeki ortalama gelirden iki kattan daha fazla, kadın büro çalışanları ise ortalama gelirden %70 daha az kazanıyorlardı. Beyaz yakalı işlerdeki cinsel dağılım da öğreticidir. Tablo VII, İngiltere'de kadınların alt kademe kamu hizmetlerinde yoğunlaştıklarını, ve genel olarak kamu hizmeti hiyerarşisinde üst basamaklara doğru ilerlendikçe erkeklerin sayısının arttığını gösterir.

Tablo VII[42]
Çeşitli memur kademelerinde kadınların oranı (%), 1975

Kademe	Oran
Genel Sekreter	4,8
Genel Müdür	3,0
Genel Müdür Yardımcısı	7,7
Kıdemli Müdür	8,2
Üst Düzey Müdür (A)	27,7
Üst Düzey Müdür	14,4
Stajyer Yönetici	31,3
Bölüm Müdürü	31,7
Büro Şefi	61,0
Büro Şef Yardımcısı	79,8
Üst Düzey Araştırmacı	7,5
Araştırmacı	17,8
Araştırma yardımcısı	31,3
Tüm kademeler	42,2

Bu tür olgulara bakan bazı marksistler, üst kademe beyaz yakalı çalışanların işçi sınıfından ayrı bir sınıfsal konumda olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaya geçerlilik kazandırmaya yönelik en önemli iki çalışma Amerikalı marksistler tarafından yapılmıştır. Barbara ve John Ehrenreich'ın 'Profesyonel-Menejer Sınıfı' çözümlemeleri, 1970'li yıllarda Radical America dergisinin sayfalarında ciddi bir tartışmaya yol açmıştır.[43] Erik Olin Wright'ın Poulantzas eleştirisi ve ona eşlik eden 'çelişkili sınıfsal konumlar' teorisi, ileride göreceğimiz gibi, daha da büyük bir önem taşımaktadır.[44]

Ehrenreich'lar bir Profesyonal-Menejer Sınıfı'nın (PMS) varlığını öne sürmüşlerdir; bu sınıf, "üretim araçlarına sahip olmayan, toplumsal işbölümündeki başlıca işlevleri genel anlamda kapitalist kül-

türün ve kapitalist sınıf ilişkilerinin yeniden üretilmesi olarak tanımlanabilecek aylıklı kafa işçilerinden" oluşuyordu.[45] Ehrenreich'lar, PMS'nin Amerika'da toplam işgücünün %20-25'ini oluşturduğunu hesaplamışlardır.[46]

Ehrenreich'lar, PMS'nin Harry Braverman'ın saptadığı sürecin (kol emeğinin vasıfsızlaşması, bilimsel yönetimin uygulamaya sokuluşu ve tekelci sermayenin ekonomik egemenliği ele geçirişi) bir parçası olarak ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Bu sürecin sonucu olarak ABD'de 1890 ile 1920 yılları arasında işçi sınıfının dönüşümü "üretim sürecinin yeni baştan örgütlenmesini, dev kurumların ortaya çıkışını ve metaların işçi sınıfının yaşamına nüfuz edişini beraberinde getiriyordu."[47] Bu değişiklikler "kapitalist sınıf ilişkilerinin yeniden üretilmesinde uzmanlaşan bir sınıf ortaya çıkarmıştır ki bu sınıf kapitalist sınıf açısından bir gerekliliktir".[48] "PMS...sermaye tarafından istihdam edilmekte ve yönetip denetlediği emek üzerinde (onu doğrudan çalıştırıyor olmamakla birlikte) bir otoriteye sahip olmaktadır."[49]

Bu çözümleme bazı açılardan doğru bir yoldayken (özellikle aktarılan son cümledeki gibi), Ehrenreich'ların genel PMS anlayışıyla geçerliliğini yitiriyordu. Ehrenreich'ların temel hatası, PMS'yi işlevine (yani, "kapitalist kültürün ve kapitalist sınıf ilişkilerinin yeniden üretimi"ne) göre tanımlamalarıydı. Al Szymanski'nin sözleriyle: "Bir sınıf, işlevinin sınıf ilişkilerini yeniden üretmek olup olmamasına göre tanımlanabilirse, emekleri üretken olmadığı için banka ve sigorta işçileri, ve emekleri kapitalistlerin dünya çapında bir imparatorluk kurmalarına olanak tanıdığı için, yani *ekonomik* işlevleri kapitalist sınıf ilişkilerini yeniden üretmek olduğu için, cephane fabrikalarında çalışan işçileri de işçi sınıfından saymamak gerekir."[50] Gerçekten de, bir adım daha atılıp, her ücretli işçinin sermaye açısından bir işlevi olduğu, aksi takdirde istihdam edilmeyeceği söylenebilir.

Ehrenreich'ların çözümlemesini yüzeysel bir bakışta cazip kılan özellik, PMS'nin sözde toplumsal denetim işlevi üzerinde yoğunlaşmalarıydı. PMS üyelerinin işçiler karşısındaki gücü, menejerler olarak işyeri çerçevesinde değil de, örneğin sosyal hizmetlerin tüketicileri olan işçilere karşı varolabilir. Ehrenreich'lara göre: "Profesyonel-müşteri ilişkileri...işçi sınıfı ile PMS arasındaki ilişkinin biçimlenmesinde önem taşır."[51] Örneğin, akla hemen bir sosyal görevli ile müşterileri arasındaki, sosyal görevlinin, diyelim 'uygun ol-

mayan' anne babalardan çocuklarını alma hakkı gibi, kesinlikle büyük bir güç kullandığı ilişki gelmektedir.

Ehrenreich'ların 'profesyonell ile müşteri ilişkileri'ni bir kişinin sınıfsal konumunu tanımlayan özellik olarak görme çağrısını reddetmeliyiz. Sosyal görevli ile müşteri arasındaki ilişki, işçileri işleri yüzünden diğer işçilerle çatışmaya sürükleyen çok daha genel bir durumun örneğidir. Sosyal görevliler popüler olmayan bir gruptur, ama bir de otobüs şoförlerini düşünün.[32] Tarifeleri yüzünden yolcularıyla durmadan kavga etmekte, yolcular da soğukta ve yağmurda beklemek zorunda kaldıkları için çoğu zaman haklı olarak öfkelenmektedirler. Otobüs şoförleri, sosyal görevliler gibi, hizmetlerini tüketen kişilerin çok zaman fiziksel saldırısına uğramaktadırlar. Ancak hiçbir sosyalist, bu duruma bakarak, otobüs şoförlerinin işçi sınıfının bir parçasını oluşturmadığı sonucuna varamaz. Sosyalistler sorumluluğu haklı ve açık bir biçimde ait olduğu yerde, şoförleri daha sıkı tarifelerle çalışmaya zorlayan yöneticilerde bulacaklardır.

Bu nokta önemlidir, çünkü ileri kapitalist toplumlardaki genel eğilim, toplam işgücü içinde üretken emekçilerin oranının düşmesi, buna bağlı olarak hizmet sağlayan işçilerin (aslen de başka işçilere hizmet sağlayan işçilerin) oranının yükselmesi yönündedir. Hizmet işçileri müşterilerle yüz yüze ilişki içindedirler, üretken işçiler ise maddi mallar üretmeleri nedeniyle böylesi bir ilişki içine girmezler. Bu hizmetler (işveren ister devlet, isterse özel bir firma olsun) kapitalist bir bağlamda üretildiği için, işçilerle tüketiciler arasında bitmek bilmeyen çatışmalar çıkabilir. Buna iyi bir örnek İngiltere'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın (DHSS) işçileridir. Hükümetin kitlesel işsizliği arttıran, sosyal hizmetleri kısıtlayan politikaları DHSS işçilerini sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlananlarla sürekli bir çatışmaya itmektedir. Oysa, DHSS çalışanları son derece kötü koşullarda büyük baskı altında çalışmak zorundadırlar ve beyaz yakalı işçilerin en militan gruplarından biridirler.

Bu savın arkasında genel bir teorik bakış vardır. Marks'ın sınıf tanımı, insanların üretim ilişkileri içindeki konumuna dayanır. İnsanların üretim araçlarıyla ilişkileri sınıf yapısındaki yerlerini belirler. Demek ki bizim çözümlememiz de insanların çalışırken içinde bulundukları toplumsal ilişki üzerinde odaklaşmalıdır. Gelir, tüketicilerle ilişkiler ve 'işlev' gibi unsurlar, sınıfsal konumun olsa olsa eksik göstergelerini oluştururlar.

Yukarıda, Marks'a göre sınıfsal sömürünün her özgül biçimi-

nin üretim araçlarının dağılımına bağlı olduğunu görmüştük. Egemen sınıf, üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutmasıyla tanımlanır. Bu noktada 'mülkiyet' sözcüğüyle hukuksal ünvandan ziyade *fiili sahipliğin* kastedildiğini vurgulamak da önemlidir. Başka bir deyişle, egemen sınıf üretim araçlarını fiilen denetliyorsa, bunlara yasal olarak sahip olması gerekmez.[53] 'Menejerler devrimi'nin (bugün çok sayıda büyük firmanın maaşlı menejerlerin denetiminde olması) ve devlet kapitalizminin sınıfsal doğasının anlaşılması açısından, bu noktanın kavranması önemlidir. Dahası, fiili mülk sahipliği kendi başına bir amaç değildir; bunun yararı, başkalarının emeği üzerinde söz sahibi olunmasına olanak tanımasıdır. Kapitalistlerin fiilen üretim araçlarına sahip olmaları ve işçilerin fiilen üretim araçlarından yoksun kalmaları işçileri kapitalistler için artı-emek harcamaya zorlar.

Oldukça basmakalıp bu sözlerden çıkan sonuç, kişinin yaşamını emek-gücünü satarak kazanmasının onun işçi haline gelmesine yeterli olmadığıdır. (Proletaryanın üyesi olmak için ücretli emek şarttır, ama yeterli değildir). Devlet Kömür İşletmeleri'nin genel müdürü Ian McGregor büyük madenciler grevi sırasına Kömür İşletmeleri'nin sahibi değildi. Miktarı muazzam da olsa, aylık maaş alıyordu. Buna rağmen, McGregor'ın işçi sınıfından çok, kapitalist sınıfın bir parçası sayılması gerekmez mi?

Erik Olin Wright şöyle bir önermede bulunur: "İşçiler basitçe ücretli işçiler olarak tanımlanamaz; üretim içinde başkalarının emeğini denetlemeyen ve iş sürecinde kendi emeklerinin kullanımını denetleyemeyen ücretli işçiler olarak tanımlanabilirler."[54] Wright, sermayenin üretim araçlarına fiilen sahip olması olgusunu incelediğimizde, *"bazı konumların sınıf ilişkileri içinde nesnel olarak çelişkili bir yer tuttuklarını"*[55] görmemiz gerektiğini savunur. Bu konumlarda bulunanlar farklı sınıfların özelliklerini taşırlar ve bu yüzden farklı yönlere çekilirler.

Wright, "emek-sermaye ilişkisini oluşturan üç temel süreç" saptar: "...üretimin fiziksel araçlarının denetimi, emek-gücünün denetimi, yatırımların ve kaynak dağılımının denetimi... Bu üç süreç... birbirleriyle her zaman tam tamına çakışmazlar. Sınıf ilişkileri içindeki çelişkili ilişkileri belirleyen, sınıf ilişkilerinin boyutlarındaki bu çakışmazlıktır."[56]

Wright'ın tanımladığı en önemli iki 'çelişkili sınıf konumu' şunlardır:

1) Menejerler ile müfettişler burjuvazi ile proletarya arasında çelişkili bir konumda yer alırlar;
2) doğrudan emek-süreçleri üzerinde görece yüksek derecede denetim sağlayabilen yarı-özerk çalışan kategorileri, işçi sınıfı ile küçük burjuvazi arasında çelişkili bir konumda yer alırlar.[57]

Birinci grubu oluşturan menejerler ile müfettişler, yatırımlar ve kaynak dağılımı, fiziksel üretim araçları ve emek-gücü üzerinde değişik derecelerde denetime sahiptirler. Bu grubun bir ucundaki üst düzey menejerler yatırımları ve kaynak dağılımını kısmen, emek-gücünü ve fiziksel üretim araçlarını tamamen denetlerler ve bu nitelikleriyle fiilen burjuvazinin bir parçası sayılmaları gerekirken, öbür uçta yer alan ustabaşılar ve bölüm şefleri emek-gücünü ancak sınırlı bir derecede denetleyebilirler.

Öte yandan, yarı-özerk çalışanların gerek yatırımlar ve kaynak dağılımı, gerekse fiziksel üretim araçları üzerinde ya çok az denetimleri vardır ya da hiç yoktur. Bununla birlikte,

> yarı-özerk çalışanlar sermayenin kendini genişletmesi uğruna çalışıyor olmakla birlikte ve yasal açıdan serbest meslek sahibi statüsünü kaybetmiş olmalarına rağmen, yine de kapitalist üretim tarzı içinde küçük burjuva üretim ilişkileri adacıklarında yer alıyor olarak görülebilirler. Doğrudan çalışma ortamlarında, bağımsız zanaatkârlara özgü bir çalışma sürecini halen muhafaza ederlerken sermaye tarafından ücretli işçiler olarak kullanılmaktadırlar. Nasıl çalıştıkları hakkında söz sahibidirler ve en azından ne ürettikleri konusunda belirli bir denetime sahiptirler. Bunun iyi bir örneği, bir laboratuvardaki araştırmacı ya da seçkin bir üniversitedeki profesördür.[58]

Wright, çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanların görece küçük bir grup olduğunu vurgular:

> Beyaz yakalı işçilerin, özellikle büro işçileri ile sekreterlerin büyük çoğunluğunun yapılan iş üzerinde - olsa olsa - anlamsız ölçüde az bir özerkliğe sahip oldukları ve bu yüzden işçi sınıfı içinde değerlendirilmeleri gerektiği kesin ol-

sa gerektir.[59]

Wright'ın yaklaşımı çağdaş kapitalizmin sınıfsal yapısını anlamak açısından çok verimlidir, çünkü hem bu yapının karmaşıklığını kabul etmekte, hem de çözümlemesini kişilerin üretim araçlarıyla ilişkisine dayandırmaktadır. Bununla birlikte, çelişkili sınıfsal konumlar teorisinin belli zayıflıkları da vardır.

Birincisi, Wright'ın çözümlemesi emek ile özel sermaye arasındaki ilişki üzerinde odaklaşmıştır. Wright çözümlemesini devlet aygıtını kapsayacak şekilde genişletmeye çalışır, ancak bunu, devlet görevlilerinin sınıfsal konumunu hizmet ettikleri sınıfsal çıkarlardan türetmeye çalışarak yapar:

> Doğrudan üretim ilişkileriyle belirlenmeyen toplumsal yapıdaki çeşitli mevkilerin sınıfsal konumu... onların, toplumsal üretim ilişkileri içerisinde tanımlanan temel sınıf çıkarlarıyla olan ilişkisiyle belirlenir.[60]

Bu yaklaşım, PMS'nin sınıfsal konumunu sermaye karşısındaki sözde toplumsal işlevine göre tanımlamaya çalışan Ehrenreich'ların yaklaşımına çok yakındır. Her iki yaklaşım da Marks'ın toplumsal sınıfları tanımlayan özellik olarak kabul ettiği, işyerinde fiilen varolan güç ilişkileri çözümlemesinden uzaklaşmaktadır. İşin doğrusu, çağdaş kapitalizmdeki bürokratik örgütlenmeler, ister devletin ister özel kişilerin denetiminde olsunlar, ortak bir yapıya sahiptirler; üst düzey idareciler ve menejerler politikayı belirler ve orta düzey menejerler ile idareciler bu politikaları uygulama alanına aktarırlarken, sıradan işçiler kitlesi ise (hem kol işçileri, hem beyaz yakalılar) ilk iki grubun denetimine bağlıdır. Çelişkili sınıf konumlarına yol açan işte bu yapıdır. Wright'ın devlet memurları ile ilgili görüşleri sermayenin çıkarlarına hizmet etse bile sermayenin zıttı olarak görülen devlete karşı olumsuz bir yaklaşımı yansıtır. Bu, çağdaş marksistler arasında yaygın bir yaklaşımdır.[61]

Bu zayıflık Wright'ın çözümlemesinin başka bir özelliği ile bağlantılıdır: Wright'ın çözümlemesi, sınıfsal yapıyı yaratan ve ayakta tutan tarihsel dönüşümler sorununu gündeme getirmeden, çağdaş kapitalizmin 'sınıf haritası'nı çizmeye çalışan, aslen biçimsel ve durağan bir çözümlemedir. Buna karşılık, PMS'nin ortaya çıkışını tekelci sermayenin gelişmesine ve bilimsel yönetim hareketinin yük-

selmesine bağlayan Ehrenreich'lar tarihsel açıdan çok daha somut bir yaklaşıma sahiptirler.

Bu sorunları aydınlığa kavuşturmak için, çelişkili sınıfsal konumlardaki insanların katıldığı üretim araçlarının denetimi sorununa daha yakından bakmak gerekir. Çelişkili sınıfsal konumlar teorisine karşı zaman zaman gündeme getirilen bir itiraz noktası, üretim sürecinde bir ölçüde denetim sahibi olmanın pek çok işçi grubunun tipik bir özelliğini oluşturduğudur.Emek ile sermaye arasında, Carter Goodrich'in deyişiyle, bir 'denetim cephesi' vardır ve bu cephe işyeri içinde sürekli değişmektedir. Bazı durumlarda işçiler doğrudan çalışma süreçleri üzerinde önemli ölçüde denetim uygulayabilme hakkını zorla elde edebilirler. Örneğin, geçen yüzyılın sonuna doğru vasıflı metal işçileri bunu sağlayabiliyorlardı; o kadar güçlüydüler ki, etraflarına tebeşirle bir daire çiziyor ve hiçbir ustabaşı ya da menejerin dairenin içine girmesine izin vermiyorlardı. 1950 ve 1960'ların büyük ekonomik patlama yıllarında fabrikadaki sendika temsilcilerinin (shop stewards) üretimde üzerinde önemli ölçüde gayri-resmi bir denetim kurdukları pek çok otomobil fabrikasında da geçerliydi bu durum. Bu tür işçileri 'çelişkili sınıfsal konumları'olan işçiler olarak mı tanımlayacağız?

Bu, besbelli ki saçma olur. Ondokuzuncu yüzyıl sonunda işçi aristokrasisini oluşturan bu vasıflı metal işçileri, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa devrimci hareketinin öncüsü olan işçilerdi. Bu örneğin çelişkili sınıfsal konumlar kavramını çürüten bir durum olmadığını anlamak için de denetim kavramını irdelememiz gerekir.

Kapitalist üretim tarzını, ondan önceki iki temel sınıflı toplum biçimini oluşturan kölelik ile feodalizmden ayıran özelliklerin birincisi, işçilerin özgür olması, yönetici sınıfın yasal mülkü olmamalar. ikincisi, üretim araçlarına sahip olmayıp emek-güçlerini düzenli ola rak sermayeye satmak zorunda kalmaları; üçüncüsü, sermaye adına harcadıkları emeğin sermayenin sürekli denetim ve gözetimine bağlı kalmasıdır. Feodal köylü kendi iş sürecini denetlerken, toprak ağası ancak üretimden bir pay almak üzere müdahale ediyordu. Kapitalist ise ancak çalışma sürecini denetlemesi sayesinde işçinin artı-emeğine el koyabilmektedir.

Demek ki sermaye, üretim sürecinde, Carchedi'nin sözleriyle "ekonomik sömürü ve baskının sürdürülmesine denk düşen bir işlev, denetim ve gözetim işi dediğimiz bir işlev"[62] yerine getirerek temel bir rol oynar. Emeğin sermayenin sürekli gözetimi ve dene-

tim altında harcanmasının taşıdığı kesin önem kapitalizmin tarihine bakıldığında görülebilir.

Kapitalist gelişmenin ilk aşamalarında kullanılan dışarıya iş verme sistemi iş sürecinin denetimini önemli ölçüde işçilere bırakıyordu; iş evde gerçekleşirken, kapitalist yalnızca borç para vermek, hammadde sağlamak ve bitmiş ürünü satın almak üzere müdahale ediyordu: "İşçilerin fabrikalarda toplanması dışarıya iş verme sisteminin doğal bir sonucuydu... bu sistemin başarısının, büyük ölçekli makineleşmenin getirdiği teknolojik üstünlükle pek bir ilişkisi yoktu. Fabrikanın esin kaynağı ve başarısının anahtarı, üretim sürecinin denetimini işçilerden alıp kapitalistlere vermesiydi; disiplin ve gözetim teknolojik üstünlükten bağımsız olarak maliyeti azaltabilirdi ve azaltıyordu."[63]

Üretimin ölçeği ve sermayelerin hacmi görece küçük kaldığı sürece, kapitalistlerin, çalıştırdıkları görece az sayıdaki büro elemanları ve ustabaşıların yardımıyla, gözetim ve denetim işini kendilerinin yürütmeleri olanaklıydı. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesindeki muazzam artıştan sonra, kapitalistlerin gözetim ve denetimi kendilerinin üstlenmeleri artık olanaksızdır. Kapitalistler gözetim ve denetim işinin önemli bir bölümünü çalıştırdıkları kişilere havale etmek zorundadırlar.

Bugün kapitalist sınıf küçük bir çekirdek gruptan oluşur. İngiliz üst sınıflarıyla ilgili sosyolojik bir incelemenin yazarına göre: "1980'lerin tekelci sektörünün dış sınırları en büyük bin şirket ve onların ortaklarını kapsayacak derecede geniş tutulursa, direktörlerin, üst düzey müdürlerin ve belli başlı hissedarların sayısı aileleriyle birlikte 25.000-50.000 kişiye kadardır. Bu kaba bir tahmindir elbette, ama sermaye sınıfının çekirdeğinin nüfusun %0,1'inden daha azını oluşturduğu açıktır."[64] İngiltere'de 1982 Eylül'ünde işçilerin sayısı (işsizler hariç) 22.384.000'di.[65] Aradaki korkunç uçurum kolayca görülebilmektedir. İngiltere'de ve diğer ileri kapitalist ülkelerdeki kapitalist sınıf ancak bürokratik bir denetim hiyerarşisi yaratarak ayakta kalabilir.

Çelişkili sınıfsal konumlar bu hiyerarşi içinde ortaya çıkar. Orta düzey menejerler ve idareciler *'denetim ve gözetim işini yerine getirmeleri'* anlamında *'sermayenin işlevini görürler'*.[66] Bu konuya en fazla ışık tutan kişi ise bir marksist değil, sosyolog John Goldthorpe'tur. Goldthorpe, benim yeni orta sınıf dediğim katmanın üyelerinin, işverenleriyle 'mutlaka önemli ölçüde karşılıklı güvene da-

yalı' bir ilişki kurduklarını ileri sürer:

> Bu kişiler, kendilerine tanınmış belirli bir otoriteyi kullanarak ya da uzman bilgi ve deneyimlerini uygulama alanına aktararak, işteki görev ve rollerini belirgin bir özerklik ve inisyatifle yerine getirirler; işveren kuruluşla zorunlu olarak kurdukları güven ilişkisinin doğrudan sonucu olarak, kendilerine düzeyi ve ödülleri açısından ayrıcalıklı çalışma koşulları tanınır.[67]

Bu güvenin kaynağı, menejer ve idarecilerin sermayenin işlevini yerine getirmelerindedir. Üstüne düşen rollerden bir kısmını çalıştırdığı kişilere havale etmek zorunda kalan egemen sınıf, bu kişilerin söz konusu yetkilerini kendi çıkarlarına hizmet eden bir tarzda kullanacaklarına güvenebilmek ihtiyacındadır ve bunu sağlayabilmek için çelişkili sınıfsal konumlarında yer alanlarla önemli mali ödüller sunar.

Çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanlar egemen sınıftan iki konuda açıkça farklıdırlar. Birincisi, söz konusu denetimin niteliğidir. Bazı yazarlar üretim araçlarının fiili sahipliğinin iki biçimini birbirinden ayırmışlardır. Bir yanda, 'dağıtıcı' yani 'stratejik' denetim, "kendi çıkarları ve tercihlerine göre kaynakları kullanma ya da onları geri çekme yetkisi"; öbür yanda, 'işletme denetimi', "dağıtılmış olan kaynakların günlük kullanımının denetimi".[68]

Stratejik denetim Wright'ın yatırımlar ve kaynak dağılımı üzerindeki denetim kategorisine denk düşer. Bu, kapitalistlerin, ister hissedar ister çalışan (ya da - çok zaman olduğu gibi - her ikisi birden) olsunlar, ayrıcalığıdır. Yeni orta sınıf ise işletme denetimine katılmakta, stratejik denetimi uygulayanların öngördükleri çerçeve içinde kararlar almaktadır.

İkincisi, kişilerin bir yandan burjuvaziye, bir yandan da yeni orta sınıfa nasıl katıldıkları sorunu vardır. Kapitalistler "konumlarını bürokratik atama ve terfi süreçlerine değil, kendi güçlerine borçludurlar".[69] Miras aldıkları servet, burjuvazinin oluşumunda canalıcı bir rol oynamayı sürdürmektedir. Bunun birinci nedeni, vârislerin hisse sahibi haline gelmeleri dolayımıyla stratejik denetimde doğrudan bir pay almaları, ikincisi de İngiltere'de özel okul/Oxford/Cambridge sistemi sayesine üst düzey menejerlik mevkilerine ulaşmada ayrıcalık sahibi olmalarıdır.[70] Yeni orta sınıf ise, bireyler olarak bü-

rokratik meslek hiyerarşisinde üst düzeylere tırmanmadaki başarıları sayesinde kendilerine yukarıdan tanınan işletme denetimini uygulayabilir.

Bu, yeni orta sınıfı hem proletaryadan hem de burjuvaziden ayırır. Bazı işçi gruplarının üretim sürecinde zaman zaman kurabildikleri denetimin derecesi işçilerin kolektif örgütlenme güçlerini yansıtır. İşyeri temsilcilerinin 1950 ve 1960'lı yıllarda otomobil fabrikalarında çalışma koşullarında yapılan değişikliklerde resmen veto hakkına sahip olmaları ("mutuality"), işyeri örgütlenmesinin gücünü yansıtıyordu. Ancak, bu tür kazanımlar ekonomik koşullardaki değişiklikler ve işverenlerin saldırılarıyla her zaman önemli ölçüde geri alınabilir. Yeni müdür Michael Edwardes British Leyland otomobil fabrikalarında ilk olarak 'mutuality' sistemini ortadan kaldırdı. 1960'ların 'zengin işçileri' 1980'lerde Cowley otomobil fabrikasının 'köleleri'ne dönüştüler.

Şu ana kadar aslen 'sermayenin işlevini' yerine getiren menejerler ve idareciler üzerinde durdum. Ancak, aynı genel çözümleme, Erik Olin Wright'ın ele aldığı diğer kategori olan 'yarı-özerk çalışanlar'ı da kapsayabilir. Kendi iyi bildiğim bir örnek olarak üniversite öğretim üyelerini ele alalım. Burada, emek-güçlerini sürekli satarak geçinen bir ücretli işçiler grubu söz konusudur. Ancak, öğretim üyeleri işlerini yaparken sürekli gözetim ve denetim altında değillerdir. Derslerini nasıl verecekleri ve (biraz daha kısıtlı da olsa) ne öğrettikleri kendilerinin karar verdikleri konulardır. Bundan başka, boş zamanlarının uzun, ders saatlerinin kısa (bazı İngiliz üniversitelerinde haftada üç saat gibi) olması sayesinde kendi araştırmalarını yürütecek zamana fazlasıyla sahip olurlar.

Açık ki öğretim üyeleri her türlü kısıtlamadan (hükümetin yüksek öğretime uyguladığı mali kesintiler, yerlerinde kalabilmek için katlanmak zorunda kaldıkları ve daha sonra meslek hiyerarşisinin merdivenlerini tırmanmak için harcadıkları çabalardan gelen baskılar) kurtulmuş değillerdir. Bununla birlikte, ücretli işçilerle karşılaştırıldığında, öğretim üyeleri işyerinde müthiş bir özgürlük ortamından yararlanırlar. Hatta, dilerlerse, kendi sınıfsal konumlarına ilişkin marksist çözümlemeler kaleme alacak zamanı bile bulabilirler. Yarı-özerek çalışanlar 'sermayenin işlevi'ni yerine getirmezler, ama kapitalist gözetim ve denetimden görece kurtulmuşlardır.

Çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanların konumlarını sermayenin onlara tanıdığı inisyatiften almaları, bu kişilerin kazançları ile

sıradan beyaz yakalı işçilerle kol işçilerinin kazançları arasındaki büyük uçurumda yansımaktadır. Marks'a göre, üretken olmayan işçilerin sermaye tarafından sömürüldüklerini yukarıda görmüştük. Başka bir deyişle, meta üretimine katılmadıklarından bu artı-emek artı-değer biçimine bürünmese bile, üretken olmayan işçilerden belli bir artı-emek elde edilmektedir. Ancak, bu çözümleme yeni orta sınıf için geçerli değildir. Yeni orta sınıf üyelerinin gelir düzeyi, 'sermaye işlevi'ni yerine getirmeleri nedeniyle, onlardan artı-emek elde edilmediğini gösterecek ölçüde yüksektir genellikle. Hatta yeni orta sınıfa işçilerin sömürülmesinden bir pay düşüyor olması muhtemeldir. Bu da besbelli bu sınıfın sermayeye bağlılığını pekiştirecektir.

Wright bu fikri şöyle geliştirir:

> Yetkinin menejerlere devredilmesi sermaye açısından bazı problemler, özellikle bu yetkinin sorumlu ve yaratıcı biçimlerinde kullanılmasını sağlama problemini yaratır. Menejerlerin baskıcı denetimler aracılığıyla şirketin bürokratik kurallarına uymasını sağlamak yetmez; menejerlerde sorumlu davranma isteği uyandırmak da önemlidir. Gelir, dereceli bir rüşvet yapısı olarak, bu tür davranışları güdülendiren dürtüler yaratmakta temel bir unsurdur... Menejerlerin gelirlerinin emek-gücünün değerinin yeniden üretilmesi maliyetinin üstünde bir düzeyde saptanması, onların sınıf ilişkileri içindeki çelişkili konumlarını yansıtan bir unsur içerir.

Wright kendi araştırmasında, yeniden dağıtılan artı-değerin erkek menejerlerin gelirinin %20'sine vardığı sonucunu çıkarır.[72]

Yeni orta sınıfın özgül konumu, sadece maaşlarının yüksekliğinde değil, aynı zamanda gelirlerinin yaşam boyunca çizdiği grafikte de ifadesini bulmaktadır.[73] Tablo VIII'de farklı yaşlardaki erkek kol işçileri, sıradan beyaz yakalı işçiler ile profesyonel, menejer ve teknik görevlilerin kazançları karşılaştırılmışır. Görüldüğü gibi, üst düzeydeki beyaz yakalı işçilerin kazançları 40 yaşının sonlarına kadar hızlı bir yükseliş göstermekte, ve daha sonra da 20 yaşının başlarında kazandıklarının epey üstünde kalmaktadır. Otuz yaşının ortalarında doruk noktasına ulaşan kol işçilerinin kazançları ise 20 yaşının başlarındaki kazançlarının ancak yaklaşık %15 üstüne çıkabilmişken, daha sonra o düzeyin de altına inmektedir. Sıradan büro

işçilerinin kazanç devresi kol işçilerininkine yakındır; bu gruplar arasındaki fark kadın çalışanlar dahil edildiğinde daha da daralır.

Tablo VIII[7]

Çeşitli mesleklerde tam gün çalışan erkeklerin yaşlarına göre ortalama brüt gelirlerinde farklılıklar

Yaş grubu	*M*	*B*	*A*	*P*	*T*	*O*	*S*	*V*	*YV*	*VZ*
18-20	-	56		52	60	70	66	63	72	85
21-24	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
25-29	128	132	130	145	122	123	124	110	110	108
30-39	166	157	179	175	140	138	139	114	114	113
40-49	180	171	199	188	141	137	135	113	112	116
50-59	180	165	193	194	136	125	127	105	105	101
60-64	162	155	192	171	130	114	114	98	97	92
Tüm yaşlar	*166*	*146*	*176*	*155*	*123*	*119*	*119*	*104*	*104*	*101*

(Meslek grupları:
M: Menejerler, B: Bilim adamları, profesyonel mühendisler ve teknologlar, A: Akademik personel ve öğretmenler, P: Diğer profesyoneller ve teknik görevliler, T: Teknisyenler, O: Ofis ve iletişim işçileri, S: Satıcılar, V: Vasıflı kol işçileri, YV: Yarı-vasıflı kol işçileri, VZ: Vasıfsız kol işçileri)

Gelirlerin yaşam boyunca çizdiği bu farklı grafikler üretim ilişkilerindeki farklı konumları yansıtır. Kol işçileri kazançlarının önemli bir kısmını fazla mesaiden sağlarken, fazla mesai yapma olanakları da en fazla otuz yaşlarındayken söz konusudur. Üst düzey beyaz yakalı işçiler meslek yapısının öyle bir parçasını oluştururlar ki, düzenli maaş zamları ve terfi mekanizması sayesinde yaşam standartlarının sürekli yükselmesini bekleyebilirler; başka bir deyişle, önceden varolan bir hiyerarşinin üst basamaklarına tırmanarak bireyler olarak ekonomik ve toplumsal konumlarının iyileşmesini bekleyebilirler. İşçilerin yaşam standartlarında kayda değer bir düzelme olmasını umabilmeleri ise kollektif örgütlenme ve eylemlere bağlıdır.

Ayrıca, işçilerin gücü kapitalist ekonomideki dalgalanmalara bağlı olarak değişir; günümüzdeki gibi işsizliğin yüksek olduğu dö-

nemlerde işverenler büyüme dönemlerinde verdiklerini geri alabilirler. Bu nedenle işçilerin konumu aslında güvenli değildir; ekonomik konjonktürdeki bir değişiklik, sağladıkları her türlü kazanımı kabettirebilir. Beyaz yakalı çalışanların üst tabakaları açısından ise böylesi bir bu durum söz konusu değildir. Örneğin, 1973-79'da, İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan ilk ciddi ekonomik kriz sırasında, İngiltere'de kol işçilerinin sayısı %9,6 kadar düştü, büro çalışanları sadece %1 kadar yükselebildi, oysa menejerler ve idarecilerin sayısı %22,1, profesyoneller ise %17,9'luk bir artış gösterdi.[74] İstihdam sayıları elbette ki eksik bir göstergedir; ancak, ekonomik açıdan zor dönemlerin etkilerinin çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanlar için olumsuz olmayabileceğini düşündürmeye yeter.

Benim bu bölümde ortaya attığım savlar ve kanıtlar bütün çalışanların işçi olmadıklarını, ancak çelişkili sınıfsal konumlardaki menejerler, denetleyiciler ve yarı-özerk çalışanların proletaryadan ayrı, benim 'yeni orta sınıf' (YOS) dediğim bir toplumsal tabakayı oluşturdukları düşüncesini içerir. Ancak, daha iyisini bulamıyor olmama rağmen YOS adlandırmasından da memnun değilim.

YOS adlandırmasının tam uygun olmamasının nedenlerinden biri, YOS'un bir sınıf olmamasıdır. İşçilerle kapitalistlerin, üretim ilişkilerindeki konumlarından kaynaklanan ayrı ve bütünlüklü çıkarları vardır. YOS için ise böyle bir durum söz konusu değildir, çünkü çelişkili sınıfsal konumları bunları aynı anda iki ayrı yöne (menejerler ve denetleyiciler örneğinde kâh burjuvaziden kâh proletaryadan yana, yarı-özerk çalışanlar örneğinde ise kâh küçük burjuvaziden kâh proletaryadan yana) çeker. Stanley Aronowitz'in Ehrenreich'ların geliştirdiği 'profesyonel-menejer sınıfı' kavramını tartışırken oldukça kaba bir dille ifade ettiği gibi, "PMS bir katman"dır.[75] Başka bir deyişle, PMS, temel çelişkinin iki kutbu olan sermaye ile ücretli emek arasında belirsiz ve ara bir konumda bulunmak gibi ortak bir özellikleri olan, homojen olmayan toplumsal tabakalar topluluğudur.

Bu noktanın önemli uzantıları vardır. Demek ki, YOS ile diğer sınıflar arasında çok kesin bir ayırım yoktur. Üst ucunda fiilen yönetici sınıfın bir parçasını oluşturan üst yönetim kademelerine kayarken, alt ucunda işçi sınıfıyla birleşir. Çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanları burjuvaziden ve proletaryadan ayıran sınırlar bulanıktır.

Bu pek çok bakımdan doğrudur. Örneğin, bazı çalışan grupları zaman zaman YOS'a girip çıkabilirler. Bu yüzden, çoğu büro işçisinin yüzyılın ilk bölümünde çelişkili sınıfsal konumlarda yer aldık-

larını söylemek akla yatkın görünmektedir. Büro işçileri o aşamada sermayenin işlevlerine yakından katılıyorlardı. Charles Booth'un 1890'larda tanımladığı büro işçileri ile işveren arasındaki 'yakın ve kişisel' ilişki kesinlikle bir güven ilişkisine dayanıyor, çalışan kişiye önemli gizli bilgiler emanet edilip geniş bir inisyatif alanı tanınıyordu. Gelgelelim, daha önceden belirttiğim gibi, bu yüzyılın akışı içersinde hem büro işçilerinin sayısında muazzam bir büyümeye, hem de, aynı zamanda, sermaye işlevinin yerine getirilmesinden önemli derecede dışlanmaları süreci yaşanmıştır.

Yeni orta sınıfın *büyüklüğü* sorunu buradan kaynaklanır. Tablo I'e göre, 1979'da İngiltere'de toplam işgücünün %30'dan az bir kısmını profesyoneller, menejerler ve idareciler oluşturuyordu. Ancak, Tablo I'de marksist kavramlar değil, meslek kategorileri kullanılmaktadır. Bu görevlilerin hepsi çelişkili sınıfsal konumlarda bulunmazlar. Bunun en açık örneği alt kademedeki profesyonellerdir. 1971'de alt düzey profesyoneller grubu bütün profesyonellerin %70'inden fazlasını oluşturuyordu. Alt düzey profesyonellerin yarısından fazlası kadın, bunların %58'i de hemşire ve öğretmendi.[76] Tablo IV'de kadın alt düzey profesyonellerin bütün meslek 'sınıfları'nın ortalama kazancından daha az kazandıkları görülmektedir.

Bu olgular yalnızca bir göstergedir. Ama herhalde çoğu alt düzey profesyonel (öğretmenler, hemşireler, teknik ressamlar, laboratuvar teknisyenleri, sosyal hizmet görevlileri) işçi sınıfının bir parçasını oluştururlar (aslında pek çok teknik ressam her koşulda meta üreten, kollektif emeğe katılan üretken işçilerdir). Geriye toplam işgücünün herhalde %5'ini oluşturan üst düzey profesyoneller (1979 yılı rakamlarında üst ve alt düzey profesyoneller arasında bir ayrım yapılmaz) ile %12.7'sini oluşturan menejerler ve idareciler kalmaktadır. Bunlara %5.9'luk ustabaşıları da eklersek, işgücünün %23.6'sı gibi bir toplam elde ederiz. Bu toplam YOS'ın büyüklüğü açısından kesinlikle aşırı bir tahmindir. Yüksek düzey profesyonellere bilim adamları, muhasebeciler, gazeteciler, avukatlar, doktorlar, dişçiler ve mühendisler gibi kategoriler de girer. Bunların ne kadarının kendilerinin ya da başkalarının emeği üzerinde kayda değer bir denetim uygulayabildikleri ampirik araştırmaların konusu olmalıdır; ancak, pek çoğunun böylesi bir denetim uygulayamadığı kesindir. Aynı durum herhalde bazı menejerler ve idareciler açısından da geçerlidir. Örneğin, kamu hizmetlerini yürüten idarecilerin ne kadarının menejerlikle ilgili bir işlev üstlendikleri bakanlıktan bakanlığa değiş-

şiklik gösterir.

Benim elimdeki kanıtlar YOS'un büyüklüğünü saptamak açısından yetersiz kalıyor. Bir tahminle toplam işgücünün %10'undan fazlasını ama %20'sinden azını (2.5-4.5 milyon görevli) oluştururlar. Öte yandan, üretken işçilerle alt düzey profesyonellerden oluşan işçi sınıfı bütün çalışanlar içinde %75'lik bir oranı kapsar. İşsizleri de dahil edersek İngiltere'de yaklaşık 21 milyon işçi vardır. İşçi sınıfına veda demek için zaman biraz erkendir.

İdeolojik ve politik sonuçlar

Sıra, YOS'un ortaya çıkışının sonuçlarını ele almaya geldi. John Westergaard ile Henrietta Resler şöyle yazarlar:

> Ücretliler ile yöneticiler, menejerler, üst düzey sorumlular ve kurumlaşmış mesleklerin üyeleri arasındaki ara bir kümenin varlığı canalıcı önem taşımaktadır ve uzun zamandır böylesi bir önem taşımaktadır. Çünkü bu küme topumsal ve politik açıdan tampon bir grup oluşturur; ve bu kümenin konumu hiyerarşinin daha aşağısındaki insanların bireysel özlemlerinin odaklaşabileceği bir hedef oluşturur.[77]

YOS'u oluşturanların konumlarının hiyerarşinin daha aşağısındakilere bir hedef sunması ile ilgili bu son nokta özellikle önemlidir. Öğretmenler örneğini düşünün. Daha önce işaret ettiğim gibi, öğretmenlerin ezici çoğunluğu her koşulda işçidirler. Ancak küçük bir azınlık müdür olmak gibi yönetici rollere ulaşacaklardır. Gelgelelim, bütün öğretmenlerin aynı tarzda eğitim almış olmaları, aynı meslek ve ücret yapısına bağlı kalmaları, yönetici bir konuma yükselmekte hiçbir umudu olmayan öğretmenlerin bile kendilerini kol işçileri ve sıradan büro işçileri karşısında 'üstün' olarak algılamaya eğilim duymaları demektir. Bu, statüyle ilgili, nesnel sınıfsal konumu yansıtmayan bilinçle ilgili bir konudur, ama öğretmenlerin politik tutumları açısından önemli sonuçlar doğurabilir ve dolayısıyla öğretmenlerin kendilerini 'orta sınıf'tan saymalarına, kendilerinin işçi arkadaşlarınınkinden farklı çıkarları bulunduğunu düşünmelerine yol açabilir. Pek çok beyaz yakalı iş türünün 'meslekler' biçiminde örgütlenmesi de benzer bir etki yapabilir; örneğin, bazı hemşirelerin kendilerini greve çıkabilecek işçiler olarak değil, bakım hiz-

meti profesyonelleri olarak görmelerini düşünün.

Bunun etki alanları çok geniştir. Pek çok beyaz yakalı işçi sendikası hem menejerleri hem de işçileri örgütler. Bunun tipik bir örneği beyaz yakalı belediye işçileri sendikası NALGO'dur. Öte yandan, bu sendikalara düşük ücret alan sıradan beyaz yakalı işçilerin değil, YOS grubunun aktivistlerinin egemen olması gibi açık bir tehlike söz konusudur. Bu yüzden iki temel kamu hizmeti sendikası olan SCPS (idari görevliler) ile CPSA (büro çalışanları) arasındaki birleşme önerisine kuşkuyla yaklaşılmalıdır.

Yeni orta sınıfın burjuvazi ile proletarya karşısında belirsiz bir konumda bulunması iki açıdan önemlidir. Örneğin, insanların çelişkili sınıfsal konumlara nasıl ulaştıkları sorunu vardır. 1913 ile 1952 yılları arasında doğmuş kişiler arasında bir anket yapmış olan Nuffield Toplumsal Akışkanlık Grubu bu konuda önemli kanıtlar elde etmiştir.

İncelemenin en önemli sonuçlarından biri, Nuffield Grubunun deyişiyle, 'hizmet sınıfı' üyeliğinin (profesyoneller, menejerler ve idareciler) eğitim koşulları ile yakından ilişkili olduğudur:

> İnceleme kapsamı içindeki kırk yılda okullar konusundaki fırsat eşitsizliği dikkate değer derecede aynı kalmıştır. Bütün hizmet sınıfı, orta ve lise düzeyindeki seçkin okullara girme konusunda (kol emeğine dayalı) işçi sınıfından kabaca üç kat daha fazla şansa sahiptir... Hizmet sınıfından çocukların %10'una karşılık, üniversitelere girebilen işçi sınıfı çocuklarının sayısı %2 kadardır.[78]

Bunun yanında, Nuffield incelemesi yeni orta sınıfın proleter kökenden gelen çok sayıda yeni insanı kapsadığını da göstermiştir. 'Hizmet sınıfı'nın üst ve orta düzeylerine (kabaca yeni orta sınıfa denk düşmektedir) girenlerin ancak %25,3'ü aynı kökenden gelme babaya sahipken, %28,5'inin babaları kol işçisiydi.[79] Ayrıca, işçi sınıfı kökenli olanların önemli bir bölümünün (özellikle menejerler ve idareciler) formel eğitim düzeyleri ya çok azdı ya da hiç yoktu ve çalışma yaşamlarına düz işçi olarak başlamışlardı.[80] Benzer bir tabloya diğer ileri kapitalist ülkelerde de rastlanabilir.[81]

Nuffield grubu, yeni orta sınıf bir aileden doğan bir kişinin o sınıfta kalma şansının kol emeğine dayalı işçi sınıfından oraya yükselmiş birine göre dört kat daha fazla olduğunu, durumun 1930'lar-

da beri giderek kötüye gittiğini göstermiştir.[82] İşçi sınıfı kökenli insanların profesyonellik, menejerlik ve idareciliğe akın etmelerini ise şöyle açıklıyorlardı: "İngiliz toplumundaki hizmet sınıfı, son yıllarda aşağıdan önemli sayıda elemen almaktan başka bir yolla sağlanamayacak bir hızla büyümektedir."[83] Üst düzey beyaz yakalı işlere duyulan talep 1945'ten sonraki yıllarda tek başına yeni orta sınıfın çocuklarıyla karşılanamayacak bir hızla büyüyordu (bkz. Tablo III).

İngiltere önemli ölçüde daha açık' bir topluma dönüşmüş olmamakla birlikte, az sayıdaki işçi sınıfı çocuğuna tanınan toplumsal alanda yükselme fırsatı yeni orta sınıfın kendine özgü kültürünü açıklamamıza yardım eder. Tarihçi Raphael Samuel, YOS'la ilgili canlı bir tablo çizer:

> PMS'nin ayırıcı özelliği, tasarruftan çok harcama yapmasıdır. Gazetelerin renkli Pazar ekleri ona hem bir fantezi yaşamı, hem de bir dizi kültürel ipucu sunar. PMS'nin kültürlü olma iddiasının önemli bölümü, ister mutfak takımları, ister Avrupai yemek, isterse hafta sonu yat gezileri ve sayfiye evleri olsun, gösterişli biçimde iyi bir beğeni düzeyinin sergilenmesine bağlıdır. Partiler ve 'gizli cinsel ilişkiler' gibi yeni sosyal olma biçimleri, erkekleri ve kadınları katı biçimde ayrı ayrı alanlara hapseden cinsel ayırımcılığı işlemez hale getirmiştir...
>
> Yeni orta sınıf içe değil, daha çok dışa dönüktür. Evlerini ziyaretçilere ve kamuoyunun gözlerine açmışlardır. Pencerelerindeki görüntü geçirmez perdeleri kaldırmışlar, dükkânlarındaki kepenkleri çıkartmışlardır. Dökme camdan pencerelerin, diğer tarafın görülmesini engellemeyen bölmelerle kapıların bulunduğu açık bürolar ve işletmelerde çalışmaktadırlar. Evlerinde bir ışık ve mekân çılgınlığı vardır; odaların yerini açık oturma alanları almış, karanlık köşeler izlenebilir hale getirilmiştir...
>
> Yeni orta sınıf, kendisinden üstün kimselerin konuşma tarzlarını taklit ederek, onların mobilyalarına özenerek ya da onların davranışlarını tekrarlayarak gözünü yukarılara dikmez. Partilere giderken süslü değil sade giyinmeyi, smokin yerine sıkı pantalonu, uzun elbiseden çok bluz üzerine giyilen kolsuz ve yakasız giysiler tercih eder. İşe şapkasız gider, saçlarını rüzgârla dalgalanacak bir hale getirmek için

berberde uzun saatler geçirip bol para harcar. Mutfaklarında köylü kapları kullanarak şov yapar. Evleri ufak gösterişli evler olmaktan çok çiftlik evlerinin taklitleridir...

Yeni orta sınıf dilimizdeki geleneksel anlamıyla züppe değildir, çünkü birinin kendilerini tehdit edebileceği duygusunu hissetmezler... Ayrıcalıklarını doğum ya da servet avantajlarına değil, kişisel üstünlüklerine borçlu olduklarına inanırlar. Geçimlerini de çoğu durumda maaş veya ücret olarak kazandıkları için... dışardan bakanlara gelirleri ne kadar kabarık görünürse görünsün, her kuruşu alınlarının teriyle kazandıklarına inanırlar. Nicel olarak ücretlilerden daha iyi durumda olabilirler; ama nitel olarak kendilerini onlarla aynı hissederler, ve hatta bazı açılardan - ödedikleri vergiler nedeniyle - daha zor durumda olduklarını düşünürler. Yeni orta sınıfın kendilerine bakışında sınıf terimine neredeyse hiç yer yoktur. Pek çoğu hiçbir uzlaşmazlık çizgisinin bulunmadığı, küçük derece farklılıklarından oluşan bir kurumsal dünyada çalışırlar...

Yeni orta sınıfın savaştan önceki öncüllerinden farklı bir duygusal ekonomisi vardır. Harcama yapmayı olumlu bir erdem katına çıkararak, kendi isteklerine düşkünlüğü iyi zevk sahibi olma gösterisine dönüştürerek haz almayı ertelemez, daha ziyade anlık yaşarlar. Duygusal zevkler, düzen dışı sayıldığı sürece, toplumsal iddiaların ortaya konulduğu ve cinsel kimliklerin doğrulandığı alandır. Özellikle savaş sonrası bir burjuva tutkusu olan yiyecek... belirleyici bir sınıf göstergesi biçimine bürünmüştür.[81]

Samuel'in portresini çizdiği dünya, karikatürcü Posy Simmonds'un Guardian gazetesindeki nükteli ve titiz anlatımı (bu portre sevecen bir portre olmakla birlikte, bir ölçüde, yeni orta sınıfın kendi gazetesinde övülmesidir) kadar kolayca göze çarpmaktadır. Bu, Volvo'ların, aerobiklerin, bilinç yükseltme gruplarının, doğal mobilyaların, jogging'in, Ian McEwan romanlarının dünyasıdır. Bu kültürün ve buna bağlı sınıfsal konumların varlığı büyük önem taşımaktadır. YOS, daha önce işaret ettiğim gibi, kapalı bir grup değildir. 'Hizmet sınıfı'na aşağıdan gelen büyük bir akın vardır. YOS içinde sayılmayan pek çok işçi ortak bir meslek ve eğitim yapısıyla onunla bağlanırlar. Demek ki, yeni orta sınıfın kültürü, özlemlerini ve top-

luma bakışlarını biçimlendirerek işçi sınıfının bazı kesimlerine nüfuz etmiştir.

YOS'un daha doğrudan politik etkisi konusunda bir takım tartışmalar yapılmıştır. John Goldthorpe, "hizmet sınıfının... yerini sağlamlaştırdıkça, çağdaş toplum içinde özünde muhafazakâr bir unsur oluşturacağını" iddia eder. YOS üyeleri "ellerindeki üstün kaynakları, görece güçlü ve avantajlı konumlarını kendileri ve çocukları adına korumak amacıyla kullanmaya çalışacaklardır".[85] Goldthorpe şunları da ekler: "hizmet sınıfının bizzat kapitalizme bağlılık taşıdığını düşünmek için hiçbir neden yoktur... Bürokratik görevlilerin çıkarları ile üretimdeki ya da serbest piyasa sistemindeki özel mülkiyet kurumları arasında hiçbir doğal bağ yoktur".[86]

Goldthorpe, "hizmet sınıfının memnunsuzluğunun aslında en büyük olasılıkla Thatcher tipi kaba neo-liberal politikalara karşı ortaya çıkacağı" düşüncesini ileri sürer. Ancak bu durumda bile, "hizmet sınıfı, bölüşüm süreçlerinin ve özellikle ücretlerin belirlenmesinin politik denetime daha fazla bağlı olduğu daha kapsamlı bir 'yönetsel' kapitalizme, korporatizme yönelecek, oldukça tatsız eşitlikçi sonuçlar barındıran sol önlemleri desteklemeyecektir".[87] Başka bir deyişle, 'hizmet sınıfı'nın toplum görüşü, 1974-79 İşçi Partisi hükümetinin Sendikalar Kongresi'yle yaptığı Toplumsal Sözleşme'nin genişletilmiş bir biçimiydi.

Bence bu çözümleme YOS'a uyguladığında özünde doğrudur, ancak Ehrenreich'ların 'Profesyonel-Menejer Sınıfı' çözümlemelerinde tasarladıkları bir olasılığı kavrayamaz. Ehrenreich'lar, "yaşamın bütün yönlerinin uzmanlık bilgisi temelinde 'rasyonalize edileceği' şekilde toplumun teknokratik bir dönüşümü"nü sağlamanın yollarını arayan 'PMS radikalizmi'ni[88] tartışırlar.

Ehrenreich'lara göre:

> PMS radikalizmi PMS'nin sınıfsal çıkarlarından doğar ve buna PMS'nin işçi sınıfı üzerindeki teknolojik ve kültürel üstünlüğünü genişletmekteki çıkarı da dahildir. Demek ki PMS'de, ilk bakışta çelişkili bir terim gibi görünebilecek olan bir şeyin - işçi sınıfı karşıtı bir radikalizm - ortaya çıkması olasılığı söz konusudur. Bu olasılığın en tam ifadesi, PMS radikallerinin, burjuvazinin yerini çeşitli türde uzmanların, bürokratların ve planlamacıların alacağı bir sosyalizm, teknokratik bir sosyalizm görüşüne sahip olmalarıdır.[89]

"İşçi sınıfı karşıtı radikalizm"in bir örneği İngiltere'deki Sosyal Demokrat Parti olabilir. Raphael Samuel SDP'yi yeni orta sınıfın bir kesiminin partisi olarak görür:

> SDP, özünde yeni orta sınıfın, işçi sınıfının hem kültürel bir varlık olarak (belirtilmelidir ki, 'eşitlik' adına) dağılmasını, hem de politik bir güç olarak çözülmesini sağlamak isteyen, işçi sınıfına düşman bir kesiminin partisidir. Bunlar, 'sanayi-sonrası' toplumun doğuşunu muştulayan modernleştiriciler olarak, işçi sınıfını geçmişin bir kalıntısı olarak görürler...
> ... Özbilince sahip bir işçi sınıfının varlığı, bunların kendilerine saygılarına bir meydan okumadır adeta. Ayrıca bu sınıf, düşledikleri açık toplumun (toplumsal yükselme şansı olan, dışa açık insanlarla dolu dev bir boş mekân) başlıca engelidir.[90]

Bir kamuoyu araştırmaları şirketinin Kasım 1981'de SDP üyeleri arasında yaptığı bir anket, partinin %57'sini profesyonellerin oluşturduğunu, buna karşılık büro ve satış personelinin %10'da, kol işçilerinin %7'de kaldığını ortaya çıkarmıştır. Üyelerin %67'si yalnızca sendikalı işçileri çalıştıran fabrikaların kapatılmasından yanaydı, %63'ü bir servet vergisi konulmasını destekliyordu, %57'si özel okulların vergi avantajlarının ellerinden alınmasını istiyordu ve %60'ı dolaşımdaki para miktarının artıracak bir ekonomik politikayı savunuyordu. Bu tür tutumlar meritokratik, işçi sınıfı karşıtı bir devletçilik olarak özetlenebilir ve bu tür bir kesimi oluşturanlar da özel sermayeden ayrı ve aynı zamanda örgütlü işçi hareketine düşman bir gruptur. Bu araştırmayla ilgili görüşlerini belirten New Statesman yazarı Peter Kellner, SDP'yle ilgili olarak, "sınıfsız politikayı savunan bir parti, aslında...profesyonel aylıklı orta sınıfın özgül çıkarları temelinde örgütlenmiş, özellikle bütünlüklü bir sınıf partisidir" diye yazıyordu.[91]

Hem Samuel hem Kellner İşçi Partisi'nin yandaşlarıdır. Yukarıda aktarılan görüşlerinin yarattığı paradoks, kendi partilerinin içindeki en dinamik güce, yani 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında İşçi Partisi içinde Tony Benn çevresinde oluşan sol gruba da aynı ölçüde uygun düşmesidir. Bunun kanıtları pek çok düzeyde bulunabilir. Geçmiş yirmi yıldaki seçimler hem İşçi Partisi'nin işçi sınıfın-

dan aldığı desteğin azaldığını, hem de bu azalmanın beyaz yakalıların desteğinin yükselmesiyle dengelendiğini göstermektedir.[92]

Essex Üniversitesi İngiltere Seçimleri Araştırmacısı Ivor Crewe şöyle bir yorum yapar:

> İşçi Partisi'nin orta sınıf içindeki desteğinin küçük burjuvazi, büro işçileri ya da geleneksel meslekler arasında değil, 'yeni' orta sınıflar arasında arttığı oldukça açık biçimde görülmektedir. Bu 'yeni' orta sınıflar şunlardır: (1) Profesyonel niteliklere sahip olanlar ve genellikle üniversite mezunları; (2) serbest çalışanlardan ziyade ücretli çalışanlar; (3) büyük bürokratik kuruluşlarda, özellikle kamu sektöründe, örneğin yerel ve merkezi hükümet kuruluşları, kamu işletmeleri, hükümetin atadığı özel danışma kurumları, üniversiteler, hastaneler ve benzeri yerlerde çalışanlar; (4) ortalama yaştan biraz daha genç olanlar; (5) vasıflı işçi sınıfı ve alt düzeydeki orta sınıf anne babaların çocukları, başka bir deyişle, orta sınıfa sermaye ve 'ilişkiler' aracılığıyla yükselmekten ziyade, yüksek eğitim almaları sayesinde girenler.[93]

Bu profil, İşçi Partisi'nin Tony Benn çevresindeki sol grubunun kadrolarını çok doğru biçimde tanımlar. Gareth Stedman-Jones şöyle yazar: "Çoğunluk partisi olarak İşçi Partisi, tarihsel açıdan, örgütlü işçi sınıfı ile geniş profesyonel orta sınıf arasındaki bir toplumsal ittifaka dayanmıştır."[94] Bu tanım, 1945-51 hükümetlerinde örneklendiği gibi, örgütlü işçi sınıfının Ernest Bevin, Herbert Morrison ve Aneurin Bevan gibi çok çeşitli evlâtları ile Clement Attlee, Stafford Cripps ve Hugh Gaitskell gibi orta sınıf aydınlarını kapsayan parti eylemcilerinin toplumsal bileşimini de anlatır. Stedman-Jones'un belirttiği gibi, profesyonel ve orta sınıflar açısından sınıf bilinci, "ülke içinde ve dışında uygarlaştırıcı bir misyonu ve insani amaçları kovalayan bir hizmet, zekâ ve uzmanlık etiğiydi".[95] İşçi Partisi'nin sağ kanadının entellektüelleri bile yetişkinler için okul dışı eğitim (İşçi Partisi'nin Hugh Gaitskell ve Richard Crossman gibi çok farklı iki entellektüelinin ikisi de 1930'larda İşçi Eğitim Derneği'nde ders veriyorlardı) aracılığıyla işçi hareketiyle organik olarak bütünleşmişlerdi.

Savaştan sonrası dönemde bu durum değişti. İşçiler çeşitli reformlar kazanabilmek için sendika taban örgütlerini parlamento se-

çimlerinden çok daha etkili bir mekanizma olarak görmeye başladıkça İşçi Partisi'nin yerel şubelerinde işçilerin katılımı ciddi oranda düşüyordu. İşçi Partisi'nin ağırlıkla yaşlı ve sağcı işçilerin denetiminde olan yerel şubeleri genellikle yozlaşmış ve yolsuzluğa açık bir belediye politikacılığını gerekli kılıyordu.[96] Bu yaşlılar egemenliği, bölge toplantılarına katılanların sayısı genellikle çok düşük kaldığından, solun saldırılarına karşı oldukça savunmasızdı. 1970'li yıllar boyunca İşçi Partisi'nin seçim bölgelerinde bu tablo giderek ağırlık kazanmaya başlamıştı. Özellikle şehir içi seçim bölgelerinde, iyi ücretli kamu işlerinde çalışan ve aynı zamanda harap işçi sınıfı bölgelerinin orta sınıf düzeyine yükselmesi sürecinde yer alan genç diplomalılar, İşçi Partisi'nde egemen olan sağcı düzeni ele geçirmeye başlamışlardı. Bu gençlerin en azından bir bölümü üniversitedeki acemilik günlerinde devrimciyken ve bazıları hâlâ devrimci olduklarını düşünürken, Benn'in sağladığı büyük başarı ortodoks Troçkist solun büyük bölümünü İşçi Partisi'ne kaydırmıştı.

Benn etrafında toplanan solun öne çıkardığı sorunlar yeni orta sınıfın etkisini yansıtıyordu. İşçi Partisi'nin eski solu, örneğin 1950'lerde Aneurin Bevan'ı desteklemiş olan grup, bütün dikkatini devletleştirme üzerine yoğunlaştırmışken, daha sonra gelenler sanayi içindeki ekonomik güç yapısını değiştirmekten ziyade, bu güçten yararlanma peşindeydiler. Tony Benn ile yandaşlarının ortaya attığı 'alternatif ekonomik strateji', özünde, güç dengesini özel sermayeden devlet sermayesine kaydırarak İngiltere ulusal sermayesini canlandırmanın reçetesiydi.[97] Aynı şekilde, İşçi Partisi'nin 'demokratikleşme'den söz eden sol kanadı, devleti yok etmek gibi modası geçmiş bir markist amaçla değil, devletin bazı parçalarını 'daha fazla hesap verir' bir duruma getirmek amacıyla çalışıyorlardı. Demek ki sol, devletin baskıcı güçlerini dağıtmayı değil, onları seçilmiş organların denetimine almayı istemektedir. Aynı zamanda, eski 'hizmet etiği' ölmüştür: İşçi Partisi'ne yeni orta sınıftan gelenler, egemen sınıftan nesnel açıdan uzak olmaları ve bazen kendi toplumsal kökenleri nedeniyle, kendilerini işçi sınıfının bir parçası olarak hissetmektedirler.

Yeni solun biraz daha soyut bir yönü de, YOS hakkında söylenenlere çok yakından uymaktadır. Raphael Samuel, yukarıda alıntılanan makalesinde, YOS'un kendine hayran bir biçimde kendi içine kapandığını, yalnızca sorunları, görünüşü ve kişisel ilişkileriyle uğraştığını yazar. Bu, doğrudan doğruya, İşçi Partisi sol kanadının bir

kesiminin, yani feminist kanadının 'yaşam tarzı politikaları'yla bağıntılıdır. Bunlar için, Marks'taki 'insanlığın kurtuluşu' kavramı, deney yapacak boş zamana ve paraya sahip küçük grupların 'özgür' yaşam tarzlarının peşinde koşmaları anlamına gelecek şekilde daralmıştır. 1980'lerin başında ütopik sosyalizmin daha düzeysiz bir biçiminin moda olması bu olguyla ilintiliydi.

Ehrenreich'ların 'işçi sınıfı karşıtı radikalizm' sözü bu bağlamda biraz abartılı olmakla birlikte, Benn'ci solun toplumsal bileşimi onun işçi sınıfının yaşamında uzaklığını açıklamakta faydalıdır. 1979-81'de İşçi Partisi içinde sol kanadın kazandığı ünlü zaferler örgütlü işçi sınıfının 1930'lardan bu yana en ağır yenilgilerini yaşadığı bir dönemde kazanılıyordu. Benn'ciler bunun farkında bile değillerdi çünkü çalıştıkları işlerin türü kısmen onların resesyonun tam etkisinden korunuyordu, kısmen yerel parti şubeleri günümüzde zaten işçi sınıfıyla pek ilgili değil ve kısmen de işçi sınıfı Benn'cilerin zihinlerinde zaten yaşayan bir gerçeklik olmaktan ziyade bir soyutlamaidi.

Tablo IX[100]
1982'de milletvekilleri ile milletvekili adaylarının kökenleri (%)

	MUHAFAZAKÂR PARTİ			İŞÇİ PARTİSİ			SDP/LİB	
	1979'da milletv.	Yeni aday	Milletv. adayı	1979'da milletv.	Yeni aday	Milletv. adayı	Aday	Aday
Avukatlar	20,6	21,6	23,1	9,3	5,9	6,0	11,3	15,1
Öğretim Üyeleri	2,1	2,7	-	7,4	13,0	12,0	22,6	15,0
Öğretmenler	3,2	5,4	7,7	13,3	15,8	12,0	11,3	5,0
Direktörler	4,3	15,3	15,2	-	0,6	2,0	9,4	10,3
Menejerler	26,2	24,3	30,8	8,1	9,6	6,0	14,1	23,4
Politikacılar	2,2	5,4	7,7	4,7	3,3	8,0	-	3,4
Kol İşçileri	1,0	-	-	35,3	12,9	22,0	0,9	3,4
Diğerleri	40,4	27,1	15,5	21,9	38,9	32,0	30,4	24,4

Yine İşçi Partisi sol kanadı toplumsal eşitsizlik sorununa el attığı zaman, bunu, kendi sınıfsal konumuyla en doğrudan bağlantılı bir biçimde yapmıştı. John Goldthorpe şöyle yazar: "Hizmet sınıfının bölüşümde çatışmaların olduğu bir ortamda ilk başvuracağı meşrulaştırıcı ideoloji 'hakkedenlerin yönetimi' (meritocracy) ideoloji-

sidir."[98] Nitekim, cinsel ve ırkçı baskı 'pozitif ayrımcılık' temelinde gündeme getiriliyordu; yani, meslek hiyerarşisinin (ve İşçi Partisi ile sendika bürokrasilerinin) üst kademelerinde kadınlarla siyahlara daha fazla yer ayrılmalıydı. Bu hiyerarşinin kendisi ve bu yapıdan kaçınılmaz olarak doğan eşitsizlikler arka plana atılmıştı. Böylesi bir strateji ezilenler arasında küçük ve ayrıcalıklı bir grubun çıkarlarına hizmet eder. Kadınlarla siyahlar için gerçek bir özgürlüğün sağlanmasıyla hiçbir ilgisi yoktur.

Tablo IX bu çözümlemeyi desteklemektedir. Tabloda İşçi Partisi aktivistlerinin seçkin kesiminin, yani milletvekilleri ile milletvekili adaylarının yeni orta sınıf kökenlerden geldikleri görülür. *Financial Times* yazarı Peter Riddell, bu eğilimin en belirgin biçimde yeni adaylar arasında görüldüğüne işaret etmiştir: "İşçi Partisi'nin yeni adaylarının hemen hemen beşte üçü öğretim üyesi, öğretmen, avukat, gazeteci, sendika görevlisi, tam gün çalışan belediye meclisi üyesi veya politik örgüt sorumlusu ve araştırmacıdır."[99]

Tablo X, 1980'lerin başlarında İşçi Partisi sol kanadının Londra'da kalesi olan belediyelerde de aynı kalıba rastlandığını gösterir. İşçi Partisi'nin Londra'daki belediye meclisi üyelerinin büyük bir kısmı belediye görevlileriydi ve yine çoğunluğu kamu sektöründe çalışıyordu; ayrıca, tabloda 'ekonomik bakımdan aktif olmayanlar' başlığı altında yer alanların büyük bölümü devlet ödenekleriyle geçinen belediye meclisi üyeleriydi.

Tablo X[101]
Londra'daki İşçi Partili belediye meclisi üyelerinin meslekleri, 1982

	Sendika görevlileri	Ekonomik olarak aktif olmayanlar	Belediye çalışanları	Toplam
Camden	6	4	14	33
Lambeth	3	4	8	27
Islington	2	9	17	43
Lewisham	1	3	17	33
Southwark	0	9	14	48
Büyük Londra	8	13	20	47

'Yeni kentsel sol'u işçi sınıfının yaşamından uzaklaştıran bir

başka unsuru John Gyford şöyle anlatır:

> Aktivistler resmi ya da politik görevlere yeteneklerine göre birbirlerini atarlar. Cemaat gruplarıyla, ekonomik gelişme idareleriyle, ekonomik politika birimleriyle ilgili işler ve araştırmacılık, komite başkanlarının özel yardımcılığı gibi işler, başka yerlerde belediye meclis üyeleri de olabilecek sadık yandaşlara ayrılır. (Bu, Livingstone önderliğindeki Büyük Londra Belediyesinde yaygın bir özellikti). Bu durum ayrıca kilit noktalarda önemli politikalara verilen desteği de güçlendirebilir; Margaret Thatcher hükümet bürokrasisinde benzer taktikler kullanmıştır. Ancak bu, beraberinde, aktivistleri dünyanın geri kalanından kopuk, içe dönük, yalnızca birbirleriyle yakın ilişkiler kuran bir grup haline getirme tehlikesini taşımaz mı?[102]

Bu çözümlemenin sınırlarının bilincinde olmak gerekir. Bazı yorumcular, yeni orta sınıfın gerek sermaye gerekse emek üzerindeki ekonomik ve politik egemenliğini sağlamlaştırma yolunda olduğuna inanmaktadırlar. Örneğin, Arthur Gould, kendi adlandırmasıyla 'aylıklı orta sınıf'ın (AOS) savaştan sonraki refah politikalarından yararlanan başlıca grup olduğunu, dahası "sosyal devlet bürokrasilerinin hem AOS tarafından hem de onun adına işletildiğini" ileri sürmektedir.[103] Refah devletinin genişlemesini finanse etmek amacıyla getirilen yüksek vergilerin yükünü, AOS yararına, hem emek hem de sermaye sırtlanmışlardır. Bunun muhtemel sonucu, güç dengesinin sermayeden AOS'a doğru kaydığı 'korporatizm'dir. Gould, böyle bir düzenlemeye bir örnek olarak Nazizmi gösterir![104]

Bu çözümleme baştan aşağı yanlıştır ve yeni orta sınıfın ne kadar heterojen olduğunu gözardı etmektedir. İşçi Partisi'nin desteği aslen kamu sektöründe çalışanlardan geliyordu. Oysa 'çelişkili sınıfsal konumlarda' yer alanların pek çoğu özel sektörde çalışmaktadır. Bu kesimin çoğunluğunun çıkarlarını özel sermayeyle özdeşleştirerek Muhafazakâr Partiyi desteklemesi muhtemeldir. 1982'de Muhafazakâr Partili milletvekilleri ile milletvekili adaylarının dörtte birinden fazlasının menejer konumunda bulunduklarını gösteren Tablo IX bu çözümlemeyi desteklemektedir. Muhafazakâr Partili milletvekili Julian Critchley kendi partisi içinde yeni orta sınıfın çoğaldığına işaret etmiştir: "On yıl önce Parti Kongrelerinde ekonominin re-

kabete açılması için bastıran işadamları, taşralı müteahhitler ve emlakçılar, yani politik olarak aktif orta sınıf, yerel parti şubelerini ele geçirmekle işe başlanıştı; şimdilerde Parlamento'yu ele geçirmekteler."[105]

Yeni orta sınıfın devletçi kanadının bile her anlamda anti-kapitalist olduğu fikri, devlet ile sermayenin birbirine karşıt olduğu gibi yanlış bir varsayıma dayanmaktadır. Devleti sermaye olarak gördüğümüzde, bütün perspektif değişir. Benn'in programının devlet kapitalizmini öngören yönlerine daha önce dikkat çekmiştim. Ne var ki, devlet kapitalizmi İngiltere'ye barışçı araçlarla getirilemez. İngiliz sanayi, ticaret ve mali sermayesinin en köklü kesimi uluslararası yönelimleri olan, devlet müdahalesine olağanüstü ölçüde düşman özel sermayedir.[106] Ulusal çıkar adına yapılacak devletleştirmelere kuzu gibi boyun eğmesi beklenemez. Bu durumda bir paradoks ortaya çıkar: Devlet kapitalizmi ancak burjuvaziye karşı işçi sınıfı harekete geçirilerek uygulanabilir, ama işçilerin de bir kez harekete geçince özel sermayenin yerine YOS'un bir kesimini oturtmakla yetinmeleri pek de olası olmasa gerek.[107]

Son bir noktayı daha belirtmek gerekiyor. İşçi Partisi sol kanadını anlamak için çelişkili sınıfsal konumlar çözümlemesinin önem taşıdığını vurgulamama karşın, bundan, yeni orta sınıfın ya da onun bir kanadının İşçi Partisi'nin toplumsal temeli haline geldiği sonucu çıkmaz. Tam tersine, İşçi Partisi hâlâ, tüm çelişkileriyle, sendika bürokrasisi aracılığıyla işçi sınıfı hareketine organik olarak bağlı bir 'burjuva işçi partisi'dir (Lenin'in deyişiyle). Partili aktivistleri anlamakta YOS kavramı önemlidir. Ancak, bütün seçim bölgelerinde parti üyelerinin çelişkili sınıfsal konumlarda yer aldıklarını iddia etmiyorum. Aslında, pek çok aktivist, öğretmenler gibi gruplardan gelmektedir; bu gruplar, kendileri esasında YOS üyeleri olmamakle birlikte, daha önce belirttiğim gibi ortak bir eğilimle, ortak bir meslek yapısıyla ve YOS üyeleriyle örtüşen bir yaşam tarzı ve özlemlerle onunla bağlantılıdır.[108]

1980'lerin önemli bir toplumsal gelişmesi de yeni orta sınıfın karmaşık ve heterojen karakterini (bunun çeşitli politik ve ideolojik ifadeleri olabilir) doğrulamaktadır. 1980'ler, 'Yuppie' (hızla üst kademelere tırmanan genç profesyoneller) sözcüğünün ilkin ABD'de, sonra başka yerlerde popüler konuşma diline girdiği yıllardı. Günümüzün bu neredeyse mitolojik kişiliğinin ortaya çıkmasının temelini, Amerikalı marksist Mike Davis'in 'aşırı tüketimcilik' olarak ta-

nımladığı ekonomik değişim oluşturur: "1970'li yıllarda yoksul ve azınlık gruplardan emekçiler arasındaki örgütlenme düzeyinin hızla düşmesi karşısında, gerek enflasyondan gerekse genişleyen devlet harcamalarından faydalanmakta son derece başarılı olan bir menejerler, profesyoneller yeni girişimciler ve rantiyeler tabakasının, kitlesel bir alt-burjuvazinin politik açıdan gün geçtikçe palazlanması". Bu model 1970'lerde ilkin ABD'de ortaya çıkarken, Davis, Reagan'ın ekonomik siyasetlerinden asıl yarar sağlayan kesimin 'üst-orta-katmanlar' olduğunu ileri sürmektedir. Ronald Reagan'ın ilk başkanlık döneminde, düşük gelirli aileler ücretlerdeki ve sosyal yardımlardaki kısıntılar nedeniyle 23 milyar dolar kayba uğrarken, yüksek gelirli aileler vergi kesintileriyle 35 milyar dolardan fazla kazanmışlardır.[109]

'Aşırı tüketimciliğe' kayışın temelini oluşturan unsurlarden biri, Davis'e göre, Amerikan yeni orta sınıfının görece geniş bir kesim oluşturmasıydı: Davis 1977 yılı için toplam işgücünün %23,8'i gibi bir oran verir, ki bu, "İsveç'i saymazsak, bütün OECD ülkelerinden daha yüksek bir orandır". Bunun doğurduğu sonuç, ekonomik anlamda, sınıf yapısının 'kum saati' ya da iki-düzeyli bir ekonomi'de parçalanmasının cesaretlendirmek olmuştur. Sendikalarda örgütlü ve görece iyi ücret alan kolla çalışan eski sanayi işçi sınıfı, kapanmalar, işten atılmalar ve ödünlerin etkisiyle zayıflamasıyla ortaya iki kutuplu bir ücretliler yapısı çıkmıştır: Tepede lüks mallar ve hizmetler için geniş bir pazar oluşturan zengin yeni orta sınıf; aşağıda ise düşük ücretli yorucu işlerde çalışan "ucuz süpermarketleri ve Tayvan yapımı ithal giysileriyle birbirlerine sokulan yoksul emekçi kitleler".

Yeni Sağ politik olarak bu toplumsal ve ekonomik değişiklikler üzerinde yükselmişti. 1970'lerin ortalarında "bütün bir genç profesyoneller, orta düzey menejerler ve yeni girişimciler kuşağı yerel ve ulusal politikaya atıldılar." Bunlar "sahip olma isyanına", "toplumsal eşitsizliği artıran bir yeni zenginler hücumuna" önderlik ettiler ve şu tür istemleri vardı: "amortismanın hızlandırılması, tümüyle denetimsiz spekülatif emlak piyasaları ve sınır tanımaz bir kat mülkiyeti, kamu hizmetlerinin taşaronlara yaptırılması, vergi fonlarının kamu eğitiminden özel eğitime aktarılması, asgari ücretlerin düşürülmesi, küçük işyerleri için yasal sağlık ve güvenlik standartlarının kaldırılması." Yeni Sağın başlıca politik başarısı elbette Beyaz Saraya Ronald Reagan'ı oturtmak oldu.[110]

Davis'in çözümlemesi özel olarak 1970 ve 1980'lerde Ameri-

kan kapitalizminin gelişmesine ilişkindir. Davis'in de dediği gibi, Yuppiler, 1983-84'te Reagan'ın sağladığı dev silâh harcamalarına ve aşırı dış borçlanmaya bağlı olan ve dünya ekonomisi içi büyük bir istikrarsızlık unsuru oluşturan ekonomik patlamanın 'patolojik refah' ortamında serpilip boy atmışlardı.[111] Yine de, Davis'in tanımladığı olgu bir ölçüde globaldi. Uluslararası kapitalizmin 1980'lerdeki temel özelliklerinden biri spekülatif mali yatırımların muazzam ölçüde kabarmasıydı. Bu, global bir tahvil piyasasının doğuşu, banka kredilerinin tahvillerin pazarlanmasına kayışı, belli başlı bütün borsalarda keskin fiyat artışları, çılgın bir şirket ele geçirme furyası gibi çeşitli biçimlere bürünmüştü. Dünya borsalarında fiyatların durmadan yükselişinden en çok yarar sağlayanlar, kendileri kapitalist olmayan, ama simsarlar, araştırmacılar, mali gazeteciler, tahvil satıcıları olarak spekülatörlere hizmet vererek yüksek gelirler elde eden profesyoneller tabakasıydı.

'Big Bang' (Londra'nın 1985-86'da büyük rekabet gücüne sahip uluslararası bir global tahvil piyasasası merkezi haline gelmesi) bu olguyu vurguluyor; şehrin tahvil piyasasına katılan çoğu yabancı bankanın satıcıları simsarlara muazzam aylıklar ödenmesi büyük dikkat topluyordu. Bu kişiler, besbelli, yeni orta sınıfın çıkarları özel sermayenin alabildiğine hareketli biçimlerine bağlı olan bir kesimidir. Bu tabakanın politik bağlılıkları, büyük olasılıkla, Thatcherci Muhafazakârlık (ya da olsa olsa David Owen'ın 'insan yüzlü Thatcherciliği) ve bunun başka yerlerdeki politik eşdeğerleri olur. Thatcherizmin gelir vergisinin düşürülmesi ve özelleştirme gibi temel politikaları yeni orta sınıfa kuşkusuz büyük yararlar sağlamıştır.

Gelgelelim bu gelişmelerin önemi, gerçek olmakla birlikte, abartılmamalıdır. 1980'lerin ortalarında borsada görülen patlama sistemin temel sorunlarının bir yansımasıydı, çünkü 1974-75 ve 1970-82 resesyonlarından sonraki toparlanmaya karşın, sanayide kâr oranlarının global düzeyde düşük kalmasından ve dolayısıyla yatırımların sanayiden başka alanlara kaymasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, bütün borsalar, spekülatif yükselişlerin orta sınıfları felâkete sürükleyerek patladığı 1929 Wall Street krizi ölçeğinde bir kriz korkusu içinde yaşıyorlardı. Dahası, sendikal örgütlenmenin erozyona uğraması (en dramatik biçimde ABD'de) geri dönüşü olmayan bir gelişme değildir: Otomobil, çelik ve lastik gibi dev sanayileri sendikalaştıran 1930'lar Amerika'sının dev kitle grevlerine benzer biçimde, işçi sınıfının düşük ücretli yeni kesimlerini hareketin içine çe-

ken bir mücadele dalgasıyla bu durum değişebilir.

Sonuç

Bu çözümlemenin en önemli sonucu, devrimci sosyalistlerin yeni orta sınıfa karşı takınmaları gereken tutumla ilgilidir. Bu sınıfın sendikalardan ya da sosyalist örgütlerden dışlanmaları gerektiğini ileri sürmek aptallık olur. Birincisi, çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanlar ücretli emekçiler oldukları için, YOS'un üyelerinin bazı çıkarları egemen sınıfla aralarında bir çatışma doğurur ve onları işçi sınıfıyla birleştirir. Savaş sonrası dönemde beyaz yakalı sendikacılıkta yaşanan patlamanın bir nedeni budur. Dahası, burjuvazi dahil her sınıfın üyeleri, ilke olarak, devrimci sosyalist bir partide bir rol oynayabilir.

Gelgelelim, devrimci sosyalist olan egemen sınıf üyeleri kendi sınıflarından koparak devrimci olurlar. Bu kişiler kendi sınıflarına ihanet ederler ve, doğal olarak, o sınıfın ufak bir azınlığından ibarettirler. YOS örneğinde durum daha karmaşıktır, çünkü onların, yukarıda belirttiğim gibi, işçilerle ortak çıkarları vardır. Ancak, aynı zamanda, işçilerin üzerinde bir iktidar konumunda bulunurlar ve bu onları sermayeyle aynı safa düşürür. Demek ki, devrimci parti kendini işçi sınıfına olduğu şekilde yeni orta sınıfa doğru yönlendiremez.

Böylece sınıf ittifakları sorununa geliyoruz. Birçok yazar, proletarya ile yeni orta sınıf arasında bir sınıf ittifakını savunmuşlardır.[112] Bunun genel anlamı, Komünist Partiler'in 1930 ve 1940'lı yıllarda izlediği Halk Cepheleri siyasetinde olduğu gibi, proletaryanınkiyle uzlaşmaz çıkarları olan bir sınıfla 'birlik' sağlamak uğruna işçi sınıfının kendi ayrı çıkarlarını, amaçlarını ve mücadele yöntemlerini feda etmesi demektir. Böylesi bir strateji, besbelli, Thatcherizme karşı SDP ile ve Muhafazakâr Partili 'ılımlılarla' birliği savunan Komünist Parti sağ kanadına cazip gelecektir. Oysa, tarihsel olarak, bu strateji her uygulandığı yerde işçi sınıfı için felâkete yol açmıştır.[113]

Çok daha geçerli bir model, 1917 Rus Devrimi'nde proletarya ile köylülük arasındaki ilişkidir. Bu örnekte, işçi sınıfı yalnızca kendi amaçları doğrultusunda mücadele ederek ve pratikte iki sınıfın çıkarlarının çakıştığını göstererek (köylülere toprak ve barış güvencesini ancak sovyet iktidarı verebilirdi) köylülüğü kendi saflarına çekmiştir.

Militan beyaz yakalı sendikacılığın, kol işçilerinin saldırı altın-

da olduğu dönemlerde (Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve 1970'lerin başlarında) gelişmesi de bu yaklaşımı destekleyen bir olgudur. İngiliz egemen sınıfının konumunun en zayıf olduğu, polis grevlerinin, orduda ayaklanmaların ve Clyde ile Belfast'ta isyanların çıktığı 1919 yılı, aynı zamanda, ilk beyaz yakalılar grevinin (demiryolu memurları) yaşandığı yıldı. Aynı şekilde, Muhafazakâr Partili bir bakanın ailesine belki de Noel tatilini son kez beraber geçiriyor olduklarını söylediği 1973 yılı da ilk memur grevinin yaşandığı yıldı.

Dolayısıyla işçi sınıfın, yeni orta sınıfın bazı kesimlerini kendi saflarına çekmesi sınıf uzlaşmacılığının değil, sınıf mücadele*sinin* yöntemleriyle gerçekleşecektir. Bu, bizzat, çelişkili sınıfsal konumların doğasından kaynaklanmaktadır. Çelişkili sınıfsal konumlarda yer alanlar zorunlu olarak iki ayrı yöne çekilirler. Proletarya militan eylemleri sayesinde aşağıdan yaptığı baskıyı en üst sınırına çıkararak YOS'un bazı unsurlarını kendine çekebilir. Keskin sınıf mücadelesinin etkisi YOS'u bölmek olacaktır. Daha yüksek statü sahibi olan, sermaye işlevinin yerine getirilmesiyle daha ilgili ve stratejik denetim tabakalarına daha yakın olanlar burjuvaziye doğru yaklaşırken, onların altında yer alanlar büyük olasılıkla ters yöne giderler.

Özetle, sınıf yapısındaki değişikliklerin proletaryada bir çözülme yaratarak sosyalist politikanın temelini yok ettiği inancının kendisi temelsizdir. Beyaz yakalı iş alanlarının genişlemesi, esasen, işçi sınıfının yok olmasını değil, yapısının değişmesini getirmiştir. Sosyalistler açısından yeni orta sınıfın ortaya çıkışı aslen olarak olumsuz bir anlam taşımaktadır. İşçi Partisi solunun deneyimi, bu sınıfın etkisinin sosyalist politikayı nasıl bütünüyle çarpıtabileceğini gösterir. Devrimciler, ister fabrikada çalışsınlar isterse büroda, mağazada ya da madende, tabandaki işçilere yönelmeye devam etmelidirler.

İKİ

Resesyondan sonra işçi sınıfı

Chris Harman

İşçi Partisi lideri Neil Kinnock ile yandaşlarının politikalarını besleyen efsanelerden biri, işçi sınıfının, en azından örgütlü işçi sınıfının 'gerilemesi' olmuştur. Bu, geçmişi, anketör Mark Abrams'ın 1959 seçimleri sonrasında yazdığı *Must Labour Lose?* (İşçi Partisi Kaybetmek Zorunda Mı?) kitapçığına kadar dayanan, eski bir efsanedir. 1983 seçimleri sonrasında Andre Gorz'un *Farewell to the Working Class* (İşçi Sınıfına Elveda) adlı kitabıyla ve Eric Hobsbawm'un *Marxism Today* dergisinde çıkan çeşitli makaleleriyle bu efsane yeniden canlandırıldı. Bu tez, maden işçilerinin muazzam 1984-85 grevi sırasında bir süre sessiz kaldıktan sonra, sendikaların örgütlenmesi imkânsız diye nitelediği 'yeni bir hizmetli sınıfı'ndan söz eden Genel ve Belediye İşçileri Sendikası Genel Sekreteri John Edmonds'un Sendikalar Kongre'sinde yaptığı açış konuşmasıyla[1] ve *Financial Times*'ın sendika muhabirinin ünlü *Strike-free: New Industrial Relations in Britain* (Grevsiz: İngiltere'de Yeni İşçi-İşveren İlişkileri) kitabıyla[2] yeniden gündeme gelmiştir.

Gorz'un açık ve basit tezi, değişen teknolojinin işçi sınıfını artık bitirdiği idi. Hobsbawm ise biraz daha ihtiyatlı davranıyor, hatta

zaman zaman halkın çoğunluğunun hâlâ "ücret/maaş karşılığında çalıştığını" kabul bile ediyordu![3] Fakat Hobsbawm'un İşçi Partili politikacılar arasında en çok rağbet gören savı şöyleydi; "Geleneksel sosyalist işçi partilerinin kol işçilerinden oluşan çekirdeği genişlememekte, aksine daralamaktadır..." ve bu durum ancak orta sınıfla yapılacak 'ittifaklar'la telafi edilebilirdi.[4]

Edmonds'un savları, ekonomideki ve toplam işgücündeki gelişme eğilimlerinin işçi sınıfını, örgütlü sendikalı işçilerden oluşan görece küçük bir 'merkez' ile part-time veya geçici olarak çalışan ve aslen kadınlardan oluşan bir 'periferi' arasında ikiye böldüğünü iddia eden akademisyenler ve Avrupa komünistleri tarafından desteklenmektedir.[5]

Tüm bu tür savlardan çıkarılacak sonuç, sınıfa dayalı bir militanlığın gelecek vaadetmiyor olduğudur. Savların hepsi yanlıştır. İşçi sınıfında gerçek değişiklikler olmuştur ve sosyalistlerin bunları anlaması çok önemlidir. Ancak bu değişiklikler, Gorz, Hobsbawm ve hayranlarının anlattıklarından çok başkadırlar.

Kol emeğine dayalı sanayi işçi sınıfı

İngiltere işçi sınıfının ilk ve en açık özelliği, Çalışma Bakanlığı'nın 'üretim sanayileri' adını verdiği alanda çalışan işçilerin sayısındaki azalmadır.[6] Bu sanayilerde çalışan toplam işçi sayısı (beyaz yakalı görevliler ve ustabaşları dahil) 1978 ile 1985 arasında %22'lik bir düşüş göstermiştir; öyle ki, 1985'in sonunda 'üretim sanayileri'nde 5.928.000 işçi vardı ve bunların 5.355.000'i imalat sanayinde çalışıyordu.[7] Üstelik bu düşüş imalat sanayinde işçi sayısının 1966'da 8.600.000'den 1977'de 7.300.000'e düşmesinin ardından gelmiştir.

Bu değişikliklerin anlamı, bu yüzyılın ilk altmış yılında imalat sanayinde (özellikle de metal ve otomotiv sektörlerinde) çalışanların sayısının çarpıcı artışıyla karşılaştırıldığı zaman daha iyi anlaşılabilir. Metal sanayiinde çalışanların sayısı (Çalışma Bakanlığı zaman içinde sanayi kategorilerini değiştirmiş olduğu için bunlar yaklaşık rakamlardır, ama gelişimin doğrultusu hakkında genel bir fikir verebilirler) aşağıdaki şekilde değişmiştir (sayılar bin olarak okunmalıdır):

1891	*1901*	*1921*	*1951*	*1961*	*1966*	*1971*	*1975*	*1981*	*1984*
1.095	1.779	2.011	2.725	3.364	3.535	3.705	3.634	2.919	2.595

Geçmiş 20 yılın rakamları sanayi işçilerinin önemini kaybettiği tezine geçerlilik kazandırır gibidir. Ama bir sanayide çalışan işgücünün azalması o sanayinin *daralmasıyla* aynı şey değildir. Tensikatlar ve fişyerlerinin kapanması üç farklı şekilde gerçekleşebilir: Üretim azalması sürecinin bir parçası olarak, bir durgunluk zamanında veya üretimin ancak yavaşça arttığı durumlarda eldeki işçileri daha fazla çalıştırmanın sonucu olarak, ya da üretkenliği üretimden daha hızlı arttıran sermaye yatırımlarının bir sonucu olarak.[8] Bunların birincisi sanayisizleşmeyi (*deindustrialisation*, bütün sanayilerin ortadan kalkması ya da yurtdışına taşınması) doğuruken, diğer ikisi üretime devam edilmesini, hatta üretim düzeyinin artırılmasını gerektirir, ancak daha az sayıda işçiyle.

Bu önemli bir ayırımdır; çünkü, sanayisizleşme sonucunda işçiler nesnel olarak patronlarına karşı güç kullanma yeteneklerini kaybettikleri halde, diğer iki durumun böyle bir sonucu yoktur. Daha küçük bir işgücü potansiyel olarak büyük bir işgücü kadar etkili olama şansına sahiptir. Batstone ile Gourlay'in işgücünün azaltılmasından sonra günümüzde sendika örgütlenmesi üzerine önemli bir incelemelerinde belirttikleri gibi: "İşverenlerin elde ettiği avantaj ancak geçici olabilir; tensikatlar azaldıktan sonra sendikanın gücü tekrar eski haline dönebilir: çünkü sendikanın işyeri içindeki gücünün temeli, işgücünün mutlak büyüklüğü değil, işverenin üretim istediği bir anda üretimi durdurma yeteneğidir."[9]

Sanayi üretimi rakamları, sanayisizleşmenin genel bir olgudan ziyade istisnai bir durum olduğunu göstermektedir:[10]

	1974	*1978*	*1980*	*1985*
Sanayi üretimi	98	103	100	108
İmalat sanayi üretimi	113	109,6	100	103,6

Çıktı, imalat sanayiinde %9 kadar azalmış olmakla birlikte, genel olarak üretim sanayilerinde yükselmiştir. Üretkenlikte ise çarpıcı bir artış olmuştur:[11]

	1978	*1980*	*1981*	*1985*
İmalat sanayinde kişi başına üretim	103,4	100	103,5	126,7

Sanayi işçilerinin sayısı daha azdır, fakat herbirinin önemi sekiz yıl öncekine göre daha az değil, daha fazladır.

Pek çok bölgede durum böyle görünmektedir, çünkü nesiller boyunca bilinen fabrikalar son on yıl içerisinde kapanmıştır. Ancak bunların sahibi olan şirketler yok olmamış ve, çoğu durumda, ülke dışına taşınmamışlardır; üretime daha az sayıda fabrikada, genellikle de eskisine nazaran daha fazla yatırımla devam etmektedirler. Hâlâ varlığını sürdüren çoğu fabrikada da büyük ölçüde benzer bir tablo görünmektedir. İşçilerin sayısı azalmış, ancak üretim artmıştır. Genel olarak firma için her bir fabrikanın önemi on yıl öncesine kıyasla daha yüksektir. Örnek olarak, Ford'un Dagenham fabrikasındaki gelişmelere bakabiliriz. Şirketin işçi-işveren ilişkileri müdürü şöyle der:

> Yeni teknolojiye büyük yatırım yapmaktayız. Bugünlerde Dagenham'a giderseniz 10 yıl öncesinden çok farklı bir manzarayla karşılaşırsınız. Karoser atölyesine gidersiniz, herkesin nereye gittiğini merak edersiniz. Bir zamanlar orası, çatıdan sarkan kaynak makineleriyle durmadan çalışan insanlarla doluydu. İngiltere'de 1979'dan beri bir yandan 1.600 milyon sterlin yatırım yaparken, bir yandan da toplam işgücünü %40 azalttık. Daha 430 milyon sterlinlik yatırım da planlanmış durumda.[12]

Müdür, Ford'un "İngiltere'de istikrarlı olarak kâr eden tek kitlesel otomobil üreticisi" olmasıyla övünmektedir. Buna, sadece İngiltere'de değil, Avrupa'nın herhangi bir yerinde düzenli şekilde kâr eden pek az otomobil üreticisinden biri olduğunu da ekleyebilirdi!

Benzer bir tabloyu İngiltere'nin en eski sanayii olan tekstilde de görmek mümkün. Tekstil sektöründe çalışan işçi sayısı 1950'lerden bu yana yaklaşık bir milyon kadar azalmıştır ve bu azalma devam etmektedir. Ancak, bu, her zaman üretimin de düştüğü anlamına gelmez. *Financial Times*'ın yazdığı gibi: "tekstil grubu Courtaulds'ın yeni aldığı yatırını kararı genel eğilimi yansıtmaktadır... Şirket Manchester yakınındaki Oldham'da bulunan fabrikasını en son teknolojiyle (bu örnekte Schlaforst Autocoro makineleriyle) yeniden donatmak için 4,5 milyon sterlin harcamaktadır... Fabrikada emek üretkenliğinin iki katından daha fazlasına çıkması bekleniyor. Courtaulds grubu fabrikanın üretimini artırmak istmediği için de işçi sayısı 259'dan 100'e indirilecektir."[13]

1984'te sendika temsilcileriyle yapılan bir anket, basın, kimya,

gıda ve içki sektörlerindeki işyerlerinin çoğunluğunda üretimin geçmiş beş yılda yükseldiğini ortaya çıkarmıştır; metal sektöründe bile üretim işyerlerinin %59'unda düşmüş olmakla birlikte, %42'sinde yükselme göstermişti.[14]

Bir bütün olarak imalat sanayiinde işyerlerinin sayısı on yıl öncesine göre daha azdır. Daha büyük işyerleri küçük işyerlerine oranla daha da çok azalmış olmakla birlikte, her boy işyerinin sayısı düşmüştür. Ancak bu, küçük fabrikaların çoğalması ve büyük fabrikalar azalması yönünde genel ve güçlü bir eğilim olduğu anlamına gelmez. Aksine, genel eğilim, şirketlerin üretimi, büyük fabrikaların yaklaşık yarısında, orta büyüklükteki fabrikaların da yaklaşık üçte ikisinde yoğunlaştırmaları yönündedir.

Bu rakamlara bakıldığında, imalat sanayiinde çalışanların dörtte birinden biraz azının hâlâ 1.000 kişiyi aşan işyerlerinde, %40'ının 500'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde çalıştığı görülebilir. Bu rakamlar, hem beyaz yakalı hem kol işçisi, hem menejer ve teknisyen hem de işçi olmak üzere tüm çalışanları kapsamaktadır. Bu rakamlara part-time, geçici, sözleşmeli ve ambar işçileri dahil *değildir*. Yine de, rakamlara bakıldığında kol işçilerinin yoğunluğuna ilişkin kaba veriler elde edilebilir ve yoğunluğun çok fazla değişmediği sonucu çıkar.

İmalat sanayiinde 19'dan fazla işçi çalıştıran işletmeler[15]

İşçi	*1973-74*		*1982-83*	
sayısı	*İşyeri*	*(İşçi)*	*İşyeri*	*(İşçi)*
20-49	18.002	(552.235)	16.126	(500.220)
50-99	9.093	(656.826)	7.242	(506.073)
100-199	6.121	(853.325)	4.696	(654.276)
200-499	4.637	(1.422.981)	3.290	(1.002.652)
500-999	1.566	(1.080.789)	1.062	(725.234)
1.000+	1.018	(2.213.006)	589	(1.257.686)
Toplam	*40.437*	*(6.759.162)*	*33.005*	*(4.645.141)*

Bu konunun önemi, işçi sınıfının örgütlenme ve bilinç düzeyleri gündeme geldiği zaman ortya çıkar. Çünkü işçilerin en güçlü sendikal örgütlenmeye çok küçük yerleden ziyade büyük fabrikalarda sahip olduklarını gösteren pek çok kanıt vardır. Örneğin, 1980'de yapılan bir incelemede (işçi eylemlerinin görece yüksek

düzeyde seyrettiği bir yılın ardından) farklı büyüklükteki işyerlerinde yapılan grev eylemleri şöyle bir görünüm arzediyordu:

İşyerinde kol işçilerinin sayısı[16]

	10-24	25-49	50-99	100-199	200-499	500-999	1000+
Grev yapılan işyeri (%)	8	13	27	33	50	74	77

Ancak bu rakamlardan, işyerinin daha küçük olmasının otomatik olarak daha az militanlık yarattığı gibi bir sonuç çıkmaz; çünkü işçi eylemlerinin hepsi bütün işçilerin katılımıyla gerçekleşmiş değildir: Büyük işyerlerinde, yalnızca işyerinin daha fazla bölümü olması nedeniyle dahi, küçük işyerlerine göre daha fazla kısmi eylem olması beklenebilir. İşyerlerinin büyüklüğü 500 işçiden 1.000 işçiye çıktığında, eylemlerin sıklığında fazla bir değişme görülmez. Ayrıca, bu incelemenin yazarlarının belirttiği gibi, "on ya da yirmi gibi az sayıda kol işçisi çalıştıran işletmelerin işçi eylemlerinden bu sonuçların gösterdiği ölçüde etkilenmesi oldukça şaşırtıcıdır".

Araştırmanın ortaya koyduğu son bir nokta da, özel sektörde sendikalı işçi oranının işyerinin büyüklüğüne değil, işletmenin büyüklüğüne bağlı olmasıydı. Ekonominin 1973'ten sonraki özelliklerinden birisi işyerlerinin ortalama büyüklüğünün düşmesiyse, başka bir özelliği de şirketlerin devralınması ve birleşmesi nedeniyle büyük işletmelerin sayısı ve büyüklüğünde bir artış görülmesiydi.

Bu etkenler, işyeri büyüklüğünde görülen düşüşün sendika örgütlenmesi ve işçi militanlığında ille de *geri dönülmez* bir gerilemeye yol açmayacağı anlamına gelir. Hatta, tersini düşünmek için de geçerli nedenler vardır. Büyük bir işyerinde güçlü bir sendika örgütlenmesi kurmak küçük işyerlerine göre ilk planda daha kolay olabilir. Ancak bir kez kurulduktan sonra, örgütlülük ve militanlık gelenekleri, işyerinin küçülmesiyle yok olmaz. Batstone ile Gourlay'in 1984'de yaptıkları araştırma bunu doğrulamaktadır. Araştırma sonuçları, "örgütlü fabrikalarda sendikal örgütlenme yoğunluğunda bir düşüş olmadığım" göstermiştir.[17] Sendika temsilcilerinin sayısı işçilerin sayısından daha az düşmüştür, her sendika temsilcisinin temsil etmek zounda olduğu işçi sayısı biraz azalmıştır ve çoğu sendika temsilcisi komitesi en azından ayda bir toplanmaya devam etmektedir.[18]

1984'te 60 işyerini kapsayan bir araştırmaya dayanan ve kol iş-

çilerinin %82'sinin sendikalı olduğunu gösteren Metal İşverenleri Federasyonu'nun bir raporu da bu tabloyu doğrulamaktadır. Rapor, 1969 sonrasında "sendika üyeliğinin pekiştiğini" saptamıştır.[19] Araştırmaların her ikisi de, kol emeğine dayalı özel sektör işyerlerinin üçte birinin 1983-84'te işçi eylemlerine sahne olduğunu ve işyeri yönetimlerinin büyük çoğunluğunun işyerinde sendikacılığı imha etme doğrultusunda bir perspektife sahip olmadıklarını saptamıştır.

Kol emeğiyle çalışan hizmet işçileri

Kolla çalışan işçi sınıfını üretim sanayileriyle, beyaz yakalı işçileri ise 'hizmetler'le eşanlamlı saymak yaygın bir eğilimdir. Buna bağlı olarak da, imalat işlerine oranla hizmet işlerinin artmasının işçi sınıfını 'gerilettiği' sonucu çıkarılır. Oysa, denklem yanlış kurulmuştur. En önemli 'hizmet sanayileri'nin bir bölümü çok büyük ölçüde 'geleneksel' türde kol işçisi çalıştırır. Çöpçüler, hastane işçileri, liman işçileri, kamyon sürücüleri, otobüs ve tren sürücüleri, posta işçileri 'hizmet' işçilerinin bir bölümünü, üstelik çok büyük bir bölümünü oluştururlar.

'Hizmet sanayileri'nde çalışan toplam işçi sayısı Mart 1985'te 13.436.000 idi. Bu sayının 4.240.000'i 'dağıtım, oteller, lokanta ve onarım işleri'nde, 1.263.000'i 'nakliyat ve iletişim işleri'nde, 400.000'i posta hizmetleri ve telekomünikasyonda, 293.000'i çöp toplama ve 'temizlik hizmetleri'nde, 175.000'i çamaşırhaneler, kuru temizleyiciler ve kuaförlerde, 1.307.000'i de hastaneler, bakım evleri ve sağlık kurumlarında çalışıyordu. Bütün 'hizmet' işlerinin yaklaşık %60'ı bu kategorilere girer ve bunların herbirinde çok sayıda tipik 'geleneksel kol işi' vardır.

İmalat sanayiinde çalışan işçi sayısındaki gerilemeye karşın, kol işçileri toplam işçilerin hâlâ bugün yaklaşık yarısını oluşturur.

Kol işçilerinin bu kesiminin işyeri büyüklüğüne göre ayrıntılı bir çözümlemesini herhangi bir yerde bulamadım. Ancak elimizde bazı bilgiler var.

(i)Bazı geleneksel 'hizmet' alanı kol işçileri grupları uzun yıllardır gerilemektedir. Geçtiğimiz otuz yılda kayıtlı liman işçilerinin sayısı muazzam bir düşüş göstererek 1956'da 70.000'den 1970'te 40.000'e[20] ve bugün yaklaşık 14.000'e inmiştir. Demiryolu işçilerinin sayısı ise biraz daha yavaş düşerek 1951'de yaklaşık 425.000'den 1985'te yaklaşık 147.000'e inmiştir. Bu azalma, hem toplam çalışan

sayısında, hem de ortalama işyeri büyüklüğünde bir düşüş getirmiştir.

(ii) Bazı gruplar 'rasyonalizasyon' sonucunda daralmış, ancak bu daralma çok daha yavaş gerçekleşmiştir. Bu durum, örneğin, kara ulaşımı işçileri için geçerlidir. Bu işçilerin sayısı 1925'te 300.000'den 1951'de yarım milyonun üstüne çıkmışken, 1974'te 461.000'e ve 1985'te 383.000'e düşmüştür. Ancak, bu örnekte işyerlerinin (taşımacılık ambarları gibi) ortalama büyüklüğünde ille de bir azalma olmamıştır. Toplam işçi sayısını azaltan rasyonalizasyon süreci pekala büyük firmaların ve büyük işyerlerinin egemenlik kurmasına yol açmış olabilir.

(iii) Bazı grupların büyüklüğünde ise son dönemde pek bir değişiklik olmamıştır. Örneğin, 1976'da 431.000, 1985'te ise 420.000 işçinin çalıştığı 'posta hizmetleri ve telekomünikasyon' alanında durum böyledir. Çöp toplamakla görevli işçilerin sayısı 80.000 civarından yaklaşık 70.000'e çok az bir düşüş gösterirken, 'temizlik hizmetleri'nde çalışanların sayısı yaklaşık 210.000 civarında sabit kalmıştır.

(iv) Bazı kol işçisi grupları, en azından son zamanlara kadar, önemli bir artış göstermiştir. Örneğin, sağlık hizmetlerindeki işçilerin sayısı 1951 ile 1974 arasında iki katına çıkmıştır ve bu artış o zamandan beri yavaş da olsa devam etmektedir. Bu artış kol işçilerinin sayısında bir artmayı da içermiştir. Oteller, lokantalar (bu alanda toplam işçi sayısı 1986'ya kadar olan beş yıl içinde %11 oranında yükselerek 1 milyonun üzerine çıkmıştır) ve perakende dağıtım (bu alanda işçi sayısı yaklaşık %6 yükselerek 2.270.000'e çıkmıştır) gibi alanlarda da benzer bir artış görülmüştür.

Bu değişikliklerin bir sonucu da şudur: Hizmet alanındaki bazı kol işçisi gruplarında sendika üyeliği toplam istihdamdaki düşüşle birlikte (örneğin, liman ve demiryolu işçilerinde) gerileme gösterirken, diğer alanlarda sendika üyeliği son zamanlara kadar muazzam bir artış göstermiştir:

Sendika Üyeliği (000)

	1951	*1961*	*1971*	*1976*	*1985*
Kamu Çalışanları Sendikası	175	215	397	651	664
Posta / Haberleşme İşçileri Sendikaları	156	174	192	201	194

1980'de Genel ve Belediye İşçileri Sendikası'nın (GMWU)

900.000 üyesinin üçte ikisi kamu sektörü 'hizmetleri'nde, Taşımacılık ve Genel İşçiler Sendikası'nın (TGWU) da 1,9 milyon üyesinin üçte biri kamu sektörü 'hizmetleri'nde çalışıyordu.

'Geleneksel' işçi sınıfının genel durumu

İngiltere'de sınıf üzerine yürütülen çoğu tartışmada, nüfus hükümet istatistiklerinde kullanılan kıstaslara göre mesleklere bölünür.[21] Bu hesaba göre, 1980'de kol işçileri 20.890.000 çalışanın %51,8'ini oluşturuyordu.[22] O zamandan bu yana bazı kol işlerinin ortadan kalkması, günümüzde kol işçilerinin sayısının toplam çalışanların yarısından daha az olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, kol işçileri hâlâ erkek işçilerin %55'inden çoğunu ve kadın işçilerin yaklaşık %35'ini oluşturmaktadır.[23] Bu rakamlar, geleneksel işçi sınıfının kaybolmakta olduğunu düşünenler için önemli bir düzeltici göstergedir. Ancak, mesleğe dayalı sınıflandırma kol işçileri arasındaki bazı önemli ayrımları da gözlerden saklamaktadır (özellikle, ustabaşıları sıradan işçilerle yan yana koymaktadır). Sınıf hakkında iki araştırmada bu çarpıklığın giderilmesine çalışılmıştır. Söz konusu araştırmalardan ilki Heath, Jowell ve Curtice'indir.[24]

	Toplam nüfusa oran (%)	
	erkekler	*kadınlar*
Serbest çalışanlar ve küçük işverenler	10	4
Ustabaşılar ve teknisyenler	11	2
İşçi sınıfı	38	25

Söz konusu ikinci araştırma ise Golthorpe ile Payne'in[25] 31-75 yaş dilimindeki erkekleri kapsayan çalışmasıdır. Buna göre, 'alt kademe teknisyenler ile kolla çalışan denetleyiciler' bu yaş grubunun %11,5'ini, 'vasıflı kol işçileri' %25,3'ünü, 'yarı vasıflı ve vasıfsız kol işçileri' de %26,5'ini oluşturuyordu.

Bu iki araştırmanın birbiriyle uyuşmuyor olması net bir tablo ortaya çıkarmanın gerçek güçlüklerini sergiler. Bu güçlüklerin nedeni, 'kolla çalışan işçi sınıfı' ile sıradan 'beyaz yakalı işçiler' (Heath, Jowell ve Curtice bu grubu erkek işçiler için Goldthorpe ve Payne'den iki kat daha fazla gösterirler) ve serbest çalışanlar ('serbest çalışan' pek çok kol işçisi aslında inşaat işçisi olup gerçekte çalışan işçiler arasında sayılmaları gerekir) gibi diğer gruplar arasın-

da kesin bir sınır olmamasıdır.

Yine de, iki araştırmanın yazarları oldukça önemli bazı ortak sonuçlara varırlar. Birincisi, grubun büyüklüğündeki daralmaya karşın, kolla çalışan işçi sınıfının yaşamının değişmemiş olan (hatta belki de daha da ağırlık kazanmış olan) bazı nesnel özelliklerinin bulunuyor olmasıdır. Heath, Jowell ve Curtice "kolla çalışan ücretli emekçilerin görece sınırlı bir iş güvencesine sahip olduklarını, hastalık ödeneği ve emeklilik sigortası gibi yan ödemelerden görece az yararlandıklarını, kendi çalışma koşullarını çok az denetleyip yaptıkları işte çok az inisyatif sahibi olduklarını" iddia ederler.[26]

Goldthorpe ve Payne, işsizliğin kolla çalışan işçi sınıfının yaklaşık beşte birini etkilediğini belirtirler. Çalışma Bakanlığı'nın rakamlarına göre, yarı-vasıflı ve vasıfsız erkek kol işçilerinin işsizlikten etkilenme olasılığı bütün nüfusa göre iki kat daha fazlayken, 'profesyoneller-menejerler' grubu için işsizlik oranı nüfusun tümü için geçerli olan ortalamanın %40'ı kadardır.[27]

Bu sonucu başka rakamlar da doğrular. Örneğin, *British Travel Survey* (İngiltere Seyahat Anketi), yarı-vasıflı ve vasıfsız kol işçilerinin %56'sının 1984'te hiç tatil yapmadığını, oysa profesyonellerle menejerlerin %20'sinin üç kez, %20'sinin iki kez ve %40'ının bir kez tatile çıktığını göstermektedir.[28] 'Profesyoneller-menejerler grubu nda belediye evlerindeki kiracıların %44'ü "son iki yıl içinde oturdukları evi satın almayı düşünürlerken, yarı-vasıflı ve vasıflı kiracı işçilerin ancak %27'si bunu düşünebiliyordu."

Diğer gruplardan kolla çalışan işçi sınıfına geçiş çok azdır; erkek kol işçilerinin %70'inin babası yine kol işçisiyken, sadece %7'sinin babaları sıradan olmayan beyaz yakalı işlerde çalışmışlardı.[29] İşçi ailelerinin çocuklarının eğitim aracılığıyla 'profesyoneller-menejerler' grubuna tırmanma ihtimalleri de çok ufaktı: 1984'te yeni üniversite öğrencilerinin %70'i 'profesyoneller-menejerler' grubundan gelirken, %12,4'ü 'vasıflı kol işçileri'nden (ustabaşılarla serbest çalışan kol işçileri dahil), %6,2'si 'kısmen vasıflı' kol işçilerinden ve %1,1'i vasıfsız kol işçilerinden geliyordu.[30] Kolla çalışan işçi sınıfı kökenine sahip 450.000'i aşkın çocuktan üniversiteye kabul edilenlerin sayısı ancak 12.500 kadardı. Buna diğer yüksek öğretim kurumlarına kabul edilenleri de eklersek, işçi çocuklarının yaklaşık %5'inin sınıflarının 'üstüne çıkabildiğini' görürüz.

Üçüncüsü, kolla çalışan geleneksel işçi sınıfı daralıyor da olsa, orta sınıfın kültürel geleneklerini ve ideolojisini benimsemekten hâlâ

çok uzaktır. Heath, Jowell ve Curtice'in vardıkları sonuca göre, elde ettikleri rakamlar "1979 ve 1983'te sınıfsal olarak oy kullanma düzeyindebir azalma olduğunu doğrulamaz. Sınıfsal oyların düzeyi, öznel sınıfsal oy kullanmanın da, nesnel eşitsizliklerin de gerilediğini göstermemektedir."[31]

Gazete okurlarının dağılımı da, kolla çalışan işçi sınıfının kültürel ayrılığını gösterir. İngiltere'de bütün sınıflar kapitalist gazeteler okuyor olmakla birlikte, kol işçileri üst ve orta sınıflardan farklı gazeteler okurlar. İngiltere'de kol işçilerinin yaklaşık üçte biri *Sun*, yaklaşık %25'i *Mirror* okurken, 'kaliteli' gazeteleri (*Telegraph, Guardian, Times ve Financial Times*) okuyan kol işçilerinin oranı %10'un altındadır. Yaklaşık %30'u da hiç günlük gazete okumaz.[32]

Toplumsal sınıf üzerine düşünülebilecek en güvenilmez rakamlar (insanların kendilerini hangi sınıfa ait olarak gördükleri) bile bu tabloyu doğrular görünmektedir. 1984 yılında nüfusun %48'i kendini 'işçi sınıfı'ndan, %19'u ise 'üst kademe işçi sınıfı'ndan sayıyordu.[33]

'Periferi'de bir 'uşak sınıfı'nın gelişmesi

Yukarıda verdiğimiz rakamların Gorz'un kolla çalışan işçi sınıfının 'yok olduğu' efsanesini çürütmüş olması gerekir. Fakat bu rakamlardan bir kısmı, John Edmonds'un sözünü ettiği 'yeni uşak sınıfı' kavramı ile 'merkez' ve 'periferi' işgücü kuramlarına dayanan Hobsbawm'un görüşlerinin bir türünü savunanlar tarafından da rahatlıkla kabul edilmektedir.

Bu teoriler, üretim sektörlerinde ve bazı eski hizmet sanayilerinde çalışan eski kol emeğine dayalı işçi sınıfı değişmeden kalırken, birbiriyle ilişkili iki neden yüzünden sayısal olarak azaldığı düşüncesini temel alırlar. Birincisi, sendika örgütlenmesinin yaygın olduğu eski hizmet sektörlerinin pek çoğunda ve üretim sanayilerinde işçi sayısının düştüğüne, öte yandan, örgütlülük düzeyinin çok düşük olduğu oteller, lokantalar ve dağıtım gibi sektörlerin ise çoğaldığına dikkat çekerler. *Financial Times* sendika muhabirinin oldukça kaba bir biçimde belirttiği gibi: "İngiltere'de sendikalar bu yeni sanayilerle başedemediler. İstihdam resesyondan en ağır biçimde etkilenen imalat sektöründen, büyük ölçüde turizm, oteller ve restoranlar gibi... özel sektörün elindeki hizmet sanayilerine kaymıştır... Sendikalar buna uyum sağlayamadılar."[34] Edmonds da aslen aynı inancı dile getirmektedir:

> Gelecek on yıl içinde sendikaların, geleneksel sendika örgütlenmesi yöntemleri kullanarak, diyelim taşaron temizlik şirketlerini makul ücretler ve çalışma koşulları sağlamaya zorlayamayacaklarını kabul etmek zorundayız. Ülkenin her büyük otelinde etkili bir sendikal örgütlneme kuramayız... Bütün özel hizmet sektör, özellikle eğlence sektörü, iyi örgütlenmiş değildir ve bir dizi yapısal nedenlerle büyük olasılıkla örgütsüz kalacaktır...
> İşgücünün sürekli gelip gittiği, uzunca bir süre tek bir işverene bağlı kalmadığı bir sanayide, örgütsel sıkıntılar da gerçekten çok büyük olur. Böyle yerlerde örgütlenmek, işçilerin görece uzun süre çalıştığı 500 kişilik bir fabrikada örgütlenmekten açık ki daha zordur.[35]

Edmonds'un iddialarına karşı ilk elde söylenebilecek pek çok söz var. Örgütlü işyerlerindeki sendikalar sendikasız şirketleri boykot ettiklerinde taşaron temizlik şirketleri gibi gruplar kolaylıkla örgütlenebilir; böylesi boykotların gerçekleşmemesinin sebebi Edmonds gibilerinin Muhafazakâr Parti hükümetinin yasalarına kafa tutamayacak kadar korkak olmalarıdır.

Sendika militanları yıllardır ortalama işyerinin büyük otellerdeki ya da büyük mağaza zincirlerindekinden çok daha küçük olduğu matbaacılık gibi sektörlerde örgütlenmeyi başarmışlardır. Londra'daki büyük otellerin her birinde iki-üç yüz işçi, Tesco süpermarketlerinin %60'ında 100'den fazla, %30'unda 200'den fazla insan çalışmaktadır. Oysa, çok iyi örgütlenmiş olan matbaacılık sektöründe firmaların %96'sında 100'den az insan çalışmaktadır ve bunlar sektördeki toplam işgücünün yarısını çalıştırır.[36]

Bütün otel, lokanta, dağıtım ve 'eğlence' sektörü çalışanlarının sürekli iş değiştirdikleri doğru değildir; başarılı sendikalaşma girişimlerinin kanıtladığı gibi, genellikle örgütlenmenin sürekliliğini sağlayabilecek bir kalıcı işçiler (aşçılar, kapıcılar, kasiyerler, ambar personeli) grubu vardır.

Edmonds'un yaklaşımında yukarıda belirtilenden de daha temel bir yanlışlık söz konusudur: Edmonds, sendikaların böylesine hızlı gelişen bir alanda başarısız kalmalarından, sendikaların gücünün genelde azalacağı sonucunu çıkarmaktadır. Sendikaların gücü sadece ne kadar sayıda işçinin örgütlü olduğuna değil, ekonomik açıdan etkili eylem gerçekleştirebilme yeteneğine bağlıdır. Otel, lo-

kanta, perakende satış ve eğlence sektörlerinin örgütlenme düzeyi hep zayıf da kalsa, başka sektörler kitlesel potansiyel gücünü muhafaza ederler.

Rakamlar üzerine yoğunlaşmak, sendika bürokrasisinin devamını sağlayan aidat gelirlerinin düzeyini sürekli kollayan sendika görevlilerinin temel kaygılarından biridir. İşçi sınıfı örgütünün gücünü bilimsel olarak çözümlemeyi amaçlayan sosyalistler için rakamlar aynı öneme sahip olamaz.

Bazı yönleriyle, merkez ve periferi işçilerle ilgili iddia çok daha önemlidir. Bu iddia, örgütsüz 'yeni uşak sınıfı'nın kendine özgü, ekonomik açıdan daha önemsiz bir sektör içinde kalmadığını, işverenler tarafından sendika gücünün belli başlı kalelerini sarsmak amacıyla kullanıldığını önermektedir. Şöyle bir iddia söz konusudur: Şirketler resesyona tepki olarak, sürekli, tam gün çalışan, sendikalı işçi sayısını azaltıp part-time çalışan, geçici ve sözleşmeli işçilerin sayısını artırmışlardır.

Atkinson ve Gregory'nin sözleriyle: "değişikliklerin en önemlileri, şirketlerin şirket-içi emek piyasalarını yeniden örgütlemeleri, bunları ayrı bölümlere bölmeleri, ve böylece her bölümde işçilerin deneyimi ile işverenin işçiden beklediklerinin giderek farklılaşması olmuştur."[37] İşverenler, "karşılıklı uzun dönemli sadakati vurgulayarak" merkez işçilere "esneklik" dayatmayı, periferi işçileri ise "piyasa mekanizmasının vahşi rüzgârlarına terketmeyi" amaçlamaktadırlar.

> İşverenlerin saldırısının... işçiler ve sendikalar için son derece önemli sonuçlar doğuracak şekildede emek piyasasının yeniden yapılanmasını getirmesinin muhtemel olduğu açıktır... Bu değişiklikler, en basit halleriyle, bir azınlık için güvence ve entegrasyon getirir, fakat bu, çoğunluk açısından iş koşullarının kötüleşmesi pahasına gerçekleşir.[38]

Durum gerçekten böyle olsa, işçi sınıfının gücü açısından gerçekten çok tehlikeli sonuçlar doğururdu. Ancak, eldeki kanıtlar durumun böyle olmadığını, ve bütün sendikal hareketin belini kıran feci bir yenilgi yaşanmadan da böyle olamayacağını göstermektedir.

Bu kuramı savunanlar son yıllarda gözlenen bazı olgulara işaret ederler: özellikle kadınlar arasında part-time işlerin çoğalması, gündelikçi işçilerin sayısının artması, ve belirli sanayilerde hem bazı işlerin sözleşmeyle başkalarına yaptırılması hem de bazı iç işlerin

taşaronlara yaptırılması eğiliminin yaygınlaşması. Bu eğilimlerin hepsi gerçekten de vardır. Ve bazı az sayıda örnekte de işyerinde istihdamı bu kuramı savunanların önerdiği şekilde yeniden yapılandırmak amacıyla gerçekten kullanılmıştır. Gelgelelim bu örneklernadirdir ve büyük olasılıkla nadir kalacaktır.

Geçici istihdamın artması, şirketlerin, resesyonun işyerindeki işçilerin sayısının azaltılmasına yol açtığı bir durumda geçici olabilecek talep artışları karşısında gösterdikleri bir tepkidir. Part-time istihdamın artması, üretimin arttığı bir durumda, bu artışın yeni full-time işçiler istihdam etmeyi gerektirecek kadar büyük olmamasının muhtemel olduğu bir duruma gösterilen tepkidir. Ancak, bu durumların hiçbiri sonsuza kadar sürmeyecektir. Üretim sürekli olarak yükseldiğinde, şirket de istikrarlı, güvenilir kadrolu işçilere gereksinim duyacak; ya geçici işçileri sürekli işçilere, part-time işçileri tam gün işçilere çevirerek toplam işçi sayısını artıracak, ya da varolan 'merkez' işçilere daha fazla yük getiren yeni çalışma sistemleriyle (örneğin, yirmi dört saati birkaç vardiyaya bölerek) varolan işçilerden sağlanan üretimi artıracaktır.

Batstone ve Gourlay'in işaret ettikleri gibi: "İkincil emeğe başvurmanın mantığı esneklik kazanmaktır. Durum böyleyse, işverenler üzerinde, talepteki azalmayı istihdamı ikincil sektörden birincil, sendikalı sektöre kaydırarak karşılama baskısı vardır. Dolayısıyla, bir resesyonun belirli bir anında işverenlerin yeni işçi mi alıyor, işçi mi çıkarıyor oldukları sorusu ortaya çıkar."[39] Gelir Verileri Servisi dergisi *Focus* şu örneği verir:

> Yüklü sermaye yatırımlarına girişen gıda sanayii imalatçıları artık 'yarım yamalak bilgi'nin ya da ayrı vardiya usulü çalışmanın doğurduğu yetersizliklerle yetinmeyip en yoğun mevsimlerde 24 saat kesintisiz çalışırlar. 'Periferi' işçiler çalıştırıyor oldukları ölçüde, değişim bu grup içinde kalacaktır. Part-time çalışanlar mevsimlik işçiler haline gelecek ya da yok olacaklardır.[40]

Merkez ve periferi işçiler iddiasına ne kadar yakından baksak o kadar fazla eksiğini buluruz. Örneğin, part-time işçilerin sürekli sözleşmeli olduğu firmalar vardır: İşveren part-time işçinin öngörülebilir bir gelecekte işte bulunmasını garanti altına almak, dolayısıyla da üretimin sürekliliğini korumak ister. Bu tür part-time işçiler,

gıda sanayiinde olduğu gibi, sendikalı olabilirler.[41] Bunlara "ikincil değil, birincil emek gözüyle bakılabilir".[42] İşverenin 'düzenli günübirlik' işçiler istediği firmalar bile vardır; işveren bu şekilde mevsimlik talep artışlarını karşılayacak işçileri daima bulabileceğini bilir. Sözleşmeli işçiler de ille de her zaman sendikasız işçilerden oluşmaz. Bazı önemli taşaron firmalar çok büyük olup kendi sendikalı 'merkez' işçileri vardır.

Dahası, firmaların, taşaron firmaya kendileri egemen olmadıkları sürece, sözleşmeli emeğe güvenmelerinin belli sınırları vardır. Gelir Verileri Servisi'nin belirttiği gibi:

> Gerçekte pek çok işveren, taşaron firmaların sıkı denetim altında tutulması ve ilişkide sürekliliğin koparılmaması gerektiğinin farkına varıyorlar. Bu taşaron firmalarda çalışanlar, yerine getirdikleri işlevler (özellikle bakım işi) kritik önem taşıdığı için aslen 'merkez' işçilerdir. Zaten birçok şirket bakım işini bir an için olsun kendi denetimleri dışında bırakmayı akıllarına bile getirmezler: kantin servisi, nakliyat ya da güvenlik gibi geleneksel işleri dışarıdan yaptırılar.[43]

Bilgisayar bakımı gibi alanlarda, şirketleri gerektiğinde her zaman bulabileceklerine güvenemeyecekleri taşaronlara başvurma riskine girmek zorunda bırakan unsur, sendikaların belini kırma stratejisinden ziyade, vasıflı emek sıkıntısı olabilir.

Batstone ve Gourlay'in araştırmaları, aslında part-time ve günübirlik işçilerin kol emeğine dayalı sanayidan ziyade kol emeğine dayanmayan sanayinin bir özelliği olduğunu düşündürtmektedir. "taşaronluk mühendislik açısından daha önemli hale gelmiştir."[44] "İmalat sektöründe işverenler, emek girdilerini ikincil emeğin yaygın biçimde kullanılmasından ziyade, birincil emek güçlerinin daha fazla ve daha yoğun biçimde kullanılmasıyla artırmışlardır." İkincil emeğin kullanıldığı yerlerde bile, buna "vardiya ve mesai çalışmalarıyla birincil emeğin çalışma saatlerinin uzatılması" eşlik etmiştir.[45] Örneğin, kamu hizmetlerindeki büro işlerinde geçici ve günübirlik emeğin kullanılmasının artması varolan işçilerin iş yükünün muazzam ölçüdede artmasıyla elele yürümüştür.

Merkez-periferi işçiler kuramının en önemli yanlışı da budur: İşverenlerin, ikincil emek kullanarak bir şekilde 'birincil' işçilere

ayrıcalıklı bir konum kazandırabilecekleri inancı. Ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik istikrarsızlık ortamında pek çok işverenin bunu gerçekleştirmesi olanaksızdır.

İlginçtir, 'merkez' ve 'periferi' işçiler arasında gerçek bir ayrılığın dayatıldığı tek tük yerlerden birinde, Clydeside'daki UIE tersanesinde, işletme yönetiminin 'sürekli' 'merkez' işçilerin yarısını işten attığını bildirmesi üzerine direniş başlamıştır. Gelir Verileri Servisi'nin haklı olarak belirttiği gibi: "Bu yılın merkez işçiler grubu, gelecek yılın gerilme döneminin kurbanları haline gelirler. Çoğu firmanın, işçilerin bir kesiminin etrafına tebeşirden bir daire çizip yaşam boyu iş güvencesi verebilmesinin yolu yoktur."

Sürekli işçiler yerine günübirlik işçilerin kullanılması, firmaların sendika örgütlenmesini zayıflatma çabalarında başvuracakları yöntemlerden biridir. Sendikacılar buna karşı koymalıdırlar. Ancak bu, işveren sınıfının başarıyla uyguladığı ve işçi sınıfında yeni, kalıcı bir bölünme yaratması beklenebilecek kapsamlı bir strateji değildir.

Bu teorinin yandaşları, Eric Hammond gibi sağcı sendika liderlerinin, Japon tarzı bir 'ikili emek piyasası'nın İngiltere'de başarıyla uygulamaya konulabileceği iddiasını yansıtan bir hata yapmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Japonya'da gelişen bir istihdam modelinin bugün İngiltere'de başarıyla uygulanabileceğini iddia etmektedirler. Oysa koşullar çok farklı. Japon işverenler, örgütlenme girişimleri %66'lık bir işsizliğin yükü altında yenilgiye uğratılan işçilere yüzyüzeydiler, ve neredeyse otuz yıl süren bir uluslararası hızlı ekonomik büyüme ortamının sağladığı pazar olanaklarında yaralanabilmişlerdi. Günümüz İngiltere'sinde işverenler hâlâ çok güçlü köklere sahip bir sendikal örgütlenmeyle yüzyüzeydirler; işsizliğin tabandaki direnişi tamamen söndürmediğinden biteviye yakınmaktadırlar ve dünya çapında yeni, kalıcı bir hızlı büyüme dönemine girileceği gibi bir umutları da yok.

Politika İncelemeleri Enstitüsü'nün son dönemde yayınladığı bir rapor Bugün İngiltere'de kol işçi sınıfının gerçek örgütlenmesini çok daha iyi yansıtmaktadır: "Sendikalar İngiliz sanayiinin geniş kesimlerinde sağlam bir üye tabanı ve örgütlanmeye sahiptirler. Bu örgütlülük şunlara dayalıdır: yüksek oranda üye yoğunluğuyla kendine güvenli işyeri örgütlenmeleri, sadece sendika üyelerinin işe alınması koşulunun dayatılmış olması, güçlü bir sendika temsilcisi önderliği. Bu sendika temsilcileri işyerini ve üyelerinin eylemlilik düzeyini yakından tanırlar, üyelerinin ne bekleyip ne verebilecekle-

rini iyi bilirler, ve zaman içinde dayatılıp geleneksel hale gelmiş (genellikle de gayri resmi) bir dizi haklara sahiptirler". [46]

İngiltere'de kolla çalışan işçi sınıfın özellikleri, çok uzun zamandan beri, bir yandan savunma niteliği güçlü sendika örgütlerine ve toplumun geri kalanından kendini ayıran bir kültürel ayrılığla sahip olması, öte yandan egemen sınıf ideolojisinin belli başlı unsurlarını benimsemiş olagelmesidir. Bu bileşimin ifadesi ise sağ kanat İşçi Particiliğinin hegemonyası olmuştur; bu hegemonyaya soldan küçük bir sosyalist eylemci azınlık, sağdan ise, daha büyük ama daha pasif bir azınlık olan, Muhafazakâr Partinin sağcı, ırkçı görüşlerine bağlı işçiler karşı çıkar. [47] Genel olarak, bu modelin egemenliği günümüzde de sürmektedir.

Beyaz yakalı işçi sınıfı

'Geleneksel' işçi sınıfının artık bittiğini iddia edenlerin vurguladıkları belli başlı eğilimlerden biri, neredeyse yarım yüzyıldır beyaz yakalıların sayılarındaki sürekli artıştır.

Çözümlemelerin daha kaba olanları, beyaz yakalı işçilerin tümünü orta sınıfın bir parçası sayarlar. Oysa, bu yüzyılda beyaz yakalı işçilerin gelişmesine eşlik eden bir başka olgu, beyaz yakalıların ortalama maaşları ile çoğu ücret arasındaki farkın daralması olmuştur; öyle ki, 1950'lere gelindiğinde, artık beyaz yakalı işçilerin "gelir düzeyi vasıflı işçilerinkiyle aşağı yukarı eşitti". [48] Ancak, iki grubun *ortalama* gelirleri arasındaki farkın azalması, aynı zamanda gerçekleşen bir başka olguyu gözlerden saklar. Beyaz yakalı istihdamın kendi içinde, bir yanda yüksek maaşlı idari makamlar, öte yanda büyük miktarda düşük ücretli, kol işi olmayan rutin işler olmak üzere, giderek derinleşen bir farklılaşma gelişiyordu.

Fransız sosyolog Crozier şöyle yazar: "Değerlendirme, deneyim ve sorumluluk gerektiren konuları çözmekle sorumlu yüksek vasıflı elemanlar ile yalnızca bir dizi basit, değişmez işlem yapmaları istenen vasıfsız çalışanlar kitlesi arasında bir bölünme olmuştur. Bankaların, sigorta şirketlerinin ya da büyük muhasebe şirketlerinin idari servislerinde bir süreden beri çeşitli montaj şeridi türü iş örneklerine rastlanmaktadır..." [49]

Beyaz yakalı işler içindeki bu kutuplaşma, beyaz yakalı istihdama çok sayıda kadının girmesiyle aynı zamanda gerçekleşmiştir. Büro çalışanları içinde kadınların oranı 1851'de %0,8'den 1951'de

%59,6'ya çıkmıştır.[50] Ayrıca, "kadınların gelişine... erkekler üzerindeki etkileri bu nedenle azalan bir makineleşme ve otomasyon süreci eşlik etmiştir. Erkekler daha vasıflı mesleklere ve yöneticilik makamlarına itilmişler ve dolayısıyla beyaz yakalı grubun genel proleterleşmesini grubun kendisi yaşamamıştır".[51]

Fransa'da da, "1920'nin 600.000 erkek çalışanına, bugün, statüleri en azından 1920'deki öncelleriyle eşit olan 350.000 kadar denetleyici ve 250.000 kalifiye eleman denk düşmektedir".[52] Genel olarak, "Toplumsal statülerini büyük ölçüde muhafaza etmiş eski beyaz yakalı gruba, kesinlikle daha düşük bir toplumsal statüleri olan ve kısmen kadınlardan oluşan yeni bir grup eklenmiştir..."[53]

Bu nedenle, beyaz yakalılarla ilgili modern sosyolojik metinlerin çoğunda beyaz yakalılar iki ana gruba ayrılır: Profesyoneller ve menejerler grubu (bunlara bazen 'hizmet sınıfı' denir)[54] ile büro işleri ve diğer rutin kol işi olmayan işleri yapan grup. Profesyoneller ve menejerlerden oluşan 'hizmet sınıfı'nı inceleyen çoğu kişi, bu grubun "nüfusun %20-25 kadarını"[55] oluşturduğunu ve süratle çoğaldığını iddia eder. İngiltere'de 1981 yılı İşgücü Anketine göre, menejerler ve profesyoneller kategorisi bütün çalışanların %24'ünü, büro ve benzer işlerde çalışanlar %17,4'ünü ve 'kol işi olmayan diğerleri' kategorisine girenler %7,7'sini oluşturuyordu.[56] 'Büro ve benzer işlerle ilgili' işçiler, açık ki, genelde işçi sınıfının bir parçasıdırlar. Bu kategoriye, örneğin, "perakende mağaza kasiyerleri, kasada duran, para alan ve paket yapan işçiler, daktilocular, stenocular, sekreterler, büro makinesi operatörleri, hatta benzincilerde çalışanlarla itfaiyeciler" de girerler.[57]

Büro işçilerinin ücret ve çalışma koşulları son yarım yüzyılı aşkın zaman diliminde kol işçileri kitlesinin koşullarına yaklaşmıştır: "Birinci Dünya Savaşı'nda erkek kâtipler ve vasıflı kol işçileri aynı parayı alıyorlardı ve bu eşitlik 1936 yılına kadar korunmuştu. 1935-36 ile 1955-56 bu durum belirgin bir şekilde büro işçilerinin aleyhine dönmüştür... 1970'te aradaki fark daha da azalmıştı...1978'de yarı-vasıflı erkeklerin ortalama kazançları ilk defa büro çalışanı hemcinslerinin kazancını yakalamıştı... Ayrıca, büro çalışanlarının gelenekselleşmiş avantajlı iş koşullarının pek çoğu artık kol işçilerinin eline geçmişti".[58]

Büro işçisi ve benzer beyaz yakalı işçilerin proleter niteliğinin bir başka kanıtı da, pek çoğunun erkek kol işçilerinin karıları, kızkardeşleri ve kızları olmasıdır. Büro işçilerinin üçte biri kolla çalı-

şan işçi sınıfı kökenli, üçte biri büro işçisi kökenli ve sadece üçte biri 'profesyonel-menejer hizmet sınıfı' kökenlidir.[59]

Bununla birlikte, rutin beyaz yakalı işçileri kol işçileriyle basitçe eşitlemeden önce belirtilmesi gereken bazı noktalar vardır.

Birincisi, beyaz yakalı sendika üyelerinin geçmiş kırk yılda muazzam ölçüde artması, basitçe alt düzeydeki daha 'proleter' beyaz yakalı grupların sendikalaşmasıyla eşitlenemez.

Ancak, artış olduğu da kuşkusuzdur. Sendikalardaki beyaz yakalıların oranı 1911'de %21,1'den 1968'de %32,6'ya, 1974'te %39,5'a, 1977'de %43,0'e ve 1979'da %44.0'e çıkmıştır.[60] Kol işçileri sendikaları resesyonla birlikte üye kaybına uğrarlarken, kamu sektöründeki bazı beyaz yakalı işçi sendikaları gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Metal, ulusal hükümet ve yerel yönetim alanlarında sendika üyeliğindeki düşüş 1983-84'te sırasıyla %3,8, %2 ve %1,7 iken, sağlık ve eğitim sektörlerinde aynı dönem içinde üye sayısı %2,4 ve %3,4 artmıştır.

Ancak bu artış ille de kadın büro işçilerinin başını çektiği bir artış olmamıştır. Bir banka, bir sigorta şirketi ve bir belediyede yapılan sendika üyeleriyle ilgili bir araştırma, kadınlar arasında sendika üyeliğinin erkeklerinkinin yaklaşık yarısı oranında olduğunu göstermiştir: "Üç kurumda da sendika örgütlenmesi oranı mevki düzeyiyle doğrıudan orantılı olarak yükseliyordu".[61] "Kadınların toplumsal kökenleri ile sendika üyeliği arasında kayda değer bir ilişki de söz konusu değildir".[62]

Sendika militanlarına gelindiğinde, 1970'lerin sonunda Sheffield belediyesinde beyaz yakalılarla ilgili bir inceleme, sendika üyelerinin %54'ü 'düşük statü'lü işler yaptıkları halde, sendika temsilcilerinin %70'inin 'orta' ya da 'yüksek statü' işlerde çalışanlar olduğunu gösteriyordu.[63]

İkincisi, beyaz yakalıların sendikalaşmasının gelişmesi hâlâ kol işçilerinde gözlenen gelenekleri yaratmış değildir. Sendikalaşma oranı genel olarak kolla çalışan sanayilerde olduğundan daha düşüktür. Beyaz yakalı işçilerin sendikalaşma oranı 1974'te %35 iken, bütün kol işçileri arasında oran %52,1 idi.[64] Metal sektöründe ise, 1984'te beyaz yakalı işçilerin sendikalaşma oranı %48,5, kol işçilerininki %82 idi.[65]

Yaptıkları siyası seçimler açısından rutin beyaz yakalı işçiler ile kol işçileri ciddi şekilde farklıdır. Rutin beyaz yakalı işçilerin ancak %35'i son yedi genel seçimde İşçi Partisi'ne oy vermişlerken

(bu sayı 1983'te ancak %25 idi), Muhafazakâr Parti'ye oy verenlerin oranı %42 idi (1983'de ise %46).[66]

Bu farklılık nasıl açıklanabilir?

İlkin, bazı rutin beyaz yakalı işçiler, kol işçilerinin al sine, alt düzeydeki işlerinden kurtulmak şansına gerçekten sahiptirler. Beyaz yakalı işler genelde hiyerarşik olarak düzenlenmiştir; alt kademelerde çalışanlar çeşitli iç ya da dış sınavları verebilir ve üstlerini memnun edebilirlerse üst kademelere yükselmenin yollarını arayabilirler. Aşağıdan yukarıya çıkıldıkça iş sayısının azaldığı piramit biçimindeki hiyerarşi, elbette çalışanların ancak çok azının bu şekilde yükselebilmesine izin verir.

Alt kademe beyaz yakalı işçilerin büyük çoğunluğunu oluşturan kadınların (yöneticilerin önyargıları ve, daha önemlisi, evlilik ve hamilelik yüzünden yükselme aşamasına daha gelemeden işten uzaklaşmak zorunda olmaları nedeniyle) yükselme şansları çok azdır. Bazı feministler gibi "düşük ücretliler kadınlardır" demek gerçeği yansıtmazken, kol işçisi olmayan kadınların sadece %10'u haftada 173 sterlin (kol işçisi olmayan erkeklerin 1984'te kazandıklarının yarısı) alıyorardı.[67]

Bu, sendikalaşma ve militanlık eğilimlerini ister kaçınılmaz olarak köreltmiştir. Erkek işgücü, koşullarını kollektif eylemlere girişmekten ziyade gözlerini yukarılara tırmanmaya dikerek iyileştirmeyi umabilen erkeklerden oluşuyordu.

Ne var ki, erkek büro işçilerinin *hepsi* üst kademelere çıkamazlar. Örneğin, bir bankanın genel merkezinde, 35 yaşını geçmiş erkeklerin %88'i bir ölçüde terfi etmiş oldukları halde, bu durum ancak, işe kırtasiye düzeyinde başlamış erkeklerin yarısının daha 20'li yaşlarının sonlarına gelmeden işten ayrılmış olmalarına bağlı olarak gerçekleşmişti.[68] Bir incelemeye göre, çalışma yaşamlarına büro işiyle başlayan erkeklerin %26-31'i emeklilikleri geldiğinde artık bir *kol* işinde çalışıyor oluyorlar. Demek ki terfi edenlerin oranı toplanın ancak yarısı kadardır. Dahası, terfi etmek için yıllarca bekleyebilirler. "Erkeklerin pek çoğu (herhalde çoğunluğu) çalışma yaşamlarının büyük bir kısmını tartışmasız yönetici mevkilere ulaşmayı (o da ulaşabilirlerse) bekleyerek geçirirler."[69]

Ama erkek büro işçilerinin yarısının nihayet elde edebildikleri başarı, bütün işçilerin tutumlarında derin etkilere yol açabilir. Crozier'in belirttiği gibi, "[erkek] beyaz yakalı işçinin yüksek mevkilere ulaşma ya da çocuklarının ulaştığını görme şansı [kol işçilerine gö-

re] gerçekten de daha fazladır. Üst sınıfı kendine örnek olarak alıyorsa, bunun nedeni yalnızca yöneticilerin etkisine açık olması değil... herşey bir yana, üst sınıfların kendi ölçülerine en yakın davranışları sergileyen kişileri seçme eğilimi taşıdıklarının farkında olduğu içindir. Elbette beyaz yakalılar merdivenin en alt sırasında yer alırlar, ama hiç olmazsa bir ayakları merdivendedir".[70]

Erkek çalışanların bu tutumu kaçınılmaz olarak kadın çalışanları da etkiler. Fransız büro işçileri arasında yapılan araştırmalar, bu işçilerin "birer parçası oldukları örgütlenme sistemi"ne nasıl kendilerini kaptırdıklarını gösterir:

> Ast memurlar ayrı bir dünya oluşturmazlar; ait oldukları hiyerarşik sistemin derin etkisi altındadırlar. Üst düzey yöneticilerin davranışı müdürlerin liderlik tarzı açısından belirleyici faktör olduğu gibi, genelde kişisel ilişkiler ve atmosfer açısından da etkin bir faktördür... Sınıf engelinin hem ayırdığı ve koruduğu hem de ezdiği mavi yakalı grubun tersine, beyaz yakalı işçiler dayanışma aracılığıyla değil, daha ziyade kayıtsızlık ve ataletle tepki gösterirler...

Crozier'e göre, alt kademede beyaz yakalı işçiler üstlerine karşı aktif bir düşmanlık sergileseler bile, bunun nedeni pekala "zorlayıcı ve otoriter bir idareci" olmaması, yapılması gereken işin düzenlenmesinde yeterince aktif ve etkili olmaması olabilir.[71]

Bir başka unsur da, beyaz yakalı işçilerin, çok büyük işletmelerde bile, genellikle görece küçük gruplar halinde çalışıyor olmalarıdır. Bu grupları hiyerarşinin farklı kademelerindeki elemanlar dahildir. Örneğin, Sheffield belediyesinde, sendika temsilcilerinin %39'u çok dağınık yerlerde çalışan kişileri temsil ederken, ancak %31'i homojen bir işçi grubunu temsil ediyordu. "Sendika temsilcilerinin %61'i departmanlar içindeki bütün statüleri kapsayan bir üye grubunu temsil eder".[72] Küçük çalışma gruplarında 'patronlar'ın varlığı, açık ki, çok zaman kollektif, sınıfsal duyguların ifade edilmesini engelleyebilir.

Sıradan beyaz yakalı işlerde 'atmosfer'i etkileyen bir unsur daha bulunduğu ileri sürülebilir. Çok az sayıda kadın işçi kariyeri sayesinde üst kademeler tırmanma fırsatı bulabildiği halde (gerçi bunun değişmekte olduğuna ilişkin bazı göstergeler vardır),[73] küçük bir azınlık hiyerarşinin daha yukarısındaki erkeklerle (ya da kendileri kari-

yer sahibi olmayı amaçlayan erkeklerle) evlenerek 'profesyonel-menejer' ya da küçük burjuva grupların yaşam düzeylerine ulaşabilirler. Bu da, diger işçilerin, kollektif olarak ve sınıf temelinde düşünmekten ziyade, kendilerini hiyerarşinin yukarılarında yer alan gruplarla özdeşleştirmelerine yok açabilir.[74]

Son olarak, işyeri dışında kadınların ezilmesi, sıradan beyaz yakalı işçilerin örgütlenmesini de, kadın kol işçilerinin örgütlenmesini etkilediği gibi ve aynı şekilde, etkilemektedir. Evli olmayan kadınlar geleneksel olarak bir işte bir kaç yıldan fazla çalıştırılmayı beklemez ve bu yüzden olağan koşullarda sendikal örgütlenmeye fazla ilgi göstermezler. Çocukları okuma çağına geldiği için tekrar işe dönen daha yaşlı kadınlar ise, çocuk bakımının sürekli sorumluluğu onları part-time işlerde çalışmaya zorladığı ve saatler süren sendika toplantılarına katılmabilme güçlerini sınırladığı için, işyerinde önemli, örgütleyici bir rol oynayamazlar. Örneğin, Sheffield belediyesindeki beyaz yakalı işçilerin %53'ü kadın olmasına karşın, sendika temsilcilerinin ancak %26'sı kadındı.[75]

Geçmişte, kol emeğine dayalı sanayilerde kadın işçiler, genellikle, sınıf bir bütün olarak mücadelenin ivmesini yükselttiği zamanlarda öne çıkmışlardır. Böylesi dönemlerde, maruz kaldıkları çifte baskı kadınları daha da militanlaştırabilir. Ama bir bütün olarak sınıfın geri çekildiği dönemlerde tam ters bir etki doğabilir ve üstlerindeki çifte baskı kadınları alt kademedeki örgütlenmeyi muhafaza etmekte tam ve etkili bir rol oynamaktan alıkoyan bir ayak bağına dönüşebilir.

Bütün bu söylediklerimin hiç biri, sıradan beyaz yakalı işçilerin örgütlenemeyeceği anlamına gelmez. Herşey bir yana, kamu hizmetlerinde çalışan büro işçileri sendikası CPSA'nın deneyimi tam tersinin geçerli olduğunu kanıtlamaktadır. 1984'te yapılan bir araştırmaya göre, kamu hizmetlerinin "bir avuç işyeri hariç" hepsinde "bir tür işçi eylemi" gerçeklemiş ve bu eylemler genellikle "küçük işyerlerinde yoğunlaşmıştır".[76] Yine de, bu sendikada bile, üst kademelere yükselme olanağının en yetenekli militanların bir kısmına cazip gelişi ve personelin durmadan yer değiştirmesi sürekli bir taban örgütlenmesinin oluşmasının önünde önemli bir engeldir.

Sıradan beyaz yakalı işçilerin çoğu gruplarının, işçi sınıfı mücadelesinin kabardığı dönemlerde önderliği üstlenmekten ziyade, önderliği izlemeleri beklenebilir. Beyaz yakalı işçiler işçi sınıfının anahtar bir kesimini oluşturuyor olmakla birlikte, genellikle, sınıf

çapındaki mücadelelerde başa çekecek olan daha 'geleneksel' kol işçileri gruplarına bağımlı kalmaları muhtemeldir. Ve rutin sendikal örgütlenme söz konusu olduğunda, çok zaman inisyatif gösteren onlar değil, bürokratik hiyerarşide bir basamak üstlerinde yer alanlar olur.

Yeni orta sınıf

Çalışan nüfusun giderek artan bir oranını sıradan büro işlerinde çalışanların üstündeki beyaz yakalılar oluşturmaktadır. Bundan kuşku duyulamaz. Çalışma Bakanlığı'nın rakamlarına göre, çalışan erkeklerin %34,5'i ve çalışan kadınların %25,5'i 'menejer ve profesyonel' kategorisine girmektedir. Ancak, bunların toplumsal niteliği nedir: bunların hepsi, bazı gözde sosyologların iddia ettikleri gibi, yeni bir sınıfın (kolla çalışan işçi sınıfı kadar büyük bile olabilecek bir 'hizmet sınıfı' ya da 'maaşlılar') üyeleri midir?[77]

Marksistler 'maaşlılar' ya da 'hizmet sınıfı' terimini genelde kabul etmezler. Bu terimler, üretim araçlarıyla ilişkilere değil, belirli bir yaşam tarzı sürdürüyor olmaya dayalı, Max Weber'den türetilmiş bir sınıf kavramına dayanır. Buna karşılık, Marksistler, üst düzey beyaz yakalı işlere ilişkin kendi çözümlemelerini geliştirmeye girişmek zorunda kalmışlardır.[78]

Sosyalist militanlar, tekrar tekrar, bu üst düzey beyaz yakalıların sendikalar içindeki mevkilerini diğer işçilerin haklarını korumak amacından ziyade yönetimin amaçları doğrultusunda kullandıklarına şahit olmuşlardır. Bu, Sheffield belediyesi çalışanlarını konu alan araştırma tarafından da teyid edilmiştir. Araştırmaya göre, "sendika temsilcilerinin %48'i işteki rollerini 'menejerlik' olarak tanımlamaktadırlar" ve %81'i sendika temsilcisi ve menejer oldukları için "iki görev arasında bir çelişki yaşadıklarını iddia etmektedirler".[79] Kamu hizmetleri örneğinde, büro işçileri sendikası CPSA içindeki sosyalist militanlar sendikalarının idari kadrolar sendikası SCPS ile birleşmesine karşı çıkmışlardır, çünkü bu birleşme sonucu sendika toplantılarında menejerler oturuyor olacaktı.

Marksistlerin bu sorunlarla hesaplaşmasının en iyi yolu, temel büro işlerinin üstündekilerin içinde bir *azınlığın* 'yeni bir orta sınıf' oluşturduklarını kabul etmektir. Bu terim ilk kez Kautsky, daha sonra Troçki tarafından kullanılmış ve son zamanlarda Alex Callinicos tarafından geliştirilmiştir.

'Yeni orta sınıf', yaşlanan kapitalizmin tipik bir özelliği olarak gittikçe kabaran bürokratik yapılarda daha üst ve daha iyi ücretli mevkilerde bulunanların sınıfıdır. Bunlar, bürokratik yapıları fiilen yöneten üst düzey bürokratlardan (kapitalist şirketleri yöneten 'özel' girişimcilerden ayırdedilmesi zor olan bu kişiler, işçi sınıfının sömürülmesi sürecine aynı ölçüde bağlanmışlardır ve dolayısıyla, Marks ın sözleriyle, 'sermayenin kişiselleşmiş halleri'dirler) ayrıdırlar. Ancak, yeni orta sınıf, hem kol işçisi hem beyaz yakalı ücretli işçilerden de ayrıdır. Ücretli işçiler kendi emek-güçlerinin değerinden daha fazlasını alamazken, yeni orta sınıf üyeleri emek-güçlerinin değerinden çok fazla ve hatta bu emek üretken sanayiye uygulanacak olsa yaratacağı değerden bile fazla gelir elde ederler; bu şekilde ücretli emeğin sömürülmesinden kazanç sağlıyor bile olabilirler.[80]

Bu, yeni orta sınıfın otomatik olarak kendini sermayeyle özdeşleştirdiği anlamına gelmez. Eski orta sınıf ya da küçük işverenlerden ve serbest meslek sahiplerinden oluşan küçük burjuvazi gibi, yeni orta sınıf da kendisini çelişkili bir konumda bulur. Yeni orta sınıf sistem içinde ast düzeyde, bağımlı bir rol oynar. Özellikle toplumsal kriz zamanlarında egemen sınıf tarafından ezilme riskiyle karşı karşıyadır (küçük burjuvazi iflâs etme riskini göze alırken, yeni orta sınıf işten atılmayı göze alır). Ama aynı zamanda, işçi sınıfını denetleyip sömürmekte egemen sınıfa yardım ederek büyük ayrıcalıklara sahip olur (küçük bujuvazi kendi çalıştırdığı kişileri sömürerek bunu doğrudan yaparken, yeni orta sınıf birikimin gerekliliklerini kendi altındakilere empoze ederek yüksek maaşlar alır).

Eski küçük burjuvazide olduğu gibi, yeni orta sınıfın sınırları da kesin bir biçimde çizilemez: Yeni orta sınıf bürokratik hiyerarşinin tepesinde yönetmen kapitalistler sınıfına yaklaşırken, dibinde de beyaz yakalı işçi sınıfına yaklaşır. Bu anlamda *bağımsız* bir sınıf değil, üstündeki baskılara bağlı olarak şu ya da bu ya da bu yöne çekilen bir sınıftır. Ancak, tam da bu nedenle, kabaca da olsa bu sınıfın sınırlarını tanımlayabilmek daha önemli hale gelir, çünkü beyaz yakalı sendikacıların belli unsurlarını yönetim kademesine bağlayan bağı anlamanın tek yolu budur.

Markistler için ilerleme kaydetmenin en kolay yolu, İşgücü Anketinin 'menejerler ve profesyoneller' kategorisini, Heath, Jowell ve Curtice'in 'maaşlılar'ını ya da Goldthorpe'un 'hizmet sınıfı'nı benimseyip onlara 'yeni orta sınıf' adını takmak olabilirdi. Ama bu önemli bir hata olur. Bu kategorilerin kapsadığı insanların *çoğunluğu*,

kendi altında çalışanların üzerinde gerçek bir yönetici yetkisine sahip olmayan ve emek-güçlerinin değerinin üzerinde maaş almayan insanlardır. Şöyle ki, İşgücü Anketindeki menejer-profesyonel kategorisi, bütün kütüphaneciler, bütün öğretmenler, bütün hemşireler, röntgen teknisyenleri, fizyoterapistler, sağlık teknisyenleri, gazeteciler, dekoratörler, aktörler, şarkıcılar, laboratuvar teknisyenleri ile mağaza ve bürolardaki denetleyecileri de kapsar. Bu mesleklerde çalışan insanların çoğu bürokratik hiyerarşilerin ya dibinde ya da dibine yakın mevkilerde bulunurlar.

Örneğin, 1984'te ortalama ücretleri 'sekreterlerin ve stenograflar'ınkinden biraz daha az olan kadın hemşirelerin hepsini 'menejer ve profesyonel' kategorisine sokmak pek anlamlı olmaz. Benzer şekilde, (en yüksek ücreti alan müdürler de dahil olmak üzere) bütün orta ve lise öğretmenlerinin ortalama ücreti erkek kol işçilerinin ortalama ücretinin ancak %25 kadar üzerindeydi.[8]

Göstergelerden birçoğu, beyaz yakalı işlerin sözde menejer-profesyonel' mevkilerinde bulunanlarının ancak yaklaşık üçte biri yeni orta sınıfa girdiğini gösterir.

(i) *Gelir*. Kol emeğiyle çalışmayan erkek işçilerin ancak dörtte bir kadarı (toplam erkek işçilerin yaklaşık %10'u) Nisan 1984'te ortalama 153 sterlinlik kol işçisi ücretinin iki katından daha fazlasını kazanıyordu. İngiltere'de 1986'da ortalama sömürü oranı %100'ün üzerinde idi. Ortalama ücretin iki katından fazlasını kazanan kişi ortalama ücret alan kişiye kıyasla daha az sömürülüyor olabilir, ama kesinlikle başkalarını sömürülmesinden pay alıyor değildir.

Kadınlarda durum daha da açıktır. Beyaz yakalı kadın işçilerinin yarısı haftada 120 sterlinden az kazanırken, yalnızca %10'u 190 sterliden fazla kazanmaktadır. Bu nedenle, kadınların sözde 'menejer ve profesyoneller' kategorisine giren %25'inin hepsini yeni orta sınıfa sokmak saçmalık olur.

(ii) *Diplomalar*. Kol emeğine dayanmayan işlerde yüksek mevkilere gelmenin önkoşulu bir tür resmi diplomaya sahip olmaktır. Oysa, 25-40 yaş grubundaki insanlardan yalnızca %10'u yüksek öğrenim diplomasına, ancak %10'u da lise dengi diplomalara (elektronik ya da mühendislik sertifikası, öğretim sertifikası ve benzeri) sahiptir. Bu kişilerin hepsi yüksek düzeydeki beyaz yakalı işlere giremedikleri gibi, yüksek mevkilerde bulunanların hepsi de bu tür diplomalara sahip değillerdir. Ama yine, rakamlara baktığımızda, diğer çalışanlardan büyük ölçüde farklı olup yeni orta sınıfa dahil edilme-

si gerekenlerin sayısı menejer ve profesyoneller' kategorisinin yarısını geçmez.

(iii) *Özel iş durumlarıyla ilgili incelemeler*. Crompton ve Jones üç beyaz yakalı işyeriyle ilgili incelemelerinde, sıradan büro işi düzeyinden terfi etmenin genellikle gerçekten idari bir mevkiye yükselmek anlamına gelmediğini göstermektedirler. 'İdarecilik ve menejerlik' mevkileri artık "örgütsel hiyerarşinin geçmişte olduğundan daha alt kademelerinde" kalmaktadır.[82] Sonuç, terfi edenlerin çoğunluğunun idari işler üstlenmekten ziyade, basitçe 'üst düzey büro işleri' yapıyor olmalarıdır.[83] Kadınların %12'si 'denetleyici mevkilerde' iken, yalnızca %1'i menejerlik mevkilerine ulaşmaktadırlar.[84]

Nicholson, Ursell ve Blyton, Sheffield belediyesinde beyaz yakalı çalışanlar arasındaki sendika üyeleri için benzer ölçüler kullanırlar. Onları 'sıradan' ve 'sıradan olmayan' gibi basitçe iki gruba değil; alt, orta ve üst kademe olamak üzere üç gruba ayırırlar. İşgücünün %54'ünü alt kategoriye, %30'unu orta kategoriye ve yalnızca %16'sını açık menejerlik işlevlerini yürüten 'yüksek' kategoriye yerleştirirler.

'Hizmet sınıfı'nı bizim rakamlarımızda olduğu gibi ayıran bir çözümleme yöntemi vardır (bunu en yakın geçmişte uygulayanlar Goldthorpe ile Payne'dir[85]) ve bu tür incelemeler doğru yaklaşımın bu olduğunu düşündürür. Goldthorpe ile Payne bir noktada, 'üst' ve 'alt' 'profesyonel/idareci/menejer' kategoriler arasında ayrım yaparlar (daha sonra bu ayrımı terkedip iki grubu tekrar birleştirirler). Üst gruba 31 ile 75 yaşları arasındaki kişilerin yalnızca%9,7'si girer. Bu rakam, 'yeni orta sınıf'ın büyüklüğü için gelir ve diplomalarla ilgili rakamların ve menejerlik otoritesiyle ilgili örneklemelerin ortaya koyduğu kaba hesaplarla uyuşur görünmektedir. Bu rakam hem toplam nüfusun içinde hem beyaz yakalı işçiler toplamı içinde önemli bir orantemsil eder. Ancak, büyüklüğü ve önemi açısından geleneksel kol emeğine dayalı işçi sınıfına yaklaşmaktan çok uzaktır.

Ara kademe beyaz yakalı işçiler

Şimdiye kadar anlatılanlar, beyaz yakalı işçi sınıfının kolla çalışan işçi sınıfına oranla çok daha büyük ölçüde hiyerarşik bir biçimde yapılanmış olduğunu gösterir. Kol işçilerinin gerçekçi olarak tırmanma özlemi duyabilecekleri denetleyici işler (örneğin, ustabaşılık), toplam işgücünün yalnızca %2,5'ini,[86] toplam kol işçileri sayısının

ise yaklaşık onikide birini oluşturur. Buna karşılık, kol emeğine dayanmayan 'yeni orta sınıf' toplam işgücünün %10-15'ini ve toplam beyaz yakalı işçi sayısının beşte birini oluşturur.

Yeni orta sınıfın altında çok geniş bir beyaz yakalı çalışanlar grubu vardır (toplam işgücünün yaklaşık %15'i); bu grup, 'kol emeğine dayanmayan rutin' işlerin yukarısında yer aldığı halde, işçilerden oluşur ve sömürülür. Bu orta kademe beyaz yakalı çalışanlar ortaya şaşırtıcı bir çelişki koyar. Bu grup, genellikle yeni orta sınıfın saflarına yükselme özlemi duyan insanlardan oluşur ve yukarıda da gördüğümüz gibi, uyum sağlar, çok çalışır ve aynı kariyerde sebat ederlerse bu amaca ulaşma şansları vardır. Öte yandan, beyaz yakalılar sendikacılığını yaratan ve inşa eden militanların pek çoğu (belki de çoğunluğu) bu grubun üyeleri olmuştur.

Bir inceleme, "sendikalaşma oranının daha yüksek mevkilerde daha yüksek olduğunu" göstermiştir.[87] Bir başka inceleme ise, sendika temsilcileri arasında "kadın ve düşük statülüler oranının, bu kesimlerin toplam sendikalılar içindeki oranına kıyasla düşük olduğunu" ortaya koymuştur.[88] Temsilcilerin %41'i orta düzey işlerden gelirken, bunlar işgücünün yalnızca %30'unu oluşturuyordu (temsilcilerin %29'u da işçilerin %19'unu oluşturan 'yüksek statü'lülerden geliyordu).[89]

İncelemenin yazarları, orta ve üst kademe mevkilerin bu egemenliğini iki nedene bağlarlar.

Birincisi, bürokratik hiyerarşide üst mevkilere doğru çıkıldıkça sendika faaliyetlerine katılmak maddi olarak kolaylaşır. Üst mevkilerde bulunanlar zaten iş icabı işyerinin çeşitli bölümlerine girip çıkmak, telefon konuşmaları yapmak vs. durumundadırlar. Buna karşılık, "alt statülü temsilciler (tipik olarak kadınlar) tek bir yerle sınırlı kalırlar, genellikle diğer işçilerden yalıtılmışlardır (düşük statülü temsilcilerin %63'ü kendi başlarına çalışıyorlardı) ve diğer işçilerle temas kurmaya ne hakları ne de araçları vardır". Hemen hemen bütün temsilcilerin hem kendi işlerini hem de sendika çalışmalarını yürütecek zamanı bulmakta zorlandıkları gözönüne alındığında,[90] bu unsur kesinlikle büyük önem taşır.

İkincisi, "sık rastlanan bir durum, üst düzey işlerdeki temsilcilerin genellikle kendilerine daha güvenli oldukları ve sendika toplantılarında daha çok konuşma ve ilitişim kurma yeteneği sergileyebildikleriydi".[91] Bir başka deyişle, burjuva toplumunun üst mevkidekilere kazandırdığı eğitim ve meslek bilgisi onları toplantılarda alt

kademelerde yer alanlara göre daha güvenli kılar. Bu nedenle, sendika temsilcisi toplantılarında "'üst statülü' işlerde çalışan temsilciler gündemdeki bütün konular üzerinde konuşmaya çok daha hazır durumdaydılar".[92]

Bir başka incelemeden de üçüncü bir sonuç çıkarsanabilir. Alt kademe büro işçileri, geleneksel olarak, çocuk sahibi olmak üzere işten ayrılmadan önce ancak bir kaç yıl çalışacağı varsayılan kadınlardan oluşur. Bu nedenle, çalışma koşullarında uzun dönemli iyileşmeler olmasını sağlamak, terfi merdivenine adım atmış olanlar (ya da en azından atma özlemi duyanlar) arasında, kadınlar arasında olduğundan daha az önemlidir. Aynı unsur, söz konusu incelemenin en ilginç bulgularından birini de açıklar: sendikalı kadınlar arasında 'terfi etmeyi amaçlayanlar' sendikasızlar arasında olduğundan %50 daha yüksekti.[93]

Ancak, kadın çalışanların uzun dönemli geleceklerini ücretli emek dünyasında görmeleri ve geleneksel olarak beyaz yakalı erkeklerin tutumlarına çok daha yakın tutumlar geliştirmeleri gün geçtikçe belirginleşen bir eğilimdir. Evli olmayan genç kadınların %70'i terfi etmeyi amaçladıklarını ifade ederlerken, "iş hayatlarının ikinci aşamasındaki daha yaşlı kadınların" sadece %29'u bu amaca sahipti.[94]

Demek ki, sendikal bilince en çok sahip beyaz yakalı işçiler, genellikle, kariyer merdiveninde üst basamaklara tırmanma, eninde sonunda başka işçileri denetleyecek konuma gelme umudu en fazla olan insanlardır. Bu, beyaz yakalı sendikacılığın temel özgüllüklerinden birini açıklar: Sendika şubelerinde anahtar bir rol oynayan en inançlı sendika militanları, genellikle çalışma yaşamlarını menejerlik mevkilerinde bitiren kişilerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Sheffield belediyesiyle ilgili inceleme, üst mevkilerde bulunan temsilcilerin sendika komitelerine egemen olduklarını göstermişti. Bu durum sendikanın çalışma tarzını da etkiliyordu: "Üst mevkideki temsilcilerin ılımlı bir etki yaptıkları ... sık sık işletme yönetiminin karşı karşıya oldukları sorunlara dikkat çektikleri gözleniyordu..."[95] "Şikayetlerin çözümlenmesinde menejerlerin düşünce tarzının dayatıldığını gösteren işaretler vardı."[96]

Yine de, kendi dile getirdikleri politik tercihlere görer, "yüksek statülü" temsilciler "ağırlıkla sola eğilimliyken, alt statülü temsilciler ağrılıkla sağa eğilimliydi".[97] İnceleme, yüksek statülü temsilcilerin pek çoğunun öğrenciyken politik açıdan radikalleşmiş olup bu radikalizmi beyaz yakalı hiyerarşide tırmanırken uygulamaya ge-

çiren insanlar olduklarını düşündürtmektedir. Açık ki bunlar, artık geldikleri noktada, belli belirsiz bir sol ideoloji ile oldukça sağcı bir pratiği birleştiriyorlardı: *Marxism Today* türü düşüncelerin bu tür insanlara cazip gelmesini açıklayan etken de herhalde budur.

Peki, orta kademe sendikacıların durumu nedir? Belli ki genellikle bunlar da yönetici mevkilere gelme özleminden uzak değillerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi, çok zaman sendikacılar terfi etmekle daha fazla ilgilenen insanlardır: Sheffield incelemesine göre, militanlığın nedenlerinden biri, "karar verme yetkisine sahip menejerlik mevkilerine yükselme arzusu" idi.[98] Terfi edebilmek için ise, kurnuluşun amaçları en azından biçimsel olarak kabul edilmelidir. Sendika aktivistleri böyle bir özdeşleşmeyi reddediyor da olsalar, daha yukarılara çıkma umudu taşıyorlarsa bunu açıkça ifade edemezler. Orta kademedekilere alt kademe işçilerden daha yüksek maaş verilmesinin bir nedeni de böylece onların desteğini satın almaktır.[99]

Bununla birlikte, pratikte, orta kademe beyaz yakalı işçilerin, menejerlik işlevi bir yana, gerçekten denetleyici bir otorite kullandıklarına bile çok ender rastlanmaktadır. Crompton ile Jones'un vurguladıkları gibi:

> En alt denetleyiciler kademesinin işi, kendilerinin hemen altındaki işçilerin yaptığı işten pek farklı değildi... 'Esnek çalışma saatleri' (*flexitime*) sisteminin uygulamaya konulduğunu düşünürsek, saat tutma işi bile artık merkezi olarak izlenip denetlenmektedir. İşçi alma ve terfiler merkezi personel servislerinin sorumluluklarıdır; bu süreçlerde ilk 'denetim' kademesi bölüm ya da şube menejeridir. Denetleyici çoğu durumda 'yönlendirici bir işçi'dir ve denetim işi aynı bölümde çalışan diğer büro işçilerinin yaptıkları işten pek farklı değildir.[100]

Dahası, beyaz yakalı işlerin sürekli rasyonelleştirilmesiyle ve kamu sektöründe harcamaların kısılmasıyla birlikte yürüyen iş güvensizliği, orta kademedekileri (en azından, terfi etme fırsatlarının azalması anlamına geldiği için) menejerliğe yükselmiş olanlardan farklı şekillerde etkiler.

Bu nedenlerle alt kademelerin üstündeki *tüm* beyaz yakalı işçileri 'menejer' sayarak gözden çıkarmak saçmalıktır. Beyaz yakalı işçilerin pek çoğu, belki de çoğu, gerçekten menejerlik mevkileri-

ne yükselme umudu taşımak (bu onları ideolojik açıdan kendi üstlerindeki yeni orta sınıfla özdeşleştirme yönüne çeker) ile sendika eylemlerine umut bağlamak (bu da onları kol emeğine dayalı işçi sınıfının geleneksel özelliği olan kollektivist görüşlere doğru çeker) arasında yalpalayacaklardır. Sonunda yapacakları seçim, terfi etmenin ne ölçüde gerçekçi bir umut olduğuna, sendikal eylemlerin ne ölçüde güçlü ve etkili olduğuna, işçi sınıfının diğer kesimlerinin eylemlerinin kendilerini ne ölçüde çektiğine bağlı olacaktır.

Bugün (1986'da), bu çelişkili eğilimler kendilerini şöyle ifade etmektedir: işçilerin bu kesimi kendi sendikalarıyla 1960'ların sonlarından önce olduğundan daha güçlü biçimde özdeşleşmiştir, ama sıra seçimlere gelince Muhafazakâr Parti'nin ve Liberal/Sosyal Demokrat İttifak'ın baş destekçisi olmayı da sürdürmektedir. Tipik bir örnek olarak, söz konusu işçiler 1970'lerin ortalarında sendikalarının Sendikalar Konfederasyonu'na (TUC) katılması doğrultusunda oy vermişler, ama sendikanın İşçi Partisi'ne katılması çağrılarına, sendika militanlarının çoğunluğu bunu destekliyor olmasına rağmen, ezici çoğunlukla karşı çıkmışlardır.

Sosyalistler bu kademelerde aktif sendikacılar olmak zorunda ve, aynı zamanda, yeni orta sınıftan üzerlerine gelecek olan hem ideolojik, hem de yükselme olanağı baskılarını anlamak zorundadırlar. Bu durum, bazı yönleriyle, geçen yüzyılın sonunda soyalistlerin vasıflı kol işçi sınıfı karşısındaki durumlarına benzemektedir. Vasıflı kol işçileri vasıfsız emekçiler kitlesinin bir hayli üstünde yaşam standarlarına sahiptiler ve ideolojik açıdan muhafazakâr eğilimler taşıyorlar, egemen sınıfın fikirlerini vasıfsız işçi kitlelerine akıtan bir kanal işlevi görüyorlardı. Buna rağmen, sınıfın en örgütlü kesimi (lonca türü, dar sendikalarda da olsa) bunlardı. Sosyalistler bir yandan bu tür örgütlerde aktif olmak, bir yandan da vasıflı işçilerin kendilerini varolan toplumu destekleyen 'işçi aristokratları' olarak görme eğilimine karşı ve vasıfsız işçilerle birlikten yana sürekli mücadele vermek durumundaydılar.

Gelgelelim, orta kademe beyaz yakalı tabakasında aktif olan sosyalistlerin durumu, iki açıdan, bugün daha kolaydır. Birincisi, sıradan beyaz yakalı işçilerin pek çoğu örgütlenmiştir; nesnel etkenler nedeniyle militanlık etmeleri orta kademdekilere kıyasla genellikle daha zor da olsa, büyük çaplı mücadelelerde inisyatif ve coşkularıyla güçlü bir unsur olurlar. İkincisi, pek çok beyaz yakalı işçinin kendilerini yan yana buldukları kol işçilerinin çok güçlü bir örgüt-

lenmeleri vardır. Bu örgütlenme, yeni orta sınıfın etkilerinin çekiciliğine karşı güçlü bir karşı-çekim merkezi işlevi görebilir.

Sonuç

İşçi sınıfının tarihi, sermaye birikimi yeni sanayilerin gelişmesine ve başka sanayilerin daralmasına yol açtıkça, sürekli bir değişimin tarihidir.

Bu değişimin her aşamasında sınıf sistemin dinamiği tarafından yeniden yapılandırılır, işçiler yeni alanlarda yoğunlaşırken eski yoğunluk alanları dağılır. Sözgelimi, Engels 1844'te *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nu yazdığında, ağırlıkla *tekstil* işçilerinden söz ediyordu. Yetmiş yıl sonra işçi sınıfından söz edenler, Glasgow, Belfast, Sheffield ve Kuzeydoğu İngiltere'de merkezi bir rol oynayan ağır sanayi işçilerini kastediyorlardı. 1930'ların sonlarına gelindiğinde, gelişmenin odak noktası yine değişiyor, otomotiv sanayii ile hafif sanayiye - Batı Midlands bölgesi ve Kuzey Londra'ya kayıyordu.

Böyle bir değişim her gerçekleştiğinde, sanayi örgütlenmesinin eski biçimlerine takılıp kalanlar değişimi sınıf temelinde anlayamaz hale gelirler. Örneğin, pek çok eski Çartist 1850'lerle 1870'ler arasında İngiliz ekonomisinde meydana gelen değişiklikleri kavrayamadıkları için egemen sınıf politikalarıyla barışıp Gladstone Liberalizmiyle uzlaştılar. Bir yüzyıl sonra, 1950'lerin sonunda yarı-vasıflı hafif sanayi ile otomotiv sanayinin gelişmesinin doruk noktasında, bu sanayilerdeki işçilerin 'burjuvalaştığı' görüşü moda oluyordu.

Bugün İngiltere'de yine, resesyonun etkilerinin daha da yoğunlaştırdığı böylesi bir değişim süreci yaşamaktayız. Önümüze bir kez daha, ya işçi sınıfının ya da bu sınıfın gücünün tükendiğini iddia eden teoriler çıkıyor.

Bu makalede amacım, sınıfın yapısında ve örgütlenmesinde yer almakta olan gerçek değişim hakkında bazı ipuçları sunmaktı. Bu, kaçınılmaz olarak, sınıfın nesnel yapısını ve belli anlarda egemen olan özgül tutumları anlatma çabasını gerektirmiştir. Ne var ki, bu, hareketli bir filmden hareketsiz bir resim çıkarmak demektir. Sınıfın bilinci daima hareket halindedir, toplumun nesnel yapılarından çok daha hızlı değişmektedir. Her küçük zafer bazı insanlara yeni bir güven ve yeni bir anlayış kazandırır; her küçük yenilgi bir

ÜÇ

İşçi sınıfı kime oy veriyor

Chris Harman

Devrimciler, seçmen davranışını inceleyen çözümleme yöntemlerine (*psephology*) karşı haklı bir güvensizlik beslerler. Seçim sonuçları ve kamuoyu yoklamaları insanların görüşlerinin kısmi yönlerine ilişkin durağan imajlar sunarlar; insanların çeşitli düşünme biçimlerini, belirli durumlarda (örneğin, mektup kutusundan çıkan bir oy pusulasıyla karşılaştıklarında) bir görüş, başka durumlarda (örneğin, bir işyeri toplantısında) oldukça farklı bir görüş dile getirmelerini görmezlikten gelirler. En önemlisi, düşüncelerin mücadele içinde değişebilecek olmasını hiçbir şekilde hesaba katmazlar. Bu yüzden, ideolojik statükonun nasıl değiştirilebileceğini göstermez, statükoyu basitçe yansıtmakla kalırlar.

Ancak bu, bulgularının bizim hiç ilgimizi çekmeyeceği anlamına gelmez. Bazen ideolojik statükonun ne olduğunu bilmek, özellikle ciddi politik muarızlarımız kendi savlarını kısmen bunun yanlış bir yorumuna dayandırdıkları zamanlarda, önemli olabilir. Bu nedenle, *İngiltere Kime Oy Veriyor* adlı yeni bir inceleme, seçim meraklılarının kutsal kitabı haline gelebilecek olmasına rağmen, oldukça ilginç bir çalışma.

İşçi Partisi 1983 genel seçimlerinden feci bir yenilgiyle çıkalıberi, tarihçi Eric Hobsbawm ile izleyicilerinin fikirleri solda muazzam yaygınlık kazandılar. Bu görüşlere göre, işçi sınıfının geleneksel sosyalist politikası dönüşü olmayan bir gerileme içindedir; Thatcherizm, bu gerilemeden yararlanarak, muhafazakârlık için yeni bir 'otoriter popülist' temel yaratmıştır; solun buna karşı mücadele edebilmesinin tek yolu, seçimlerde anti-Thatcher bir çoğunluk sağlayabilmek için orta sınıf parti ve hareketleriyle yeni bir ittifak kurmaktır.

İngiltere Kime Oy Veriyor, Hobsbawm'cı temel savların bazılarına karşı önemli ampirik veriler sunmaktadır. Bu çalışma, İngiltere'de politikanın sınıfsal temelinin kaybolmadığını, kol emeğine dayalı işçi sınıfının "zaman zaman düşünülene göre politik açıdan biraz daha birleşmiş bir durumda" olduğunu, dolayısıyla

1983'te, "İşçi Partisi adına özellikle kötü geçen bu seçimlerde", Partinin hâlâ vasıflı işçilerin oylarının %51'ini, yarı-vasıflı ve vasıfsız işçilerin oylarının %48'ini alabildiğini gösterir. Yine bu çalışma, değişmiş tüketim kalıpları ile konut mülkiyetinin işçiler üzerindeki etkisinin yaygınca varsayıldığından çok daha az olduğunu gösterir. Örneğin, Hobsbawm'un varsayımı şöyledir: "Geleneksel sosyalist işçi partilerinin kol emeğine dayalı işçi sınıfından oluşan çekirdeği, yaşam standartlarının 1930'larda iyi ücret alanların bile rüyalarında dahi göremeyecekleri düzeylere ulaştığı onyıllar içinde dönüşüme uğramış ve bir ölçüde de bölünmüştür".

İnceleme, örneğin artık kendi evlerine sahip olmuş, eskiden İşçi Partisi'ne oy veren belediye konutu kiracılarının Muhafazakâr Parti'ye oy verme olasılığının evine sahip olmayanlardan daha yüksek olmadığını gösterir. Ayrıca, 'otoriter popülist' savını neredeyse tamamen yok etmesi gereken bir noktaya daha dikkat çeker:

> Muhafazakâr Parti'nin [1983 seçimlerinde] toplam destek düzeyi özellikle yüksek değildi. Parti'nin bugünkü yapısının 1922'de ortaya çıkışından bu yana yapılan 18 seçimin 10'unda Muhafazakâr Parti, Thatcher'ın Muhafazakârlarının 1983'te aldığından daha yüksek oranda oy almıştır.

Yazarlar, kol emeğine dayalı işçi sınıfını saptamak için genellikle kullanılan rakamları alt kategorilere böldükleri içindir ki İngiliz politikasının sınıf temeline dayandığını teyid edebilmektedirler. Genelde kullanılan rakamlarda kolla çalışan ücretli işçilere, hem kol

emeğine dayalı serbest çalışanlar ve küçük işadamları, hem 'ustabaşılar ve teknisyenler' dahil edilir. Oysa, çalışmanın gösterdiği gibi, bu iki grup, geçimlerini kol emek-güçlerini satarak sağlayan kişilerden her zaman belirgin ölçüde farklı şekilde oy kullanırlar.

> En muhafazakâr sınıf küçük burjuvazidir... Bu durum, geleneksel kol emeği ile kol emeği olmayan emek ayrılığını darmadağın eder.

Ve 'ustabaşılar ve teknisyenler' oy kullanımı kalıpları bakımından küçük işadamlarından ve işsizlerden ayrıldıkları halde, Muhafazakârlar'a oy verme eğilimleri çok belirgindir (kullandıkları oyların %48'i Muhafazakâr Parti'ye giderken, İşçi Partisi'ne yalnızca %26 düşmektedir).

Çalışma, oy sonuçlarının analizinde de, genellikle 'beyaz yakalı', 'orta sınıf' seçmenler için aktarılan rakamları alt kategorilerine böler. 'Kol emeğine dayalı olmayan sıradan işçiler'i, 'maaşlılar' olarak adlandırdığı yüksek kademe beyaz yakalılardan ayırır. "Bir yanda büro işçileri, satış işçileri ve sekreterler...görece düşük gelir düzeyine sahip ast mevkilerde çalışanlar ile, öte yanda menejerler, idareciler, kol emeğiyle çalışmayan işçilerin denetleyecileri, profesyoneller ve yarı-profesyoneller" arasında bir ayırım yapar. "İkincilerin hepsi, sağlam bir iş güvencesi sunan, genellikle yüksek gelir sağlayan...ve genellikle otorite kullanılan mesleklerdir".

'Kol emeğine dayanmayan sıradan işçiler' günümüzde nüfusun %24'ünü oluşturmaktadırlar. Sayıları 1964'ten bu yana %6 oranında artmıştır. Aynı dönemde, kol işçilerinin sayısı nüfusun %47'sinden %34'üne düşmüştür. Ancak, kol işçileri ile kol emeğine dayalı olamayan sıradan işçiler birleştirildiğinde, bu incelemeye göre, hâlâ nüfusun %58'ini oluşturular. Beyaz ve mavi yakalı proletarya hâlâ çoğunluk sınıftır.

Aslında, gerçek dünyada, bu açıdan durum incelemenin gösterdiğinden de daha iyidir; çünkü incelemenin 'maaşlılar' kategorisi fazlasıyla geniştir. Bu gruba, açıkça yeni küçük burjuvaziye ait olan yönetici türü insanlar (ve hatta bizzat burjuvazinin yöneticilik görevini yürüten kesimi) ile Marksist bir çözümlemede (emek güçlerini sattıkları, üretim araçları üzerinde denetime ve başka işçiler üzerinde otoriteye sahip olmadıkları için) işçiler arasında sayılmaları gereken 'yarı-profesyonel' grupları (örneğin, sıradan öğretmenler, alt ka-

demede hemşireler) girmektedir. Verilen maaş rakamları herşeyi içine alan bu 'maaşlılar' kategorisinin ne kadar yetersiz olduğunu göstermektedir: 'Maaşlı' erkeklerin ortalama kazançları erkek kol işçilerinin ortalama ücretlerinden ancak %70 daha yüksek ('maaşlı' kadınların ortalama kazançları iste ancak %19 daha yüksek) olarak gösterilmektedir. Bunlar egemen sınıfın pek de kanaatkar üyeleri olsalar gerek!

Bu nokta çok önemlidir; çünkü incelemenin iddiasına göre, 'maaşlılar' en hızlı büyüyen sınıftır (şu anda nüfusun %27'sini oluşturmaktadırlar ve kol işçilerinden ancak %7 daha azdırlar). Dahası, bu sınıf, hem Muhafazakâr Parti'nin hem de Liberal/Sosyal Demokrat İttifak'ının oylarının ana tabanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla, İşçi Partisi'nin son iki genel seçimde düşük oranda oy almasının başlıca nedeni olarak en büyük iki sınıfın büyüklüğündeki değişim gösterilmektedir (yine de, üç partili bir sistemde İşçi Partisi'nin kolla çalışan işçi sınıfı üzerindeki egemenliğinin hâlâ gelecek genel seçimlerin kazanılmasına temel oluşturabileceği ileri sürülmektedir).

Ama 'maaşlılar'ı oluşturan farklı grupların ayrıntılı bir çözümlemesi yapılırsa, bu incelemeninkinden çok farklı bir sonuç ortaya çıkar. Böylesi bir çözümleme nüfusun ancak yaklaşık %12'sinin ayrıcalıklı kesime (burjuvazinin menejerlik görevini yürüten kesimi ile 'yeni orta sınıf'), geri kalanının işçi sınıfı saflarına girdiğini gösterir.

İncelemenin yaklaşımı İngiltere'de sınıf ile politika arasındaki ilişkinin şu en önemli noktası kavrayamamaktadır: Sanayinin yeniden yapılanması, işçi sınıfının yanında ve nicelik açısından benzer yeni bir sınıfın gelişmesini *değil*, işçi sınıfının yeniden yapılanmasını yaratmıştır. Toplam nüfustaki oranları temelinde (bu kitapta verilen temel rakamları kullanarak) sınıf yapısına üç farklı yaklaşımı karşılaştırarak bunu görmek mümkündür (rakamlar % olarak verilmiştir):

	Geleneksel/ Hobsbawmcı	*İngiltere Kime Oy Veriyor*	*Marksist Yaklaşım*
Egemen sınıf	?	-	2-3
Yeni orta sınıf	49	27	12
Eski orta sınıf	8	8	8
Ustabaşılar ve teknisyenler	-	7	7
Beyaz yakalı işçi sınıfı	-	24	36
Mavi yakalı işçi sınıfı	41	34	34
Toplam işçi sınıfı	41	58	70

Görüldüğü gibi, egemen sınıf *İngiltere Kime Oy Veriyor* adlı çalışmada tamamen kaybolmakta, geleneksel/Hobsbawm'cı çözümlemede ise çok zaman görülmemektedir.

Sınıf yapısına ilişkin bu farklı tablolar İşçi Partisi'nin başarısızlığına ilişkin farklı açıklamalara temel oluştururlar. Geleneksel (ve Hobsbawm'cı) açıklamada, hem İşçi Partisi'nin işçi sınıfının desteğinin çoğunluğunu alamadığı, hem de gelişmekta olan orta sınıfa hitap edemediği söylenir. *İngiltere Kime Oy Veriyor*, aksine, İşçi Partisi'nin ('ustabaşılar ve teknisyenler' işçi sınıfının dışında bırakıldığında) kol işçilerinin çoğunluğunun desteğini aldığını gösterir. Ancak kitap, bu desteğin neden on yıl öncesine kıyasla daha düşük olduğunu açıklayamaz. Ayrıca, İşçi Partisi'nin 'kol emeğine dayanmayan sıradan' işçiler arasındaki desteğinin neden düşük düzeyde kaldığını da açıklayamaz. 1983'te kol emeğine dayanmayan işçilerin ancak %25'i (Muhafazakâr Parti'ye oy verenlerin yarısından biraz daha fazlası) oylarını İşçi Partisi'ne vermişlerdi.

Bu sorunun üstesinden gelememesi, İngiltere Kime Oy Veriyor adlı çalışmanın eninde sonunda geleneksel çözümleme yöntemlerini kullananlarınkine çok benzer politik sonuçlara varmasına yol açar: İşçi Partisi, 'maaşlılar'ın 'eğitimli' kesimine hitap eden 'liberal' değerleri (liberal değerlerin 'bilimsel' tanımına Ortak Pazar'ın desteklenmesi ve ırkçıların düşüncelerini ifade etme hakkının savunulması da girmektedir) ve Parti politikalarının bütün sınıflar açısından 'adilliğini' vurgulamalıdır. Oysa, İşçi Partisi'nin zayıflığının çok daha kolay bir açıklaması daha vardır. *İngiltere Kime Oy Veriyor* şunun altını çizer:

> Çalışma koşulları, değerler ve politik bağlar için yaşam tarzından daha temel belirleyicilerdir... Ücretli kol işçilerinin iş güvenliği görece daha azdır ve hastalık ödeneği ile emekli maaşı gibi yardımlardan görece daha az pay alırlar. Kendi çalışma koşulları üzerindeki denetimleri, yaptıkları iş üzerindeki inisyatifleri azdır. Ayrıca, daha iyi para veren ve daha güvenli yöneticilik mevkilerine yükselme şansları görece daha azdır. Sonuç olarak, kol işçileri konumlarını bireysel eylemle düzelteceklerinden emin olamazlar. Umutlarını daha ziyade kollektif eyleme bağlamak zorundadırlar...

Bütün bunlar doğrudur. Ancak çok önemli bir nokta gözardı

edilmektedir. 'Eski' kol işçileri 'kollektif' değerleri benimseyip bir tür sol politikayla özdeşleme noktasına ancak mücadele deneyimiyle gelmişlerdi. 1850'lerden 1890'ların başlarına kadar işçilerin büyük çoğunluğu Gladstone'un bireyci Liberal Partisi'ne oy veriyorlardı. İşçi Partisi'nin ilk başarılı mücadelelerinden sonra bile işçilerin çoğunluğu hâlâ Muhafazakâr Parti'ye ya da Liberallere oy veriyorlardı.

İşçi sınıfını 'kollektif' değerlere ve İşçi Partisi'ne oy vermeye yönlendiren, üç mücadele dalgası olmuştu: 1880'ler sonuyla 1890'larda, 1910-26'da ve 1930'ların sonuyla savaş yıllarındaki dalgalar. Ağır sanayi ve tekstil sektörlerindeki 'eski' kol işçilerini, ve daha sonra da hafif sanayi, otomotiv sanayii gibi sektörlerdeki daha yeni işçi sınıfını İşçi Partisi'ne ilk yönelten bu mücadelelerin sağladığı deneyim olmuştu. Ne var ki, yeni işçi tabakalarını diğerlerinin ardından İşçi Partisi'ni desteklemeye çeken bu süreç 1950'ler ve 1960'larda, tam da 'sıradan' beyaz yakalı işçilerin muazzam ölçüde gelişmeye başladığı yıllarda, kesintiye uğradı.

Bunun nedeni, beyaz yakalı işlerdeki çalışma koşullarının 'kollektif' tutumları dışlıyor olması değildi. Ne de olsa, 1960'ların sonuyla 1970'lerin başlarında beyaz yakalı sendikacılık ile beyaz yakalı işçilerin eylemlerinde dev bir gelişme görülmüştü. Gelgelelim bu sendikal 'kollektivizm' politik kollektivizme yansımadı. Niye?

İşçi Parisi'nin 1964 ile 1979 arası dönemde, tam da beyaz yakalı işçilerin militanlığının patladığı onbir yıl boyunca iktidarda olduğunu hesaba katmadan bu soruyu yanıtlamak imkânsızdır. Bu militanlık dalgası, büyük ölçüde, iktidardaki İşçi Partisi'nin kapitalizm-yanlısı politikalarına tepki olarak doğmuştu. Dolayısıyla, çoğu sıradan beyaz yakalı işçinin ve alt kademe 'yarı-profesyonel'in politik açıdan İşçi Partisi'ni desteklemek için herhangi bir neden görmemeleri pek şaşırtıcı gelmemelidir.

İşçi Partisi solunda güçlü bir si ısi alternatif olsaydı, olaylar biraz farklı gelişebilirdi. Kol işçileri İşçı Partisi'ne karşı sol, sosyalist bir konumdan mücadele ederek, sıradan beyaz yakalı işçilerin sola doğru politikleştiği yeni bir politik atmosfer yaratabilirlerdi. Ancak bu gerçekleşmeyince, işyerlerindeki kollektif bir yaklaşım da kendini politika alanında ifade edemedi.

Bunu bir kez kavrayınca, İşçi Partisi lideri Neil Kinnock'un politikalarının niçin beyaz yakalı işçilerin çoğu kesimlerinin geçici desteğinden daha fazlasını kazanamadığını da görebiliriz. İşçi Partisi'nin

bugun kendisinin liberal/Sosyal Demokrat İttifak partilerinden farklı olmadığını gösterme çabaları bir kaç yıl içinde seçim kazanmaya yetecek kadar 'orta' oyları kendine çekmesi sonucunu doğurabilir Ancak ıktıdara gelir gelmez, desteğini kazandığı beyaz yakalı işçileri hayal kırıklıgına uğratacak politikalar uygulayacaktır.

EK

Erik Olin Wright'ın Sınıflar kitabı üzerine

Alex Callinicos

Bu kitaptaki ilk makalemde geliştirdiğim yeni orta sınıf tarifi, Erik Olin Wright'ın çelişkili sınıfsal konumlar teorisinden, bu teoriye eleştirel bir bakışla yaklaşıyor da olsa, büyük ölçüde yararlanmıştır. Ne var ki, bu makalenin *International Socialism* dergisinin 2:20 (Yaz 1983) sayısında ilk çıkışından bu yana, Wright bu teoriyi terketmiştir. Wright'ın ilk çözümlemesinin önemini ve bu çözümlemenin çağdaş kapitalizmin karmaşık sınıf yapısını anlamaya çalışanlar üzerindeki yaygın etkisini gözönünde düşündüğümüzde, Wright'ın bakış açısını değiştirmesinin üzerinde biraz durmaya değer.

Wright, çelişkili sınıfsal konumlar teorisini terkettiğini, ilkin 1985'de yayımlanan *Classes* (Sınıflar) adlı kitabında bildirmişti. Wright bu kitapta, teorisinin karşı karşıya bulunduğuna inandığı sorunları sıralar. En önemli iki sorun şunlardır:

> Birincisi, sınıflarla ilgili ampirik çözümlemelerin çoğunda kullanılan biçimsel işleyiş kıstasları neredeyse hiçbir deği-

şiklik yapmaksızın kapitalist toplumlara olduğu gibi 'yaşayan sosyalist toplumlar'a da uygulanabilirdi... Ben devlet-sosyalisti toplumların 'gerçekten' kapitalist olduklarına inanmadığım için, teorinin bu duyarsızlığı sorun olmaya devam etmektedir.

İkincisi, "çelişkili sınıfsal konumlar kavramı pratikte, sömürü ilişkilerinden çok, neredeyse tümüyle egemenlik ilişkilerine dayanıyordu".[1]

Açık ki, elinizdeki derlemenin yazarları gibi, SSCB ile benzer ülkelerin bürokratik devlet-kapitalisti toplumlar olduklarına inanan kişiler ilk itiraz noktası geçerli değildir; aksine, bizim bakış açımızdan, çelişkili sınıfsal konumlar teorisinin bu toplumsal formasyonlara uygulanabilme potansiyeli teoriyi daha da güçlü kılar.

İkinci itiraz noktası, 1970'lerin sonlarında Ian Steedman'ın ve Piero Sraffa'nın diğer izleyicilerinin emek-değer teorisine yönelttikleri saldırılara Wright'ın verdiği karşılıkla bağıntılıdır. Wright'a göre, Sraffa'cıların en önemlisi 1982'de Marks'ın sömürü kavramını emek-değer teorisinden ayırmaya çalışan *Genel Sömürü ve Sınıf Teorisi* başlıklı bir kitap yayınlayan John Roemer'di. Bu ayırımı yaparken, Roemer, başka görüşlerinin yanı sıra, sömürünün, sömürücüler doğrudan üreticiler üzerinde herhangi bir denetim sahibi olmadan, yalnızca piyasadaki mübadeleler temelinde ortaya çıkabileceğini kanıtladığını iddia ediyordu. Roemer daha sonra, çeşitli türde üretken aktif kıymetlere sahip olmayı sömürünün temeli haline getirerek Marks'ınkinden daha genel bir sömürü teorisi kurmaya girişiyordu. Vardığı çarpıcı sonuç şöyleydi: 'Beceriye bağlı aktif kıymetler'e sahip olmaktan kaynaklanan ve daha çok beceriye sahip olanlar daha az beceri sahiplerinden daha yüksek maddi ödül aldığı sürece varolan, 'sosyalist sömürü' diye bir şey vardır. (Sömürünün bu biçimi 'sosyalist'tir, çünkü üretim araçlarında özel mülkiyetin kalkmasından sonra da varlığını sürdürecektir).[2]

Wright'ın verdiği ilk yanıt, (haksız bir biçimde) Srafta'cıların emek-değer teorisine yönelttikleri eleştirilerin doğruluğunu teslim etmek, ama sömürücülerin doğrudan üreticiler üzerindeki egemenliğinin sınıfsal sömürünün varlığının zorunlu bir koşulu olduğunda da ısrar etmekti. Böylece, sömürüyü *"emek üzerindeki egemenlik ve artı-ürünlere el konulması yoluyla artı-emeğe el konulan bir toplumsal ilişki"* olarak tanımlıyordu.[3] Bununla birlikte, Wright'ın

bir çözümleme aracı olarak emek-değer teorisini fiilen terkettiği dikkate alındığında, bu konum Roemer'in savlarına karşı dayanıklı bir savunma hattı değildir.

Wright *Sınıflar* da Roemer'in sömürü teorisini yeni bir sınıf anlatımının temeli yapmaya çalışır. *Sınıflar*'ın temel fikri şöyledir: "Sömürünün maddi temeli, üretken aktif kıymetlerin (genellikle mülkiyet ilişkileri olarak anılan) dağılımında yatar." Wright dört tür üretken aktif kıymet saptar: Emek-gücü, üretim araçları, örgütlenmeyle ilgili aktifler ve yetenekler. Bunların her birine özgül bir üretim tarzı denk düşmektedir. Emek-gücünün eşitsiz biçimde dağıldığı yerlerde feodalizm, üretim araçlarının eşitsiz dağıldığı yerlerde kapitalim, örgütlenmenin eşitsiz olduğu yerde 'devletçilik' ve yeteneklerin eşitsiz biçimde dağıldığı yerlerde sosyalizm vardır.[4]

Yeteneklere sahip olmanın, yetenekli olanların yeteneksiz olanları sömürmesine olanak tanıyan bir mülkiyet biçimi olduğu fikri Roemer tarafından zaten gündeme getirilmişti. Wright'ın getirdiği yenilik ise, 'örgütsel aktif kıymetler' kavramını ("karmaşık bir işbölümünde üreticiler arasında koordineli bir işbirliği yaratılmasının koşulları") ortaya atmaktı. Menejerliğin gücünün temelini bunlar oluşturur: "Menejerler, örgütsel aktif kıymetleri fiilen denetlemeleri sayesinde, toplumsal artığın bir kısmını ya da hepsini denetlerler". Bu yüzden, menejerler emek ile sermaye arasında çelişkili bir sınıfsal konumda bulunmayıp, kapitalizm-sonrası 'devletçi' bir üretim tarzının potansiyel egemen sınıfı olurlar.

Wright, Rusya ile benzer ülkelerin 'devletçilik' ile sosyalizmi birleştiren 'devlet bürokratik sosyalizmi'nin örnekleri olduklarına inanmaktadır. Dolayısıyla, "proletaryanın, kapitalist toplumda sınıf iktidarı mücadelesinde kapitalist sınıfın tek ve hatta belki de evrensel ölçüde merkezi rakibi olduğu artık sorgulanamaz bir temel gerçek değildir."[5]

Bu savın sınıf analizi açısından doğurduğu temel sonuç, Wright'ın toplumsal yapıyı artık tamamen parçalanmış bir yapı olarak görmesidir:

> Gerçek toplumların tek bir üretim tarzıyla tanımlanması ender rastlanan bir durum olduğuna göre, verili toplumların fiili sınıf yapıları birbiriyle kesişen karmaşık sömürü ilişkilerinden oluşur. Dolayısıyla, bazı konumların sömürünün bir boyutunda sömürücü, diğer bir boyutunda ise sömürü-

len olması mümkündür. Kapitalizmde yüksek vasıflı ücretli emekçiler (örneğin, profesyoneller) buna iyi bir örnektir: Sermayede herhangi bir aktif kıymetleri bulunmadığından kapitalist sömürüye tabidirler, aynı zamanda yetenek-sömürücüleridirler. Belli bir sınıf sisteminin genellikle 'yeni orta sınıf' olarak anılan konumları işte bunlardır.

Wright bu temelde en az oniki tane 'kapitalist toplumda sınıfsal konum' saptar: Görece tartışmalı olmayan dört konum (burjuvazi, küçük işverenler, küçük burjuvazi ve proleterler) ile hem sömürücü hem de sömürülen olan sekiz konum (uzman menejerler, uzman denetleyiciler, menejer olmayan uzmanlar, yarı-ehliyetli menejerler, yarı-ehliyetli denetleyiciler, yarı-ehliyetli işçiler, ehliyetsiz menejerler ve ehliyetsiz denetleyiciler).[6]

Bu savın arkasında politik bir dürtünün bulunması şaşırtıcı değildir:

> Sınıf analizi sınıf yapısını basit bir kutuplaşma olarak görmekten bir kere uzaklaşınca, sınıf ittifakları sorunu sınıf formasyonlarının çözümlenmesinde büyük önem kazanır. Örgütlü sınıf mücadelesi iki homojen, örgütlü kamp arasındaki bir çatışma biçimini ender olarak alır. Genel olarak rastlanan durum, ittifakların sınıflar, sınıf kesimleri ve, en önemlisi, çelişkili sınıfsal konumlar arasında kurulmasıdır.[7]

Kullanılan dil farklı olmasına rağmen, bu 'sınıf mücadelesi' (buna sınıf mücadelesi denebilirse) kavramı ile *Marxism Today*'de ve benzeri yerlerde ortaya atılan 'geniş demokratik ittifaklar' politikaları arasındaki temel benzerlikleri yakalamak zor değildir. Nitekim, Wright'ın *Sınıflar*'ını, 'analitik Marksizm'in ortaya çıkış ortamında değerlendirmek gerekir (bu, genel eğilimi Marksizmin yerine burjuva sosyal bilimlerini ve sosyal demokrat politikaları koymak olan ve en gelişkin şekliyle G.A. Cohen ile Jon Elster tarafından temsil edilen bir düşünce akımıdır).[8] Bu akım, başka bir yerde tartıştığım ve burada ayrıntısına giremeyeceğim, tarihsel materyalizmle ilgili bazı genel sorunları ortaya atar.[9] Yine de, Wright'ın yeni sınıf teorisinde benim görebildiğim temel zaaflara işaret etmeden geçemeyeceğim.

1) Wright'ın yeni sınıf tanımına temel oluşturan Roemer'in sömürü anlayışı tümüyle geçersizdir. Wright, klasik Marksizmde sö-

mürünün bir ilişki olduğu düşüncesini muhafaza eder ve şöyle yazar: "Roemer'in çözümlemesinde, zenginlerin refahının nedensel olarak yoksulların yoksulluğuna bağlı olması saptanabildiği zaman zenginlerin yoksulları sömürdüğü söylenebilir - zenginler yoksullar yoksul olduğu için zengindir, yoksulların zararına zengindirler."[10] Oysa, tam da bu görüş Roemer'in teorisinde yoktur. Roemer iki sömürü modeli ortaya koyar. Sömürünün eşitsiz değişimle özdeşleştirildiği ilk modelde, tek ilişkileri aynı pazar için üretim yapmak da olsa, aynı geliri elde etmek için daha az emek-zamanı harcayan üretici sömürücü, daha fazla emek-zamanı harcayan üretici ise sömürülendir.[11] İkinci modelde sömürü, 'uygulanabilceği varsayılan' alternatif bir toplum ölçü alınarak tanımlanır: bu topluma ulaşılsa varolan toplumdaki bir grubun (sömürülenler) durumu kötüleşirken, toplumun geri kalanının (sömürenler) durumu iyileşecektir. Roemer'in iki grup arasındaki tek ilişki olarak neden sonra eklediği özellik, sömürücülerin sömürülenlere egemen olmasıdır.[12] Ne var ki, Wright'ın Roemer'in görüşlerini cazip bulmasının bir nedeni, tam da Roemer'in egemenliğin sömürünün zorunlu bir koşulu olduğunu yadsımasıydı!

Wrighıt bu sorunların bazılarının elbette farkındadır. Dolayısıyla, Roemer'in ikinci modelinin "bir sınıfın emeğinin ürünlerine başka bir sınıfın el koymasını" ifade eden sömürüyü değil, "ekonomik baskıyı" tanımladığını ileri sürer. Dahası, Roemer'in, bir grup yetenekli yetenekleri tekeline aldığında ortaya çıkan 'sosyalist' yani yetenek sömürüsü keşfinin inandırıcı bir ilişki olmadığını kabul eder: "Yeteneğe bağlı aktif kıymetler mülkiyetinden, ilişkilerin niteliği hakkında sonuçlar çıkarılabileceği hiç açık değildir". Şaşırtıcıdır ama, "yetenek aktiflerine sahip olmanın... bir sınıf ilişkisinin temeli" olup olamayacağı konusundaki kuşkularına karşın, Wright "sınıfsal yapıların çözümlenmesinde yeteneğe bağlı aktif kıymetler kavramının korunmasında" ısrarlıdır.[13]

Sömürü tartışmalarında Roemer'in 'mülk-aktifler' yaklaşımından yararlanmasının sonucu, Wright'ın gelir farklılıklarını sömürünün, dolayısıyla sınıf uzlaşmazlıklarının belirtileri olarak görmeye başlamasıdır. Peter Meiksins'in gözlemlediği gibi, "çıkar çatışmalarından söz etmesine karşın, son tahlilde, bazı aktif kıymetleri *gelir açısından* sonuçlar doğurdukları için oldukça önemli sayar. Üretim araçlarının denetiminin souçlarını örgütsel yani yetenek aktifleri üzerindeki denetimin sonuçlarıyla başka nasıl özdeşleştirebilir ki?"[14] Böy-

lece Wright, sınıfı gelir farklılıklarıyla özdeşleştirme noktasına tehlikeli ölçüde yaklaşır. Bu durumda, oniki gruba ayrılmış biçimde bir sınıfsal yapı anlayışına varması ise pek şaşırtıcı gelmemelidir.

2) Marksist sınıf anlayışının bu şekilde neredeyse terkedilmesinin temel nedeni, Wright ile Roemer'in her biri sömürünün ayrı bir biçiminin temelini oluşturan çeşitli üretken aktif kıymetleri ayırmakta ısrar etmeleridir. Oysa, farklı aktifler üzerindeki denetimin kolayca ayrılabileceğini düşünmek hiç de akla uygun değildir. Bütün egemen sınıflar hem üretim araçları hem de emek-gücü üzerinde bir derece denetime sahiptirler. Dahası, doğrudan üreticilerin artı-emeğine el koymak için hem üretim araçları hem de emek-gücü üzerinde denetim sahibi olmak zorunludur. Farklı üretim tarzları arasında değişen unsur, bu iki denetim türünün derecesi ve ikisi arasındaki ilişkidir. Şöyle ki, köleci üretim tarzında sömürücüler hem emek-gücünü hem de üretim araçlarını denetlerler; feodal üretim tarzında sömürücüler ve sömürülenler her iki alanda da denetimi bir ölçüde paylaşırlar; kapitalist üretim tarzında ise sömürücüler üretim araçları üzerindeki tekellerini kullanarak emek-gücünü (piyasa yoluyla) denetlerler.[15] Bu örneklerin hiçbirinde sömürü, sömürücülerin doğrudan üreticiler üzerindeki egemenliği temelinde tanımlanmaz. Ama hepsinde de, artı-emeğe elkoyabilmek için bir ölçüde egemenlik uygulamak zorunludur (herşey bir yana, doğrudan üreticiler sömürüye karşı koyarlar), fakat bu daima üretim araçlarının denetimiyle bağlantılı olarak gerçekleşir.

3) 'Üretken aktif kıymetler'in diğer iki türü olan yetenek aktifleri ile örgütlenme aktifleri nedir? Wright'ın kendisi, yukarıda gördüğümüz gibi, yetenek-sömürüsü kavramının eleştirisini kabul eder. Wright, örgütsel-aktif sömürüsü tezini çelişkili sınıfsal konumlar teorisindeki sözde zaafları, özellikle sömürünün egemenlikle özdeşleştirilmesi sorununu aşmak amacıyla gündeme getirmiştir. Oysa, birincisi, yukarıda işaret ettiğim gibi sömürü egemenlikten tamamen ayrılamaz. İkincisi, Wright zaten sınıfı ve sömürüyü basitçe egemenliğe indirgemiş değildi. Wright, menejerlerin denetledikleri işçilerden alınan artı-değerden bir pay aldıklarını, bunun ise sermayenin kendilerine tanıdığı yetkiyi 'sorumlu ve yaratıcı biçimlerde' kullanmalarını özendirmek için verildiğini ileri sürmüştü (bu kitaptaki daha önceki makalemde belirtildiği gibi). Wright, John Goldthorpe'un 'hizmet sınıfı'nın inisyatif kullanmayı gerektiren güvenli mevkilerde bulundukları, dolayısıyla büyük maddi ödüllerden ya-

rarlandıkları şeklindeki önermesi üzerinde durarak, bu düşünceyi daha da geliştirebilirdi.

Nitekim, Wright *Sınıflar*'da, örgütsel-aktif sömürürü kavramına alternatif bir görüşü olarak, menejerlik konumunun "gözlemlemesi zor olan, ama çalışkanlık farklılıklarına çok hassas stratejik işler"in bir örneği olarak görülebileceğinin bilincindedir. Bu durumda 'stretejik işleri' yapanların yüksek gelirleri 'sadakat primleri' olarak görülebilir. Ne var ki Wright, "stratejik işler çözümlemesinden net sınıf ilişkileri çıkaramayacağımız" için bu alternatifi reddeder.[16] Ama bu tür konumlar niçin "net sınıf ilişkileri" gerektirsin? Niye Wright'ın ilk başta düşündüğü gibi, çelişkili sınıfsal konumlar olmasınlar? Bunun cevabı, Wright'ın, menejerlerin işçileri sömürdüğü kapitalizm-sonrası 'devletçi' üretim tarzı düşüncesini kabul etmesinde yatmaktadır. Ne var ki, diğer 'yeni sınıf' teorisyenleri gibi Wright da bu üretim tarzının hareket yasalarını ortaya koyamamadığı için, 'bürokratik kolektivizm' türü kavramların bütün kusurlarını da paylaşır.[17]

4) Wright'ın en güçlü yanlarından biri, entellektüel dürüstlüğü ve savlarının zayıf yanlarını kabul etmeye hazır olmasıydı. Farklı sınıf teorilerini ampirik olarak sınama çabaları, onu, *Sınıflar*'ın getirdiği açıklamada görülen bazı zaafları kabul etmeye götürmüştü. Bu zaaflardan ikisini aktarmakta fayda vardır. Birincisi, Wright, "bu iki ınlayış [Wright'ın eski ve yeni sınıf teorileri] arasındaki ampirik farklılıkları irdeleyen açımlayıcı bir çözümlemede, ortaya konulan sonuçların göreli yararlılıkları açısından oldukça belirsiz kaldığım" belirtiyor. İki teori de işçi sınıfı olarak neredeyse aynı insanları gösteriyordu.

İkincisi, farklı işçi sınıfı tanımlarının ilgili ampirik bir karşılaşırması, "ehliyet-sömürüsü kıstasının mantığının daha fazla araştırılması gerektiğini" düşündürüyordu. Wright, Roemer'den belirli yeenekleri tekelleştiren ehliyetlere sahip olmanın sömürünün bir temeli olduğu düşüncesini almıştı. Ne var ki, vasıflı işçilerin ampirik açıdan 'marjinal ehliyet sömürücüleri' olarak nitelenebilmesinin ancak oldukça keyfi bir yaklaşım kabullenilerek mümkün olduğunu görüyordu. Bu durumda Wright "daha fazla teorik araştırmaya gerek olduğu" sonucuna varırken, daha basit bir sonuç, 'yetenek-sömürüsü' düşüncesini bütünüyle terketmek olabilir.[18]

Daha genel olarak, Wright'ın ilk baştaki çelişkili sınıfsal konumlar teorisini terketmesinin nedenleri inandırıcı değildir. Wright'ın

onun yerine gündeme getirirdiği teori, burjuva sosyal biliminkine çok benzer bir sınıfsal yapı anlayışının, toplumu birbiriyle örtüşen gruplar kümesine indirgeyen bir anlayışın kabul edilmesini gerektirir. Çeşitli ayrıntı noktalarında Sınıflar'da ilgiye değer çok şey bulunurken, kitabın temel yönelimi, onu, sosyalistlerin bu zor zamanlarında akademik solun topluca politik ve entellektüel geri çekilişlerinin yeni bir örneği durumuna düşürmektedir.

Dipnotlar

Giriş

(1) Bkz. N. Carlin ve I. Birchall, 'Kinnock's Favourite Marxist - Eric Hobsbawm and the Working Class', *International Socialism* 2:21 (1983); A. Callinicos, 'The Politics of Marxism Today', *International Socialism*, 2:29, E. Wood, *The Retreat from Class* (Londra 1986).

(2) A. Gamble, 'Crawling from the Wreckage', *Marxism Today*, Temmuz 1987, s. 15-16.

(3) Bkz. J. Goldthorpe ve diğerleri, *The Affluent Worker in the Class Structure* (Cambridge, 1969).

(4) Statü kavramını irdeleyen bir eleştiri için bkz. *Greek World* (London, 1981), s. 85-96.

(5) *The Guardian*, 15 Haziran 1987. Crewe'un 1987 genel seçimiyle ilgili rakamları, vasıflı kol işçileri kategorisinde Muhafazakâr Parti'nin desteğinin %4 arttığını, İşçi Partisi'nin %1'lik bir kayba uğradığını gösteren Gallup/BBC anketine dayanıyordu. Aynı şekilde, sandık sonrası sorulara dayanan Harris/ITN anketinde ise İşçi Partisi'nin vasıflı kol işçilerinden aldığı oy yüzdesi %3 kadar çıkıyordu ve Muhafazakâr Parti'den yalnızca bir puan daha düşüktü. Bkz. J. Curtice, 'Must Labour Lose?, *New Society*, 19 Haziran 1987.

(6) Bkz. A. Heath ve diğerleri, *How Britain Votes* (Oxford, 1985) ve Chris Harman'ın bu derlemede yeniden basılan değerlendirmesi 'How The Working Class Votes'.

(7) S. Aronowitz, *False Promises* (New York, 1973), s. 292.

(8) Mesleklere dayalı sınıf anlayışının başka eleştirileri için bkz. E.O. Wright, *Class Structure and Income Determination* (New York,1979).

(9) G. Kitching, 'A Reply to Ellen Meiksins Wood', (*New Left Review* 163 (1987), s.123.

(10) P. Townsend ve diğerleri, *Poverty and Labour in London* (Londra, 1987), s. 46 ve 49.

(11) Wright, *Class Structure*, s.7-8. Ayrıca bkz. Ste Croix, s. 90-1.

(12) Örneğin, bkz. A. Callinicos, *The Revolutionary Ideas of Karl Marx* (Londra, 1983) ve *Making History* (Oxford, 1987); C.

Harman, 'Base and Superstructure', *International Socialism*, 2:32 (1986); G.D. Cohen, *Karl Marx's Theory of History - a Defence* (Oxford, 1978).

(13) Ste Croix, s. 43.

(14) Wright, *Class Structure*, s. 17.

(15) K. Marx, *Capital* I (Harmondsworth, 1976), s. 574-5.

(16) R. Samuel, 'Workshop of the World: Steam Power and Hand Technology in Mid-Victorian Britain', *History Workshop* 3 (1977), s. 45 ve başka yerler.

(17) Bkz. özellikle P.M. Gordon ve diğerleri, *Segmented Work, Divided Workers* (Cambridge, 1982).

(18) Townsend ve diğerleri, s. 12-5, 46 ve başka yerler.

(19) Labour Research Department, *Bargaining Report on London Weighting Payments* (1987).

(20) Örneğin bkz. P. Massey, 'The Shape of Things ot Come', *Marxism Today*, Nisan 1983 ve 'The Contours of Victory', *Marxism Today*, Temmuz 1983.

(21) Aktaran T. Tothstein, *From Chartism to Labourism* (Londra, 1983), s. 183-4.

(22) Bkz. D. Gluckstein, *The Western Soviets* (Londra, 1985).

(23) Bkz. R. Croucher, *Engineers at War 1939-45* (Londra, 1982).

1. Bölüm: 'Yeni Orta Sınıf' ve Sosyalist Siyaset

Bu makalenin ilk taslağı üzerine yorumları ve eleştirileri için Pete Goodwin ile Chris Harman'a minnettarım. 1983'te Skegness'teki Sosyalist İşçi Partisi toplantısında yeni orta sınıf üzerine yaptığım bir konuşmanın ardından çıkan tartışmanın da çok yardımı oldu Son olarak, makaleyi bu derleme için yeniden gözden geçirirken Peter Marsden'ın düzeltme önerilerinden de çok yararlandım.

(1) K. Marx ve F. Engels, *Selected Correspondence* (Moskova, 1965),.s. 327.

(2) K. Marx, *Capital* III (Moskova, 1971), s. 791.

(3) K. Marx, *Capital* II (Moskova, 1956), s. 33.

(4) K. Marx, *Capital* III, s. 879.

(5) Bkz. Cohen, s. 73-7 ve Ste Croix, s.43 ve devamı, s. 57-69 ve

85-96.

(6) Ste Croix, s. 51.

(7) Bkz. R. Scase, 'The Petty Bourgeoisie and Modern Capitalism', derleyenler: A. Giddens ve G. Mackenzie, *Social Class and the Division of Labour* (Cambridge, 1982).

(8) G. Routh, *Occupation and Pay in Great Britain 1906-79* (Londra, 1980), s. 4.

(9) Routh, s. 40.

(10) *Financial Times*, 28 Kasım 1981.

(11) Örneğin, bkz. R. Bahro, *Socialism and Survival* (Londra, 1982) ve A. Gorz, *Farewell to the Working Class* (Londra 1982).

(12) J. Goldthorpe, 'On the Service Class, its Formation and Future', Giddens ve Mackenzie, s. 172.

(13) Routh, s. 5.

(14) Routh, s. 6.

(15) Routh, s. 124.

(16) Bu makalenin 1983'te ilk yayımlanışından beri Wright çelişkili sınıfsal konumlar teorisini terketmiştir: bkz. E.O. Wright, *Classes* (Londra, 1985). Bu kitapta anlatılan yeni orta sınıf' çözümlemesi, ekte ele alınan ve biraz teknik nitelikli savlara gönderme yapmadan da anlaşılabilir.

(17) K. Marx, *Theories of Surplus Value*, Cilt 1 (Moskova, 1963), s. 152.

(18) Marx, *Theories of Surplus Value*, Cilt 1, s. 157.

(19) Bkz. I.I. Rubin, *Essays on Marx's Theory of Value* (Detroit, 1972) ve E. Mandel'in *Capital* II (Harmondsworth, 1978) için giriş yazısı, s. 38-46.

(20) Marx, *Capital* III, Bölüm 16.

(21) Marx, Capital II, s. 135-6 ve devamı.

(22) Marx, *Capital* II, s. 153.

(23) N. Poulantzas, *Classes in Contemporary Capitalism* (Londra, 1975). Poulantzas bu iddiayı, beyaz yakalı çalışanların, kol emeğinden daha çok zihinsel bir emek harcadıkları için, ideolojik ve politik açılardan burjuvaziye doğru çekildikleri fikrine dayandırır. Bu, 'kollektif işçi'nin parçası olan ve dolayısıyla üretken emek harcayan beyaz yakalı çalışanlar (teknisyenler ve diğerleri) için de geçerlidir. Erik Olin Wright'ın işaret ettiği gibi, "sonunda, Poulantzas'ın

benimsediği işlem, ideolojinin kendisini sınıfın belirleyici ölçütü haline getirir" (*Class, Crisis and the State* (Londra 1978), s. 59). Böylece sınıf, üretim ilişkilerine bağlılığından kurtulur.

Burada çarpıcı olan, Poulantzas'ın sınıf kavramı ile burjuva sosyologların kullandıkları sınıf kavramı arasındaki benzerliktir. Örneğin, David Lockwood, büro işçileriyle ilgili incelemesi *The Blackcoated Worker* (Londra, 1958) adlı kitabında, Max Weber'in 'statü' kavramını (toplumsal hiyerarşide bireylerin yer aldıkları *düşünülen* konum) kullanır. Lockwood, büro işçilerinin orta sınıfa özgü 'statü konumları' nedeniyle poletaryanın bir parçası sayılmayacaklarını ileri sürer.

Genç İngiliz sosyologlarının önde gelen ismi Anthony Giddens, beyaz yakalı çalışanları işçi sınıfından ayırmak amacıyla başka bir Weberci kavramı, pazar kapasitesi kavramını kullanır. Beyaz yakalı çalışanların pazar kapasitesi (eğitimli olmaları) sınıfsal konumlarını hem üretim araçlarına sahip olan burjuvaziden, hem de kol emek-gücünün sahibi alan işçilerden ayırır (bkz. A. Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies*, ikinci basım, Londra, 1981). Ancak, bu çözümleme büro işçilerinin ve göreceğimiz gibi konumlarını eğitimlerine borçlu olmayan pek çok üst düzey beyaz yakalı çalışanın durumuna uymaz. İlginçtir ki, Giddens, Poulantzas'ın, "sınıfların ideolojik ve politik ilişkilere" girmeden önce ekonomik olarak oluşmuş sayılabilecekleri" görüşüne ilişkin "inandırıcı eleştirisini" onaylamaktadır (Giddens, s.303).

(24) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 55.

(25) K. Marx, 'Results of the Immediate Process of Production', *Capital* I'e ek (Harmondsworth, 1976), s. 1039-40.

(26) Marx, *Capital III*, s. 292.

(27) Marx. *Capital III*, s. 293-4.

(28) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 49-50.

(29) Mandel, *Capital*'e giriş, s. 47.

(30) Mandel, *Capital*'e giriş, s. 47-8; bkz. destekleyici alıntılar için s. 48'deki not ve s. 59.

(31) Aktaran Lockwood, s. 20.

(32) Aktaran Lockwood, s. 20, 1878'de yayımlanan bir

elkitabından.
(33) B.G. Orchard, 1871, Aktaran Lockwood, s. 27.
(34) Tabloyu Lockwood hazırlamıştır.
(35) Lockwood, s. 36-7.
(36) H. Braverman, *Labour and Monopoly Capital* (Londra ve New York, 1974).
(37) M. Crozier, *The Bureaucratic Phenomenon* (Londra, 1964), kısım 1.
(38) Routh, s. 42. Elbette 1971'den beri, özellikle bugünkü resesyonun sonucunda, imalat işçilerinin sayısında belirgin bir düşüş görülmüştür.
(39) Marx, *Theories of Surplus Value*, Cilt 1, s. 227.
(40) Bkz. S. Heath, *Social Mobility* (Londra, 1981).
(41) Mandel, *Capital*'e Giriş, s. 51.
(42) M.P. Kelly, *White-Collar Proletariat* (Londra, 1980), s. 71.
(43) B. ve J. Ehrenreich, 'The Professional-Managerial Class' ve buna karşılık olarak yazılan makaleler, derleyen P. Walker, *Between Labour and Capital* (Hassocks, 1979).
(44) Wright, *Class, Crisis and the State*, Bölüm 2.
(45) Walker, s. 12'de Ehrenreich.
(46) Walker, s. 14'te Ehrenreich.
(47) Walker, s. 16-8'de Ehrenreich.
(48) Walker, s. 14'te Ehrenreich.
(49) Walker, s. 18'de Ehrenreich.
(50) A. Szymanski, 'A critique and Extension of the Professional-Managerial Class', Walker, s. 50-51.
(51) B. J. Ehrenreich, 'Rejoinder', Walker, s. 331-2 ve not 13.
(52) Bu örnek için Chris Harman'a teşekkür ederim.
(53) Bkz. Cohen, s. 217-25 ve J. Scott, *Corporations, Classes and Capitalism* (Londra, 1979).
(54) E.O. Wright, 'Intellectuals and the Class Structure of Capitalist Society', Walker, s. 194.
(55) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 61
(56) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 73-4.
(57) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 63
(58) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 80-1. Ayrıca bkz. Wright'ın denemesi, Walker.
(59) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 81.
(60) Wright, *Class, Crisis and the State*, s. 91.

(61) Bkz. C. Barker, 'The State as Capital', *International Socialism* 2:1 (1978).
(62) G. Carchedi, 'On the Economic Identification of the New Middle Class', *Economy and Society* 4:1 (1975), s. 24.
(63) S.A. Marglin, 'What do Bosses do?', derleyen A. Gorz, *The Division of Labour* (Hassocks, 1976) s. 29.
(64) J. Scott, *The Upper Classes* (Londra, 1982), s. 29.
(65) *Department of Employment Gazette*, Mart 1983.
(66) Carchedi, s. 24.
(67) Goldthorpe, Giddens ve Mackenzie, s. 168-9.
(68) R.E. Pahl ve J.T. Winkler, 'The Economic Elite', derleyen A. Giddens ve P. Stanworth, *Elites and Power in British Society* (Cambridge, 1974), s. 114. Ayrıca bkz. Scott, Corporations, passim.
(69) J. Goldthorpe, 'On the Service Class, its Formation and Future', Giddens ve Mackenzie, s. 170.
(70) Bkz. Scott, *Upper Classes*, Bölüm 6 ve 7 ile Giddens ve Stanworth, passim.
(71) T. Bilton ve diğerleri, *Introducing Sociology* (Londra, 1981), s. 83.
(72) E.O. Wright, 'The Value Controversy and Social Research', I. Steedman ve diğerleri, *The Value Controversy* (Londra, 1981), s. 71-2. Ayrıca bkz. E.O. Wright, *Class Structure and Income Determination* (New York, 1979), s. 138.
(73) J. Westergaard ve H. Resler, *Class in a Capitalist Society* (Harmondsworth, 1976), s. 72-96.
(74) Routh, s. 46.
(75) S. Aronowitz, 'The Professional-Managerial Class or Middle Strata', Walker, s. 218.
(76) Routh, s. 9 ve 16.
(77) Westergaard ve Resler, s. 95.
(78) A. H. Halsey ve diğerleri, *Origins and Destinations* (Oxford, 1980), s. 205-6
(79) J. Goldthorpe ve diğerleri, *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain* (Oxford, 1980), s. 42-6.
(80) Goldthrope ve diğerleri, s. 54-7.
(81) Giddens ve Mackenzie, s. 172-4'te Goldthorpe.
(82) Goldthorpe ve diğerleri, s. 76 ve devamı.
(83) Goldthrope ve diğerleri, s. 59.

(84) R. Samuel, 'The SDP and the New Political Class', *New Society*, 22 Nisan 1982.
(85) Giddens ve Mackenzie, s. 80'de Goldthorpe.
(86) Giddens ve Mackenzie, s. 183'te Goldthorpe.
(87) Giddens ve Mackenzie, s. 184'te Goldthorpe.
(88) Walker, s. 42'de Ehrenreich.
(90) Samuel, *New Society*, 22 Nisan 1982.
(91) *New Statesman*, 4 Aralık 1981.
(92) S.E. Finer, *The Changing British Party System* (Washington, 1980), s. 40-55. Ama bkz. yine bu derlemede yer alan Chris Harman'ın makalesi 'How The Working Class Votes'.
(93) Aktaran Finer, s. 53.
(94) G. Stedman-Jones, 'Marching into History?', *The Socialist*, Ocak/Şubat 1982.
(95) Stedman-Jones, *New Socialist*, Ocak/Şubat 1992.
(96) Bu sürecin en iyi incelemesi hâlâ B. Hindess'ın, *The Decline of Working-Class Politics* (Londra, 1971)'dır.
(97) Bkz. J. Bearman, 'An Anatomy of the Bennite Left', *International Socialism* 2:6 (1979), S. Cockerill, 'Reply to Left Reformism', *International Socialism* 2:8 (1980) ve P. Green, ''Alternative' and 'Socialist' Economic Strategies', *International Socialism* 2:13 (1981).
(98) Giddens ve Mackenzie, s. 180-1'de Goldthorpe.
(99) *Financial Times*, 15 Aralık 1982.
(100) *Financial Times*, 15 Aralık 1982.
(101) *The Times*, 23 Ağustos 1982.
(102) J. Gyford, 'The New Urban Left', *New Society*, 21 Nisan 1983.
(103) A. Gould, 'The Salaried Middle Class in the Corporatist Welfare State', *Policy and Politics*, 21 Nisan 1983.
(104) Gould, *Policy and Politics* 9:4, s. 415.
(105) *Financial Times*, 15 Aralık 1982.
(106) Bkz. A. Gamble, *Britain in Decline* (Londra, 1981) ve B. Rowthorne, 'The Past Strikes Back', *Marxism Today*, Ocak 1982.
(107) C. Sparks, 'The Reformist Challenge', *International Socialism* 1:97 (1977).
(108) Sue Cockerill ve Pete Goodwin'e bu noktayı belirttikleri için teşekkür ederim.

(109) M. Davis, *Prisoners of the American Dream* (Londra, 1986), s. 211 ve 234.
(110) Davis, s. 213, 217-8 ve 226-8.
(111) Bkz. Davis, Bölüm 6 ve P. Green, 'Contradictions of the American Boom', *International Socialism* 2:26 (1985).
(112) Bkz. Szymanski, s. 60-5 ve Aronowitz, s. 233-42.
(113) Yazarın Halk Cephesi stratejisine sempatisinden bir ölçüde etkilenen bir açıklama için bkz. F. Claudin, *The Communist Movement* (Harmondsworth, 1975); ayrıca, D. Hallas, *The Comintern* (Londra, 1985).

Bölüm 2:
Resesyondan Sonra İşçi Sınıfı

(1) Bkz. Edmonds'ın 1 Eylül 1986'da TUC Kongresi'nde yaptığı konuşma ve ayrıca Bea Campbell'le Eylül 1986 tarihli *Marxism Today*'deki görüşmesi.
(2) Philip Bassett, *Strike Free: New Industrial Relations in Britain* (Londra, 1986).
(3) *Marxism Today*, Mart 1986 s. 9.
(4) *Marxism Today*, Ekim 1982, s. 11.
(5) Örneğin bkz. John Atkinson, *IMS Review*, Cilt 1, Yaz 1985 ile John Atkinson ve Denis Gregory, *Marxism Today*, Nisan 1986.
(6) İmalat sanayi artı enerji ve su hizmetleri.
(7) *Department of Employment Gazette*, Şubat 1986. Nigel Harris, imalat işleriyle ilgili olarak 4,5 milyon gibi çok daha düşük bir sayı verir, 'What to do about London: the strategies of the GLC 1981-86', *International Socialism* 2:31.
(8) Böyle bir ayrımdan yararlanan, 1970'lerin sonlarındaki iş kayıplarıyla ilgili bir çözümleme için bkz. D. Massey ve R. Meehan, *Anatomy of Job Loss* (Londra, 1982).
(9) E. Batstone ve S. Gourlay, *Unions, Unemployment and Innovation* (Oxford, 1986).
(10) *Economic Trends* 1986.
(11) *Employment Gazette*, Ocak 1986.
(12) Paul Roots, 'Collective bargaining: opportunities for a new approach', *Warwick Papers in Industrial Relations*, No: 5, Nisan 1986.

(13) *Financial Times*, 13 Mart 1986.
(14) Batstone ve Gourley, s. 53.
(15) İngiltere'deki yerel imalat birimlerinin istihdam büyüklüğüne göre çözümlemesi, *Business Monitor* 1975 ve 1984.
(16) Daniel ve Millward, *Workplace Industrial Relations in Britain* (Londra, 1983, s. 218.
(17) Batstone ve Gourlay, s. 72.
(18) Batstone ve Gourley, s. 82.
(19) B. Willey, *Union recognition and representation in Engineering*, EEF, Mart 1986.
(20) D. F. Wilson, *The Dockers*, s. 312.
(21) *Classification of Occupations 1980*, OPCS.
(22) *Social Trends* 1982, Tablo 4.8.
(23) *Social Trends* 1986, Tablo 4.11.
(24) Heath, Jowell ve Curtice, *How Britain Votes* (Oxford, 1985).
(25) Goldthorpe ve Payne, 'Trends in intergenerational class membership', *Sociology*, Cilt 20, Şubat 1986.
(26) Heath, Jowell ve Curtice, s. 14.
(27) *Social Trends* 1986, Tablo 4.23.
(28) *Social Trends*, 1986, Tablo 10.15. İlginç bir durumdur ki, futbol dahil spor karşılaşmalarına giden menejer-profesyonel grubu üyelerinin oranı vasıflı kol işçilerinden daha yüksek, yarı-vasıflı ve vasıfsız kol işçilerinin ise iki katıdır. bkz. Tablo 10.12.
(29) Goldthorpe ve Payne.
(30) Universities Central Council on Admissions, aktaran *Social Trends*, 1986.
(31) *How Britain Votes*, s. 34-38.
(32) *National Readership Survey*, 1984, *Social Trends* 1986, Tablo 10.9. Tabloda kolla çalışan işçi sınıfından okurlarla ilgili kesin rakamlar yer almaz, çünkü sıradan, kolla çalışmayan ve vasıflı kol işçilerinin hepsini bir arada değerlendirmektedir.
(33) British Social Attitudes Survey, 1984, *Social Trends*, 1986, Tablo 1.9.
(34) *Financial Times*, 28 Ağustos 1986.
(35) *Marxism Today*, Eylül 1986, s. 17-18'deki görüşme.
(36) A. Bollard, 'Technology, economic change and small firms', *Lloyds Bank Review*, Ocak 1983.

(37) Atkinson ve Gregory, s. 13
(38) Atkinson ve Gregory, s. 14.
(39) Batstone ve Gourlay, s. 8.
(40) IDS *Focus* No: 39, Mayıs 1986.
(41) Bkz. Batstone ve Gourlay'deki sendikalaşma oranı ve part-time çalışmadan yararlanma üzerine tablolar.
(42) Batstone ve Gourlay, s. 113.
(43) *Focus*, No: 39, Mayıs 1986.
(44) Batstone ve Gourlay, s. 112.
(45) Batstone ve Gourlay, s. 116.
(46) Aktaran *Socialist Worker*, 23 Eylül 1986, s. 13.
(47) Bkz. E.A. Nordinger, *The Woking Class Tories* (Londra, 1967).
(48) D. Lockwood, *Blackcoated Worker* (Londra, 1958).
(49) Crozier, *World of Office Work* (Chicago, 1971), s. 17.
(50) Lockwood.
(51) Crozier, s. 16.
(52) Crozier, s. 18.
(53) Crozier, s. 17.
(54) Örneğin, Goldthorpe ve Payne.
(55) Giddens ve Mackenzie'de Goldthorpe.
(56) *Social Trends*, 1982, Tablo 4.8.
(57) *Classification of Occuaptions*, POCS, 1980.
(58) Crompton ve Jones, s. 20
(59) Crompton ve Jones, s. 20.
(60) Crompton ve Jones, s. 186.
(61) Crompton ve Jones, s. 186.
(62) Crompton ve Jones, s. 186.
(63) N. Nicholson, G. Ursell ve P. Blyton, *The Dynamics of White Collar Trade Unionism* (Londra, 1981), s. 175.
(64) Kaynak: G.S. Bain ve R. Price, *Profiles of Unions Growth*.
(65) Willey.
(66) Heath ve diğerleri, Tablo 3.2.
(67) *Social Trends* 1986, Tablo 5.2.
(68) Crompton ve Jones, s. 57.
(69) Crompton ve Jones, s. 78.
(70) Crozier, s. 33-4.
(71) Crozier, s. 137.
(72) Nicholson, Ursell ve Blyton, s. 119.

(73) Bkz. A. Rogers, *International Socialism* 2:32 ve Jones, s. 156.

(74) İlginçtir, beyaz yakalı sıradan kadın işçiler, neredeyse değişmez biçimde evlilik aracılığıyla üst sınıflara geçişleri konu alan Mills ve Boon romanlarının okurlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar - bkz. George Paizis, yayımlanmamış doktora tezi.

(75) Nicholson, Ursell ve Blyton.

(76) Batstone ve Gourlay; küçük işyerlerinin militanlığı, herhalde, kişi başına düşen iş yükünün en çok arttığı iki kesimde - Sosyal Yardım Bakanlığı ile Çalışma Bakanlığı - yer almalarından kaynaklanıyordu.

(77) *Department of Employment Gazette*, Mayıs 1986'da 1985 yılı için İşgücü Anketi. Heath ve diğerleri, kendi deyişleriyle 'maaşlılar'ın erkeklerin %30'unu, kadınların %23'ünü oluşturduğunu, 1964'te kolla çalışan sınıfın yaklaşık üçte birini bugün 'hemen hemen aynı büyüklükte' olduğunu iddia edecek kadar ileri giderler (s.35). Goldthorpe ile Payne'in 'hizmet sınıfı' bundan daha küçüktür: 31 ile 75 yaş arasındaki erkeklerin %18'ini, kendi tanımlarına uygun olan kolla çalışan işçi sınıfının ise ancak yaklaşık % 30'unu oluşturur.

(78) Bu deneyimlerin bazılarının eksik olmakla birlikte ilginç bir anlatımı için, bkz. B. ve J. Ehrenreich, P. Walker'da.

(79) Nicholson, Ursell ve Blyton, s. 121.

(80) Bunun nasıl işlediğini ayrıntılarıyla açıklamayı amaçlayan bir girişim için bkz. Eric Olin Wright, 'The Value Controversy and Empiricai Research', Ian Steedman ve diğerleri, *The Value Controversy* (Londra 1981).

(81) *Social Trends*, 1986, Tablo 5.5. Elbette ücret düzeyleri sınıfı tek başına belirlemez: Bazı işçiler görece daha yüksek ücret alabilirler ve yine de, yeterince vasıflı ve üretken oldukları taktirde sömürülürler. Bu, örneğin, pek çok bilgisayar programcısı ve sistem analisti açısından geçerli bir durumdur.

(82) *Social Trends*, s. 96.

(83) *Social Trends*, s. 101.

(84) *Social Trends*, s. 137-8.

(85) Goldthorpe ve Payne.

(86) John Child ve Bruce Partridge, *Lost managers: Supervisors in Industry and Society* (Cambridge, 1982), s. 3.
(87) Crompton ve Jones, s. 195.
(88) Nicholson ve diğerleri, s. 119.
(89) Nicholson ve diğerleri, s. 175
(90) Nicholson ve diğerleri, s. 122
(91) Nicholson ve diğerleri, s. 179
(92) Nicholson ve diğerleri, s. 179
(93) Crompton ve diğerleri, s. 193.
(94) Crompton ve diğerleri, s. 156.
(95) Nicholson ve diğerleri, s. 179
(96) Nicholson ve diğerleri, s. 179
(97) Nicholson ve diğerleri, s. 179
(98) Nicholson ve diğerleri, s. 107.
(99) Örneğin, 1970'lerin ortalarında öğretim dereceleri arasındaki büyük farklılıklara uygun olarak bir 'kariyer yapısı' ortaya koymayı deneyen Houghton Raporu'nun temeli budur.
(100) Crompton ve Jones, s. 65.

Ek:
Erik Olin Wright'ın *Sınıflar*'ı

(1) E.O. Wright, *Classes* (Sınıflar) (Londra, 1985), s. 55-6. Genel olarak bkz. s. 51-7. Başka ve daha önemsiz sorunlar da 'yarı-özerk çalışanlar' kavramı etrafında dönmektedir. Örneğin, Wright, yarı-özerk çalışanların, orta kademede menejerlerle denetçilerin tanımlanabileceği gibi "içsel bakımdan tutarsız çıkarlara sahip" bir kesim olarak tanımlanamayacağını iddia eder (s. 52). Bu sınırlamanın, kuşkusuz, aslen menejeler problemiyle bağlı olarak formüle edilmiş çelişkili sınıfsal konumlar kavramıyla ilişkisi vardır (bkz. s. 37-51).
(2) Örneğin, bkz. Roemer'in kendi kitabıyla ilgili özeti, 'New Directions in the Marxian Theory of Exploitation and Class', derleyen J. Roemer, *Analytical Marxism* (Cambridge, 1986).
(3) E.O. Wright, 'Reconsiderations', Steedman ve diğerleri, *Value Controversy*, s. 150. Wright, Roemer'in kitabında yazdığı ilk eleştirel karşılığında, zorunlu olarak egemenlik doğuran etkenin sömürüden ziyade sınıf olduğunu savunmuş, ama

savlarının temel yönelimini değiştirmemişti: bkz. 'The Status of the Political in the Concept of Class Structure', *Politics and Society* 11:3 (1982).

(4) Wright, *Classes*, s. 71-2 ve 83.

(5) Wright, *Classes*, s. 79-80 ve 89.

(6) Wright, *Classes*, s. 87-88.

(7) Wright, *Classes*, s. 124.

(8) Wright, analitik Marksizmin "düşüncem ve çalışmalarım üzerinde büyük bir etki yaptığını" kabul etmiştir. (Wright, *Classes*, s. 2.)

(9) Bkz. A. Callinicos, *Making History* (Oxford, 1987), özellikle Bölüm 2 ve 5.

(10) Wright, Classes, s. 65.

(11) Bkz. J. Elster, 'Roemer versus Roemer', *Politics and Society* 11:3 (1982).

(12) Bkz. J. Roemer, *A General Theory of Exploitation and Class* (Cambridge, Massashusetts, 1982), s. 194-5. Ben Roemer'in iki sömürü modelini şu çalışmamda ayrıntılı olarak eleştirdim: 'Explotation, Justice and Socialism', University of York, Morell Studies in Toleration Discussion Paper, No. 16 (1985).

(13) Wright, *Classes*, s. 174, 85 ve 95.

(14) P. Meiksins, 'Beyond the Boundary Quastion', *New Left Review* 157 (1986), s. 110.

(15) Örneğin, bkz. G.A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History - a Defence* (Oxford, 1978), s. 63-9.

(16) Wright, *Classes*, s. 93-4.

(17) Bkz. T.Cliff, 'The Theory of Bureaucratic Collectivism - a Critique', T.Cliff, *Neither Washington nor Moscow* (Londra, 1982).

(18) Wright, *Classes*, s. 187, not 2 ve s. 185; ayrıca bkz. s. 152-3 ve 181.

Karl Marks, kapitalist sömürüye karşı sürdürülen mücadelenin, toplumsal önderinin işçi sınıfı olduğunu ve insanlığı sınıfsız topluma götürecek toplumsal değişimlerin ancak bu sınıfın mücadelesinin eseri olabileceğini günümüzden yaklaşık yüzyıl önce göstermişti.

Bugünün işçi sınıfı Marks'ın dönemindeki işçi sınıfından farklı. Günümüzde, işçi sınıfının küçük bir bölümü sanayi sektöründe çalışıyor. Teknolojinin gelişmesi, kamu hizmetlerinin yaygınlaşması giderek daha fazla insanı "beyaz yakalı işçi" haline getiriyor.

1980'lerin başından itibaren, "sol" içinde, işçi sınıfının sosyal ve politik bir güç olmaktan uzaklaşmaya başladığı iddia edilir oldu. Bu kitap, proletaryaya elveda edenlere marksistlerin yanıtıdır.

Callinicos ve Harman, marksist "sınıf" kavramının nasıl tanımlanması gerektiğinden başlayarak, istatistiklerle desteklediklerı çalışmalarında, kriz dönemlerinin daima kapitalizmin yeniden yapılanmasına denk düştüğünü ve işçi sınıfının da bu sürecinin bir parçası olduğunu savunuyorlar.

İşçi sınıfının bileşimi farklılaşıyor, ama proletarya, toplumsal değişimlerin biricik öznesi olarak hâlâ egemen sınıfların karşısında duruyor.

Kitap "beyaz yakalı işçilerin" egemen sınıfa karşı sürdürdüğü mücadelenin giderek keskinleşmeye başladığı Türkiye için de öğretici tartışmalar ve ilginç saptamalar içeriyor.

Z
YAYINLARI